T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

ANTİK ÇAĞDA DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ KIYI YERLEŞİMLERİ VE YERLEŞİM STRATEJİLERİ

+

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Esen AKTAŞ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. S. Yücel ŞENYURT

Ankara–2007

ONAY

Esen AKTAŞ tarafından hazırlanan *"Antik Çağda Doğu Karadeniz Bölgesi Kıyı Yerleşimleri ve Yerleşim Stratejileri"* başlıklı bu çalışma 27.12.2007 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalı'nda *Yüksek Lisans* tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İlhami DURMUŞ (Başkan)

Doç. Dr. Süleyman Yücel ŞENYURT

Yrd. Doç. Dr. Ayşe Fatma EROL

ÖNSÖZ

"Antik Çağda Doğu Karadeniz Bölgesi Kıyı Yerleşimleri ve Yerleşim Stratejileri" adlı bu çalışmada Samsun'dan Artvin'e kadar olan kıyı kentlerinin (Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin) antik dönemdeki coğrafyaları, bu coğrafya üzerinde yaşayan yerel halklar, Helenistik ve Roma dönemlerinde burada kurulan koloni kentler ve bu kentlerin stratejik önemlerinden dolayı kolonizasyonda üstlendikleri roller hakkında antik yazarlar ve günümüz araştırmacılarının ışığında bazı sonuçlara varılmaya çalışılmıştır.

Karadeniz Bölgesi, ilk çağlardan bu yana kesintisiz yerleşime sahne olan bir coğrafyadır. Karadeniz'in varlığı, önemli ticaret yollarının üzerinde bulunması, barındırdığı maden rezervleri ve orman kaynakları bu bölgeyi her zaman cazip bir hale getirmiştir. Ama ne yazık ki Karadeniz Bölgesi yapılan arkeolojik araştırmalardan pek fazla yaralanamamıştır. Bölge coğrafyasının araştırmaya izin vermeyecek ölçüde dağlık olması da göz ardı edilmeyecek bir gerçektir. Fakat bu dağlık arazi belki de içinde gün ışığına çıkarılmayı bekleyen antik yerleşimleri barındırıyor olabilir. Antik coğrafyanın önemi de işte burada ortaya çıkıyor. O dönem coğrafyasını iyi bilmek yapılacak araştırmalarda ilk ve en önemli basamağı oluşturuyor. Adı geçen coğrafya üzerinde söz konusu dönemde kurulan kentler, bu kentlerde yaşayan yerli halklar, bu halkların günlük yaşantıları, başka coğrafyalarda yaşayan halklarla olan ilişkileri hepsi coğrafyanın birer unsurudur. Bu konuyu araştırırken bize en önemli kaynağı tabiî ki antik yazarlar sağladı. Antik yazarların bahsettikleri şehirler, şehirleri kuranlar, bu şehirlerde yaşayanlar, yaşanan siyasi olaylar hakkında bize önemli bilgiler vermektedirler.

Çalışmamızın kapsamını antik çağ olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında Helenistik dönem öncesi burada yaşayan yerel halklara değinilmeye de özen gösterildi. Antik dönemde kurulan belli başlı kentler, bu kentlerin antik coğrafyaları ve söz konusu coğrafyada yaşanan bazı siyasi olaylar,

dönem içinde bölgeye hâkim olan devletler hakkında araştırmalar yapılmaya çalışıldı. Helenistik dönemde bölgede yoğun olarak hâkimiyetini gördüğümüz Pontus Devleti ve Karadeniz'e kapıların açılmasında en önemli faktörlerden biri sayılan "Argonautlar Seferi ve Altın Post" efsanesi hakkında da kısaca bilgi vermenin de faydalı olacağını düşünerek bu konu hakkında da kısaca bilgi veridi.

Araştırmalarım sırasında bana her konuda yardımcı olan, fikir ve görüşleriyle her zaman yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. S. Yücel Şenyurt'a burada çok teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ i
İÇİNDEKİLER iii
GİRİŞ 1

I. BÖLÜM
DOĞU KARADENİZ'DE YAŞAYAN YEREL HALKLAR

1.1. Byzerler (Byzeresler) 7
1.2. Bechiresler 7
1.3. Makronlar 7
1.4. Kolkhlar 9
1.5. Heptakome(n)tler 11
1.6. Mossynoikler 12
1.7. Khalybler (Khalybesler/Halybler) 13
1.8. Tibarenler 16
1.9. Amazonlar 18

II. BÖLÜM
ARGONAUTLAR SEFERİ VE ALTIN POST EFSANESİ SONUCU YUNAN DÜNYASININ KARADENİZ'E AÇILMASI VE KARADENİZ'DE KOLONİZASYON FAALİYETLERİ

2. 1. Argonautlar Seferi ve Altın Post Efsanesi 20
2. 2. Karadeniz'de Kolonizasyon Faaliyetleri 26

III. BÖLÜM
HELENİSTİK DÖNEMDE DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNİN SİYASİ YAPISI VE PONTUS DEVLETİ (MİTHRİDATLAR HANEDANI İ.Ö. 301- 68)

3. 1. Pontus Devleti……34

IV. BÖLÜM
DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NDEKİ KIYI YERLEŞİMLERİ

4.1. Samsun....39
4.1.1. Akalan....45
4.1.2. Terme....46
4.1.3. Bafra....47
4.1.3.1. Asarkale ve Asarkale Kaya Mezarları....47
4.1.3.2. İkiztepe Ören Yeri....48
4.1.4. Kızılırmak (Halys)....49
4.2. Ordu....50
4.2.1. Ünye....54
4.2.2. Fatsa....55
4.2.2.1. Cıngırt Kaya Yerleşmesi....56
4.2.3. Bolaman....58
4.2.4. Yason Burnu....58
4.2.5. Hoynat (Hoyrat) Adası....59
4.2.6. Perşembe....60
4.2.7. Kurul Kaya Yerleşmesi....60
4.2.8. Melet Nehri (Melanthios)....60
4.2.9. Delikkaya Kaya Yerleşmesi....61
4.3. Giresun....63
4.3.1. Giresun Adası....65
4.3.2. Tirebolu....66
4.3.2.1. Bedrama Kalesi....66
4.3.3. Görele....67

4.3.4. Espiye.....67
4.4. Trabzon.....68
4.4.1. Akçaabat.....78
4.4.2. Sürmene.....79
4.4.3. Of.....81
4.4.4. Maçka.....81
4.4.4.1. Hortokop/Kazağacı/Aşağı Hortokop.....82
4.4.4.2. Kara Kaban.....82
4.4.4.3. Kulat Boğazı.....83
4.5. Rize.....83
4.5.1. Pazar.....86
4.6. Artvin.....88
4.6.1. Hopa.....91
4.6.2. Çoruh Nehri.....92

SONUÇ.....93
KAYNAKÇA.....96
HARİTALAR VE RESİMLER
ÖZET.....172
ABSTRACT.....173

GİRİŞ

Karadeniz'den adını alan Karadeniz Bölgesi'nde çok eski dönemlerden itibaren kesintisiz bir yerleşimin varlığını biliyoruz. Antik dünyanın ayrılmaz bir parçası olan Karadeniz ve onu çevreleyen kıyılarla hinterlantları kendine özgü coğrafi özellikleri ve üzerinde yaşayan toplumlar açısından Akdeniz'den sonra eski çağda önemli bir ikinci merkez teşkil etmektedir.[1]

Ege dünyasının insanları kolonizasyon döneminden çok daha önce Karadeniz hakkında bilgi sahibi olmuşlar ve buralara ulaşmayı başarmışlardır. Karialı'lar ve Akalı'lar korkmalarına rağmen hiç tanımadıkları bu denize açılmışlar, M.Ö.10. yüzyıllarda Karadeniz'in Asya kıyılarında altın ve demir madenleri işletmişlerdir.[2] Ayrıca Kilikyalı denizcilerin de korsanlık faaliyetleri amacıyla Karadeniz'de dolaştıkları da antik yazarlarca ifade edilmiştir. Bu şekilde de söz konusu coğrafyadaki yerli halklarla ilişkiler kurmuşlardır. Karadeniz'e açılan bu ilk Grek denizcilerinin naklettiği bilgiler yabancı ve tehlikeli kavimler, sahiller, kuvvetli akıntılar, karanlık sis, bulutlar, korkunç fırtınalar ve onların maceraları mitoslarla kuşaklar boyunca nakledilmiştir.[3]

Karadeniz'in bu korkunç fırtınaları ve insan boyunu aşan dev dalgaları nedeniyle Karadeniz'e ulaşmaya çalışan insanlar Karadeniz'e önceleri ondan korktukları için "dost olmayan deniz "anlamında "Pontos Aexeinos"[4] demişlerdir. Pontos[5] adı eski çağlarda Greklerce deniz anlamında kullanılmıştır. Bu ad zamanla denizin güney sahillerindeki bölgeye de ad

[1] Işık 2001, 1.
[2] Işık 2001, 1.
[3] Işık 2001, 1.
[4] Işık 2001, 1.
[5] Bu ad Hellen kökenli bir kelime değildir. Pont - ya da bent – kökünden türetilmiştir. Karadeniz havzasında ikamet eden Thrakia ya da Armenia dillerinden Hellence'ye adapte edilmiş olduğu düşünülmektedir. Yol ya da geçiş yeri anlamında olabilir. Latince'deki pons (köprü) ile aynı kökten gelmektedir. Bu nedenle pontos sözcüğünün temel anlamı deniz üzerindeki yol deniz yolu olup zaman içinde deniz anlamı kazandığı sanılmaktadır. Arslan 2007, 3.

olmuştur. Bu topraklarda yaşayanlara da “Pontoslu” denmiştir.[6] Aexeinos adının Presçe bir kelime olan ve karanlık anlamına gelen “Ahşaena” dan kaynaklandığı belirtilir. M. Arslan, Helenlerin buraya verdikleri Pontos isminin bu coğrafyada ikamet eden otokton halkın kullandığı dilden kaynaklandığını ifade eder.[7] Antik kaynaklar arasında Karadeniz’e ilk defa Pontos Aexeinos olarak Pindaros’ta rastlanır.[8] Aexeinos adının verilişi ile ilgili bir başka rivayet de bu adın Nuh’un oğullarından Yafes’in torunu olan Aşkenaz’ın bu bölgede ikameti nedeniyle ahfadı tarafından ona izafeten bu adın verildiğidir.[9]

Zamanla gemi yapım teknolojisi ilerlemiş, Karadeniz’in fırtınalarına ve dev dalgalarına dayanabilecek güçte gemiler yapılmıştı. Daha sonra da Karadeniz kıyılarında bu coğrafyanın zenginliklerine ulaşıp antik dünyaya taşınması için büyük roller üstlenen koloni kentler kurulmuştur. Bunun sonucunda Pontus Aexeinos'un korkulacak bir deniz olmadığı anlaşılarak bu denize misafir seven deniz anlamında olan Pontus Euxeinos adı verilmiştir.[10]

Sahip olduğu çeşitli özelliklerden dolayı Karadeniz’e komşu coğrafyalardaki insanlar da bu gizemli bölgeyi keşfetmeyi her zaman istemişlerdir. Zenginlik ve zenginliğe ulaşmak arzusu tarihin her döneminde insanların ilgisini çekmiştir. Yunanistan’da anlatıla gelen “Argonautlar” efsanesi ve bu efsanede bahsi geçen “Altın Post” Grek dünyası için özellikle Doğu Karadeniz’in zengin altın kaynaklarına ulaşabilmek adına bir nevi başlangıç olmuştur. Grekli denizciler, hiç bilmeyip üstelik de korktukları akıntıları ve dev dalgalarıyla ün salmış bu denize açılmaktan geri duramamışlardır.

Antik yazarlardan Herodotos Karadeniz’in şaşırtıcılığından şu şekilde bahsetmiştir:

---

[6] Bıjıkyan 1969, 1.
[7] Arslan 2007, 3.
[8] Işık 2001, 1.
[9] Işık 2001, 1.
[10] Bu adın deniz tanrısı Poseidon'u sakinleştirmek amacıyla verildiği de düşünülebilir.

"…Denizler içinde en şaşırtıcı olanı budur; Uzunluğu on bin üç yüz staddır.[11] Bu denizin ağzı dört stad genişliğindedir ve Bosphorus[12] denilen bu kanal ki köprü bunun üzerine kurulmuştur, yüz yirmi stad boyunca uzanmaktadır; Bosphorus Propontis'e[13] ulaşır."[14]

M. Arslan, Sicilyalı tarihçi Diodoros'un Karadeniz'in vaktiyle bir göl olduğunu savunduğunu ileri sürer.[15]

1990'lı yıllarda Karadeniz'de bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Yapılan araştırmalara göre son buz çağında yani günümüzden 18.000–20.000 yıl önce Karadeniz'in gerçekten bir göl olduğu kanıtlanmıştır.[16]

Karadeniz durumunu koruyamamış, zamanla suyu azalmış. Eski tarihçiler, Karadeniz'in çok derin bir girdap olduğunu söyleseler de birçok yer nehirlerin durmadan getirip yığdıkları kum ve taşlarla sığ hale gelmiştir. Böylece kabına sığmayıp taşan sular karayı yarmış ve İstanbul boğazını açmıştır.[17] Böylece akan sular Marmara'yı kabartmış birçok sahili basmış ve böylece Karadeniz de alçalmıştır. Bu nedenledir ki Karadeniz'in bazı yerlerinde suyun altında binalar görülür ve denizden ara sıra bina kalıntıları çıkar.[18]

---

[11] Stad= satadıon: 600 ayağa eşit olan uzunluk ölçüsü. Saltuk,1993, 163.
[12] Bosphorus: İstanbul Boğazı.
[13] Propontis: Marmara Denizi.
[14] Herodotos, ıv: 85.
[15] Bu göl zamanla kendisini besleyen ırmakların getirdiği sularla yükselerek yatağından taştı. Europe ve Asia arasında yayılarak etrafındaki yerleşimleri sel suları altında bıraktı. Ardından önce Bosporos daha sonra da Hellespontos'ta kendisine bir kanal açarak Aigaion Pelagos'la birleşti. Böylece, Akdeniz'i de yükseltti. Bu denizin kenarındaki yerleşimleri de sular altında bıraktı. Diodoros'a göre bu yüzden Samothrake (Semadirek) Adası'ndaki denizcilerin balık tutmak için attıkları ağlara sel altında kalan eski uygarlıkların kalıntıları takılmaktaydı. Diodoros'un anlattığı bu efsane uzun zaman eskiçağ tarihçileri ve modern bilim adamları tarafından ciddiye alınmamıştır. Arslan 2007, 1.
[16] Arslan 2007, 1.
[17] Bıjıkyan 1969, 2.
[18] Ayrıca yüksek dağlarda gemi bağlayacak yerler, iplerden aşınmış taş halkalara rastlanır. Trabzon ve İnebolu'ya üç saat mesafedeki tepelerde gemi bağlayacak yerlerin bulunduğunu Bıjıkyan bizzat tespit etmiştir. Bıjıkyan 1969, 2. Türkiye daha önce alçak bir kara parçasıyken ikinci jeolojik zaman sonu, üçüncü jeolojik zaman başlarında yükselmiştir. Daha önceleri alçak olan Karadeniz dağlarının da içinde bulunduğu yerler zamanla yükselmiştir. Bu nedenle bu gün dağların zirvelerinde deniz canlılarına ait fosiller bulmak mümkündür.

Karadeniz'in her tarafında birçok burun varsa da çoğu denize dik olarak uzandığından bunlar güvenli yerler değillerdir. Bunların bir kısmı bir yana yatmış olup bir istikametten özellikle batıdan esen rüzgâr devamlı fırtınaya sebep olur. Örneğin: Çarşamba burnu doğuya meyillidir, Ünye burnu dikinedir, Yason burnu doğuya meyillidir (**Resim: 1**),Yaroz burnu kuzey doğuya, Sürmene burnu kuzeye meyillidir.[19]

Karadeniz Bölgesi, Yunan kolonizasyon çağında altın devrini yaşamış, oldukça hareketli bir bölge haline gelmiştir. Antik yazarların ifadesine göre Karadeniz'de 90'a yakın koloni şehri kurulmuş olsa da bugün çok azı bilinmektedir. Bölge coğrafyasının yapısı gereği araştırmaya müsait olmaması, yazılı belgelerin azlığı bu bölgeye olan ilginin maalesef az olmasına sebep olmuştur. Ama daha sonraki dönemlerde yapılacak bilimsel araştırmaların Karadeniz Bölgesi'ne çok şeyler kazandıracağı düşünülebilir.

Karadeniz Bölgesi sahip olduğu çeşitli özelliklerden dolayı her zaman talep gören bir coğrafyadır. Biz bu araştırmada Karadeniz Bölgesinin antik coğrafyasına değinirken ayrıca kentlerin kurulmasında tercih sebebi olan, bazı özelliklere de dikkat çektik. Örneğin çalışmamızın kapsamı içinde yer alan kentlerin sahip olduğu maden rezervleri bahsedilen konulardan biridir. Kentlerin sahip olduğu maden kaynaklarının tabi ki o kentlerin cazibe merkezi olmasında şüphesiz önemi vardır. Bunun dışında siyasi ve askeri açıdan önem arz eden stratejik konumun getirdiği avantajlara da değinilmeye çalışıldı.

Çalışmamızın amacı dikkatlerin biraz daha bu bölgede yoğunlaşması ve daha sonra yapılacak arkeolojik çalışmalar için Doğu Karadeniz Bölgesinin bütün kentlerini bir kaynakta toplayan böyle bir çalışmanın iyi olacağı düşüncesidir. Bu çalışmanın daha sonra bölgede yapılacak araştırmalar için bölgeyi tanıtan bir kaynak olmasını diliyoruz. Karadeniz bölgesinde yapılacak daha derinlemesine araştırmalarla bölgenin antik

[19]Bıjıkyan 1969, 6.

coğrafyası, dolayısıyla da tarihi hakkında daha kapsamlı bilgilere ulaşılacağını düşünüyoruz.

I. BÖLÜM

DOĞU KARADENİZ'DEKİ YEREL HALKLAR

Karadeniz'de Yunan kolonizasyon çağından çok önce de yerel bir yaşantı söz konusudur. Bu bölgeye dışarıdan gelen kavimler bu coğrafyanın yerel halkıyla gerek dostça ilişkiler kurmuşlar gerekse onlarla mücadele içine girmişlerdir. Bizim için en önemli kaynaklar tabiî ki antik yazarlardır. Bunların içinde İ.Ö.401'de Pers prensi Kyros'un ağabeyi Artakserkses'e karşı giriştiği savaşta içlerinde Grek paralı askerlerinin de olduğu bir orduyla Lydia'nın Sardes kentinden yola çıkıp (**Harita: 6**) Fırat üzerinde Kunaksa'da yapılan savaşta uğradıkları hezimet sonrasında Grekli askerlerin yurtlarından 2400 km. uzakta sarp ve düşman bir ülkede kalan gönüllüleri kurtuluşa götüren, savaş muhabirliğinden ordu komutanlığına geçen Ksenophon'un yazmış olduğu "Anabasis" adlı yapıtı Karadeniz'deki yerel halklar hakkında bize önemli bilgiler vermektedir.

Yine Herodot da bu halkların yaşam tarzları ve alışkanlıkları hakkında bize önemli bilgiler sunan antik kaynaklardadır.

Ne yazık ki bu halklarla ilgili elimizde maddi bulgular yoktur. Kullandıkları malzemelerin coğrafyanın yapısına uygun olarak ahşap olması bunun başlıca nedenidir. Bu insanların yarı göçebe bir yaşam sürmüş olabileceğini de düşünebiliriz, fakat bu yönde elimizde kesin kanıtlar bulunmamaktadır. Karadeniz'de yaşayan yerel halkların bazıları şunlardır:

1.1. BYZERLER (BYZERESLER)

Bir Pontos kabilesi olup, bugünkü Çoruh nehrinin batı taraflarında yerleşmişlerdir.[20] Skylax'ın verdiği bilgilere göre Ardeşen, Arhavi, Hopa bölgesinde (**Harita:1,3**) oturmaktaydılar.[21] Strabon, bu halkın Heptakomentler'in bir kolu olduğunu ifade eder.

"Heptakomentler, Pompeius'un ordusu dağlık ülkeden geçerken üç Roma bölüğünü imha etmiştir. Bunlar ağaç sürgünlerinden elde ettikleri balı kâselerle yol üzerinde bıraktılar ve askerler bunu yiyip de bilinçlerini kaybedince, onlara saldırarak kolayca hepsini saf dışı ettiler. Bu vahşilerin bir kısmına da Byzeres denir"[22]

1.2. BECHİRESLER

Bunlar bugünkü Rize yöresinin yerli sakinleridir.[23] Skylax'ın verdiği bilgilere göre Rize çevresinde ve özellikle batısındaki topraklarda (**Harita: 1, 3**) yaşıyorlardı.[24] Bechire bölgesinde Bechire limanı ve Bechire şehri (Rize) vardı.[25]

1.3. MAKRONLAR

Makronlar kalabalık bir topluluk olup, bugünkü Sürmene ve Of (**Harita: 1, 3**) yöresinin sakiniydiler.[26] M. Bilgin'e göre de Makronlar, Of- Solaklı, Sürmene- Manahos,[27] Araklı- Karadere, Yanbolu deresi, Yomra- Kalafka vadilerinde ve daha yoğun alarak da bu vadilerin orta ve yüksek kesimlerinde

[20] Karagöz 1998, 11.
[21] Bilgin 2002, 43.
[22] Strabon, xıı:3.
[23] Karagöz 1998,11.
[24] Bilgin 2002, 43.
[25] Bilgin 2002, 43
[26] Karagöz 1998, 11.
[27] Sürmene deresi.

kurmuş oldukları köylerde yaşıyorlardı.[28] Tsetskhladze'den aldığımız haritada (**Harita: 4**) ise bu halk Trabzon'da gösterilmektedir.

Herodot, Makronlar için Moskhiler, Tibarenler, Mossynoikler'le beraber Pers İmparatorluğu'nun 19. Saraplık bölgesinde yaşadıkları ve üç yüz talant[29] altın vergi ödediklerini ifade eder.[30]

Anabasis'in yazarı Ksenophon, Makronlar'ın ülkelerine gelip de onlarla karşılaşınca şunları ifade etmiştir:

"Yunanlılar orda Makronlar ülkesinde üç günde on fersenk[31] aştılar. İlk gün Makronlar'la Skythen'ler arasında sınırı çizen ırmağa vardılar. Yukarılarından sağ tarafta aşılması çok güç bir arazi, sağ taraflarında da iki ülkeyi ayıran ırmağın gelip döküldüğü ve aşılması gereken başka bir ırmak vardı. Irmağın kenarlarına İnce ama sık ağaçlar dikilmişti. Yunanlılar ırmağa yaklaşınca burada elde geldiğince çabuk kurtulmak istedikleri için ağaçları kesmeye başladılar. Sorgun ağacından kalkanlarla ve mızraklarla silahlanmış olan ve kıldan elbiseler giyen Makronlar ırmak geçidinin öbür kıyısında savaş düzeninde beklemekteydiler; birbirlerine cesaret veriyor ve ırmağa taş savuruyorlardı; attıkları taşlar Yunanlılara erişmiyor ve hiçbir zarar vermiyordu. O zaman Atina'da kölelik ettiğini ileri süren bir hafif piyade, Ksenophon'un yanına gidip bu halkın dilini bildiğini söyledi."Sanırım burası benim anayurdum" diye ekledi. Ksenophon "hiçbir sakınca yok, haydi konuş onlarla ve önce kim olduklarını öğren" dedi. Hafif piyade soruyu onlara sordu "Makronlarız " diye cevap verdiler. Ksenophon "şimdi de bize karşı neden savaş düzenine girdiklerini ve neden bize düşman olmağa gerek duyduklarını sor" dedi."çünkü ülkemizi istila ediyorsunuz" diye cevap verdiler. Hafif piyade, komutanların buyruğuyla onlara şu açıklamayı yaptı:"Ama ülkenize asla kötülük için giriyor değiliz. Kralla savaştıktan sonra ülkemize dönüyor ve denize

[28] Bilgin 2002, 24.
[29] Talant (=Talanton): Attika sistemindeki en büyük ağırlık ve para birimi. Saltuk 1997, 172.
[30] Herodotos, III: 94
[31] Fersenk (=Parasang): Pers ölçüsüdür. Otuz stad, yani 5 kilometre ve 328 metredir. Işık 2001, 229.

ulaşmak istiyoruz" Makronlar, bu niyetlerini doğrulayacak teminat verip vermeyeceklerini sordular. Komutanları vermeğe ve almağa hazır olduklarını bildirdiler. Bunun üzerine Makronlar Yunanlılara bir barbar mızrağı, Yunanlılar da onlara bir Yunan mızrağı verdiler. İki taraf da tanrıları tanık aldı. Karşılıklı teminatlar verilir verilmez Makronlar hemen Yunanlıların ağaç kesmesine yardım ettiler, yol açtılar ve aralarına karıştılar, ellerinden geldiğince bir Pazar kurdular ve onlara Kolkhların sınırına kadar üç gün eşlik ettiler." [32]

M. Bilgin, "Hayvancılık ve tarımla uğraşan, yün ya da kıldan yapılma elbiseler giyen, örme kalkanlar ve mızraklarla silahlanmış olan Makronlar'ı Ksenophon ve arkadaşlarına yiyecek temin etmek için Pazar kurduklarına göre ticaret bilen, aralarından birinin esir olarak Atina'da bulunduğunu dikkate alırsak sadece komşu halklarla değil Karadeniz üzerinden deniz ötesi halklarla da ilişkileri olan, topraklarına düşmanca niyetle gelenlere karşı savaşçı, ama dostça gelenlere karşı misafirperverlerdir" demektedir.[33]

1.4. KOLKHLAR

Trabzon çevresinde (**Harita: 1, 3**) yaşamış olup, buranın yerel halkıydılar.[34] Herodot, Kolkhisliler'in yaşayış ve dillerinin Mısırlı'larla benzer olduğunu ifade eder.[35] Strabon, Kolkhis'in kuzey sınırını Pityos, Doğu sınırını Sarapana kentiyle belirler.[36] Ksenophon, Trapezus'un Sinope'nin Kolkh ülkesindeki kolonisi olduğunu ileri sürmektedir.

Kolkhis, Doğu Karadeniz ile Kafkas dağları arasında kalan bölgeye Yunan kaynaklarında verilen addır.[37] Trabzon civarında yaşayan bu halkın kendilerini ne adla andığı bilinmemektedir.[38] Helen kaynakları Karadeniz'in

---

[32] Ksenophon , ıv:8
[33] Bilgin 2002, 24–25.
[34] Karagöz 1998, 11.
[35] Herodotos , ıı: 104
[36] Arslan 2000, 26.
[37] Bilgin 2002, 25.
[38] Bilgin 2002, 25.

güneydoğu kıyılarını Kolkhis diye adlandırdığı için Ksenophon da Trabzon civarında yaşayan bu halkı Kolkhlar olarak adlandırmış olmalı.[39]

"…O zaman Yunanlılar kendilerini Kolkhların savaş düzeninde bekledikleri bir dağın karşısında buldular..."[40]

Bu dağ günümüzde diğer yamacında Kuştul manastırı[41] bulunan ve Gümüşki tepesinin kuzeyine düşen seslikaya tepesidir.[42]

"…Önce onların karşısında dağa bu düzenle yürümek amacıyla sıkışık saf kurdular; sonra komutanlar, savaşta izlenecek en iyi taktiği görüşmek için toplantının yerinde olacağına karar verdiler. Bunun üzerine Ksenophon sıkışık safı bozmak ve bölükleri kol halinde ilerletmek görüşünde olduğunu söyledi… Ksenophon'un tasarısı kabul edildi ve bölükler sıra halinde dizildi…"[43]

Sonuçta Ksenophon komutasındaki Onbinler Kolkhlara ait olan tepeyi elde edip bol yiyecek bulunan köyleri talan ederler.

"…Doruğa ulaşan Yunanlılar bol erzak dolu birçok köyde konakladılar. Bu köylerde onları şaşırtan bir tek şeyle karşılaştılar; Birçok kovan vardı ve bu kovandaki peteklerden bal yiyen askerler kustular, ishal oldular ve içlerinden hiçbiri ayakta duramıyordu; az yiyenler körkütük sarhoş olmuş insanlara, çok yiyenler ise azgın çılgınlara, hatta can çekişen insanlara benziyorlardı.[44] Bu durumda birçoğu bir bozgun sonrasındaymış gibi yere serilmiş büyük bir umutsuzluk başlamıştı. Ertesi gün kimsenin ölmediği görüldü ve sarhoşluk yaklaşık olarak bir gün önce başladığı saatte geçti. Üçüncü

[39] Bilgin 2002, 25; Üçüncüoğlu 2002, 59–60
[40] Ksenophon, ıv:8
[41] Burası Trabzon-Maçka yolunun 22.km.sinde 300 m'lik dik bir kayalıkta yer alır.
[42] Bilgin 2002, 26; Üçüncüoğlu 2002, 60.
[43] Ksenophon, ıv:8
[44] Bu olaya bal tutması denir. Arıların zehirli çiçeklerin polenlerinden yaptığı balın kişilerce yenmesi halinde bu balının kişileri zehirlediği bilinir. Bu bala da "deli bal" denir.

ve dördüncü gün müshil almış gibi bitkin düşmüş halde ayaklandılar…" [45]

Kolkhlar, ürettikleri kendir[46] bitkisinden elde ettikleri keten kumaş ve bezler ile ilkçağın önemli tekstilcilerindendir[47]

1.5. HEPTAKOME(N)TLER

İ. Karagöz'e göre Trabzon'un batısı ile Giresun'un dağlık kısımlarında yaşamışlardır[48] M. Bilgin'in gösterdiği haritada (**Harita: 3**) ise Rize'nin iç kesimlerinde kayıtlıdır. Strabon ise bu halkın Trabzon'un doğusunda yer alan dağlık bölgede yaşadıklarını ve diğer halklara göre daha vahşi olduklarını ifade eder:

"…Trapezus ve Pharnakia'nın üst tarafında Tibarenler ve Makronlar denen Sanlar ve Küçük Armenia bulunur ve erken devirlerde Kerketler denen Appaitler kavmi bu bölgelere yakındır. Bu insanların ülkesini iki dağ keser. Burada yukarı Kolkhis'teki Moskhia dağlarıyla (tepeleri Heptakomentler tarafından işgal edilmiştir.) birleşen ve çok kayalık olan Skydises dağı ve aynı zamanda Sidene ve Themiskyra bölgesinden Küçük Armeniaya kadar uzanarak, Pontos'un doğu tarafını meydana getiren Paryadros[49] Dağı da vardır. Şimdi bu dağlarda yaşan insanlar tamamıyla vahşidir. Fakat Heptakomentler daha da kötüdür..." [50]

Yukarı Kolkhis olarak adlandırılan ve Trabzon'un güneydoğusunda yer alan Moskhia dağlarının üzerinde yaşayan bu halka verilen Heptakomentler adı "Yediköylüler" anlamındadır.[51] Bu adlandırma bize Osmanlı belgelerinde

---

[45] Ksenophon, ıv:8.
[46] Bir çeşit kenevirdir.
[47] Bilgin 2002, 25; Üçüncüoğlu 2002, 59.
[48] Karagöz 1998, 11.
[49] Paryadros=Paryadres: Doğu Karadeniz Dağları.
[50] Strabon, xıı:3.
[51] Bilgin 2002, 45.

bugün Rize'ye bağlı İkizdere ilçesinin bulunduğu bölgenin Kurayiseba (Arapça= Yediköylüler) olarak adlandırılmış oluğunu hatırlatır.[52]

1.6. MOSSYNOİKLER

"Mossyn" denilen ağaçtan yapılmış ev ve kulübelerde oturdukları için Mossynoikler olarak adlandırılan halk Giresun/ Kirazlık'ın[53] batısındaki topraklarda (**Harita: 1- 3**) yaşıyorlardı.[54] Strabon, bunları Heptakoment adı altında zikreder.[55]

"…Şimdi bütün bu dağlarda yaşayan insanlar tamamıyla vahşidir. Fakat Heptakomet'ler daha da kötüdür. Bazıları ağaçlarda veya seyyar ahşap kulelerde yaşarlar. Bu kulelere Mosyn dendiğinden, antik devirde bu insanlar Mosynek'ler olarak adlandırılmışlardır…"[56]

Herodot Mossynoikleri Pers İmparatorluğunun 19. Satraplık bölgesine dâhil ve Kserkses'in Yunanistan seferine katılan halklar arasında saymaktadır.[57]

Ksenophon, Mossynoiklerin krallıkla yönetildiğini ve birbirlerine düşman olduğu için doğu batı olarak ikiye bölünmüş olduklarını ifade eder. Ksenophon ve beraberindekiler Batıda oturan Mossynoikler'e karşı savaşma kararı aldılar. Sonuç olarak Onbinler başarıyla Mossynoiklerin hâkimiyetinde (doğu)olan kaleyi ele geçirip, kalede kulesinin içinden çıkmayan kralı da kuleyle beraber diri diri yakmışlardır. Daha sonra kalelerdeki evleri yağmalayıp yiyecekleri talan ettiler.

"Yunanlılar kaleleri yağmalayıp evlerde Mossynoik'lerin dediğine göre babadan oğula geçen ekmek dolu ambarlar ve ayrıca yeni hasat edilmiş buğdayla özellikle kızılca buğdayla birlikte saklanmış sap

---

[52] Bilgin 2002, 46.
[53] Kirazlık olarak bilinen yer bugün Vakfıkebir'de yer alan kirazlık deresidir. M. Bilgin'e göre Giresun olarak adlandırılan yer burasıdır. Yani Giresun'dan kasıt burasıdır.
[54] Bilgin 2002, 33.
[55] Üçüncüoğlu 2002, 40.
[56] Strabon, xıı:3.
[57] Bilgin 2002, 33; Üçüncüoğlu 2002, 40.

buldular. Ayrıca tuzlanarak küplere bastırılmış yunus balığı eti, çanaklarda yunus yağı vardı; Mossynoikler bu yağı Yunanlıların zeytinyağı kullanması gibi kullanırlardı. Ambarlarda yassı ve dilimsiz pek çok ceviz vardı; başlıca besinleriydi bu; kaynatıp ekmek gibi pişiriyorlardı. Şarap da bulundu; sertliği yüzünden biraz kekreydi; su katılınca hafif hoş kokulu bir şarap oluyordu." [58]

1.7. KHALYBLER (KHALYBESLER/ HALYBLER)

Khalybler, maden işçiliğindeki hünerleri antik yazarlarca da konu edilmiştir. Demir –çelik adı bile onların adıyla özdeşleşir. Eski Helen dilinde Khalyps ya da Khalybos, "demir" (özellikle çelik) demektir.[59] Antik dönem yazarları demir ve çeliğin keşfini ya da en azından genel olarak ilk kullanımını Khalybler'e atfetmektedirler.[60]

Strabon'un Khalybler'i yerleştirdiği bölge Doğu Karadeniz Bölgesinin sahillerindeki demir yataklarıyla uyuşmaktadır.[61] Bizans döneminde Kerasus'un bulunduğu coğrafyanın "Khalybia" olarak adlandırılması da bu konudaki varsayımların dayanaksız olmadığını işaret edebilir.

Bu konuda Strabon ise şöyle der:

"Bugünkü Khaldai Kavmine eskiden Khalybes denirdi ve ülkenin tam karşısında Pharnakia kurulmuştur. Bu denizde yapılan palamut avı doğanın sağladığı bir avantajdır. Bu balık ilk defa burada yakalamıştır. Karada madenler vardır, daha eski devirlerde gümüş madenleri de olduğu halde, bugün sadece demir madeni kalmıştır. Bu bölgedeki kıyı olağanüstü dardır, zira orman ve madenlerle dolu olan dağlar bunun hemen üstündedir ve kıyının çoğu işlenmiştir. Böylece madencilere hayatlarını kazanabilmeleri için madenle ve denizle meşgul olanların da

[58] Ksenophon, v: 4.
[59] Umar 2000, 23.
[60] Koçak 2006, 21.
[61] Bilgin 2002, 37.

geçimlerini sağlayabilmeleri balıkçılık ve özellikle de palamut ve yunus avı kalır."[62]

Ü. Yalçın, khalyblerin madencilik konusundaki hünerlerini Aristo'dan aldığı bir alıntıda şu şekilde ifade eder:

"Amisos'ta (Samsun) Khalyblerin özel metotla demir elde ettikleri anlatılır. Ülkede bol miktarda bulunmaktadır. Bu demir diğer çeşitlerinden daha iyidir ve dış görünüşü gümüşten farklılık göstermez"[63]

Yine Ü. Yalçın'ın Aristo'dan yaptığı alıntıda Amisos civarında Khalyblere ait demir ocaklarının varlığından bahsederken, bilinen en sert ve en iyi demirin Khalybler tarafından elde edildiğini adına da Khalyb denmekte olduğunu ifade eder:

"Karadeniz'in güney sahilinde, Amisos yakınlarında bulunan Khalyblerin ocaklarında bol miktarda demir kazanılmaktadır. Cevher kil içerdiğinden zor ergitilmektedir."[64]

"Bilinen en iyi ve en sert demir Khalyblerden gelmekte ve adına da Khalyb denmektedir."[65]

Başta Ordu ve Giresun olmak üzere orta ve doğu Karadeniz Bölgesinin birleştiği kesimde bulunan demir yatakları bize bu konuda genel bir fikir vermektedir.[66] M. Bilgin, bugün Giresun ile Trabzon'un doğusundaki Of arasındaki sahilden 15-75km derinlikte bir dikdörtgen içinde büyük bir kısmı işletme izleri gösteren 53'ten az olmamak üzere bilinen demir yatakları olduğunu ifade eder.[67]

---

[62] Strabon, xıı: 3.19.
[63] Yalçın 2004, 101.
[64] Yalçın 2004, 101.
[65] Yalçın 2004, 101.
[66] Koçak 2006, 21.
[67] Bilgin 2002, 37.

Tibarenler'e komşu olan Khalybler de Pontos kabileleri arasında yerlerini almaktadırlar. Ksenophon, Khalybler'in Mossynoikler'in himayesinde olduğunu ifade eder.

"Yunanlılar gerek dost gerek düşman Mossynoiklerin ülkesinde sekiz gün yürüdükten sonra, Khalybler ülkesine vardılar. Fazla kalabalık bir halk olmayan Khalybler Mossynoikler'in boyunduruğu altında yaşıyor özellikle demir işçiliğiyle geçiniyorlardı."[68]

8. yüzyıl'a ilişkin yazınlarda konuyla ilgili tek dolaylı anlatım "gümüşün doğum yeri olan" uzaklardaki "Alybe"ye İliad (İlyada)'da yapılan göndermedir:[69]

"Odios' Epistrophos komuta eder Alizonlara,

Ta uzaklardan gelirler, gümüşün yurdu Alybe'den."[70]

Alizonlar olarak Homeros'ta geçen halk, Strabon'da ise Halizonlar olarak geçmektedir. Aynı halka Halybler, Khalybler gibi adlar verildiğini biliyoruz. Bu adların hepsinin aynı halkın adını karşıladığını belki de telaffuz farkı olduğunu düşünebiliriz.

Konuyla ilgilenen araştırmacılar Khalybler'in madencilikteki üstünlüklerinden dolayı Homeros'un destanlarındaki Halizonlar (Alizonlar) olduğu konusunda hem fikirdirler.[71]

R. Drews, Homeros'un Alybe'sinin Grekler tarafından çeliğin ya da karbonlu demirin üreticileri ve belki bulucuları olarak kutlanan Chalybes (Khalyb) halkıyla akraba olduğunun çeşitli kaynaklarca savunulduğunu ifade etmektedir.[72] Bundan hareketle "Alybe" kentinin Khalybler'in yaşadığına inanılan coğrafyada var olabileceğini düşünmek yanlış olmaz.

Khalybler'in Amisos ve Kolkhis arasında Kapadokya bölgesindeki dağlarda kendi maden ocaklarını işlettikleri ve daha özel bir tanımla İason

---

[68] Ksenophon, v: 5.
[69] Drews 1991, 319.
[70] Homeros, ıı: 857–858.
[71] Bilgin 2002, 37.
[72] Drews 1991, 319.

burnu'nun doğusu Cerasus ve Trapezus'un iç taraflarında (**Harita: 4**) yaşadıkları kabul edilir.[73] Arrianus ise Khalybler'i Themiskyra'nın doğusundan Pharnakia'nın karşısındaki Paryadres Dağları'na kadar olan bölgeye (**Harita**: **1**) yerleştirmiştir.[74]

Skylax, Khalybler'i Tibarenler'in Batısında ve sahilde gösterilmiştir. Ondan bir asır sonra Ksenophon ise Khalybler'i Tibarenler'in doğusunda ve iç kesimlerdeki dağlık bölgede gösteriyor. M. Bilgin bu dönemde bilinmeyen bir nedenle bu halkın bulunduğu coğrafyadan daha içerilere doğru çekildiğini ve Kotyora ve Pharnakia arasındaki dağlık bölgede yaşamak zorunda kaldıklarını ifade eder.[75] Onları bu yer değiştirmeye neyin sevk ettiğini bilemiyoruz.

1.8. TİBARENLER

Bazı yazarlara göre Tibarenler Trabzon'un en eski yerel halkıdır. Trabzon adı da bu kabileden gelir. Trabzon adını birleşik bir kelime olduğunu, birinci hecesi olan "Trab" sözcüğünün Tibarenler'i kastettiğini, ikinci hece olan "Zon" ekinin de memleket anlamına geldiğini ve Trabzon kelimesinin "Trab"ların memleketi olarak açıklarlar.[76] Ksenophon, kaleme aldığı eserinde ise Tibarenler'in memleketinin daha önce karşılaştıkları halkların memleketlerine oranla daha düz olduğunu, bu halkın memleketinde iki gün yürüdükten sonra Kotyora'ya vardıklarını yazmaktadır.

"Tibarenlerin ülkesi çok daha düzdü ve deniz kıyısındaki şehirleri daha az tahkim edilmişti: Komutanlar, orduya biraz ganimet sağlamak için bu şehirlere saldırmak istiyorlardı; bu yüzde Tibarenlerin gönderdiği konukseverlik armağanlarını kabul etmediler. Temsilcilerine aralarında görüşmelerini beklemelerini söyleyip kurbanlar kestiler. Birçok kurban kesildikten sonra, kâhinlerin tümü tanrıların savaşı asla

[73] Drews 1991, 320.
[74] Arrianus 2005, bkz: dipnot 118, 126
[75] Bilgin 2002, 37.
[76] Üçüncüoğlu 2002, 47.

onaylamadıklarını bildirdiler. Bundan sonra armağanlar kabul edildi. Ülke dost bir ülkede geçiyormuş gibi aşıldı ve iki günlük yürüyüşten sonra Tibarenlerin topraklarındaki Sinope kolonisi Kotyoraya varıldı." [77]

Herodotos, diğer halklar gibi Tibarenler'i de Pers İmparatorluğu'nun 19.Satraplığına bağlı halklardan biri olarak kaydeder ve Yunan seferinde Pers ordusu yanında, Ksenophon'un ordularına karşı savaştığını ifade eder.

Hemen bütün tarihçiler tarafından Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en eski yerli halklarından biri olarak kabul edilmişlerdir.[78] Şemseddin Günaltay, Tibarenler'in aslının Tevrat'ta "Tuba" diye yazılan Tabalar olduğunu ileri sürer.[79] Bu isim Asur kaynaklarında ise "Takbi" olarak geçmektedir.[80]

B. Umar'a göre**,** Tibarenler bugünkü Ordu kenti çevresinin yerli halkı idiler.[81] Bu bilgilere göre Tibarenler'in sınırları Piraziz'in doğusunda denize kavuşan Pazar suyu vadisi ve batıda Vona burnuna kadar olan topraklar (**Harita: 1- 4**) olduğu ve sınırlarının Paphlagonia Krallığı sınırlarına kadar uzanmış olduğudur.[82] Tibarenler daha sonra Amasya- Kastamonu- Sinop bölgesinde kurulmuş olan Pontos Devletine katılacak ve Anadolu'yu Roma işgaline karşı ayaklandıran Pontos Kralı Mithridates'in Pompeius'la bölgede olan savaşlarında önemli roller oynayacaktır.[83] Tibarenler hayvan yetiştirmekte çok ünlü idiler. Bulundukları yayla toprakları havyacılığa elverişli idi.[84] Gerçekten de Ordu'nun yükseklerindeki tarıma elverişli yaylalar bu görüşleri doğrulamaktadır, bu gün de bu yaylalarda hayvancılık yapılmaktadır.

---

[77] Ksenophon, v: 5.
[78] Çebi 2002, 21.
[79] Çebi 2002, 21.
[80] Köse 1991, bkz:16. dipnot, 78.
[81] Umar 2000, 27.
[82] Bilgin 2002, 38; Üçüncüoğlu 2002, 47.
[83] Bilgin 2002, 38; Üçüncüoğlu 2002, 47–48.
[84] Çebi 2002, 21.

1.9. AMAZONLAR

"Skyth'ler bunlara "Oiorpata" derler, yani Yunanca karşılığı erkek öldürenler çünkü Skyth dilinde "Oior" erkek demektir,"Pata" da öldürmek- savaş açan Yunanlılar, diye anlatırlar."[85]

Diğer bazı yazarlara göre, amazon adı "memesiz kadınlar" anlamına gelir.[86] Etimologlara göre "mazos" sözcüğüne bir "a" harfi ilave edilerek "amazos" sözcüğü meydana getirilmiştir.[87] Esas kelime olan mazos'un ise "ekmek" "arpa ekmeği", Grekler'in başlıca gıda olarak kullandıkları, ekmek manasına geldiğini söylemektedir. Göçebe kavimlerin yaşayışları icabı az ekmek kullandıkları, daha çok süt ve et ile geçindikleri bilinir. Bunların Grekler'e yabancı olmalarından dolayı ekmek yemez, etle beslenenler manasına gelen A-mazon adını aldıkları söylenir.[88] Ama Amazon adının herkes tarafından bilinenen ilk anlamı daha genel bir görüştür.

B. Umar, her ne kadar Amazonlar'ı "kentleri olmayan, tarım yapmayan, yaşamı at sırtında avcılık ve savaşla geçen bir kadınlar ulusudur"[89] şeklinde tanıtsa da Amazonlar'ın özellikle Amazon kraliçelerinin pek çok yerde kurulan kentlere isimlerini verdiklerini biliyoruz. Özellikle Ege'de Ephesos, Smyrna, Myrina, Pythane adlı kentler Amazon kraliçelerinden isimlerini alan kentlerdir. Yani Amazonlar'ın yaşamları at sırtında geçse de tam olarak göçebedirler diyemeyiz.

Bu ulusun bireyi olan kadınlar, zaman zaman komşu halkların erkekleriyle birleşirler ama doğan çocukların erkek olanlarını babalarına gönderirler veya sakat bırakarak yanlarında çalıştırırlardı, yalnız kızları yanlarında tutup kendileri gibi yetiştirirler. Yurtları kuzeydoğu Anadolu'nun batı yanında, Karadeniz kıyısında bugün Çarşamba ovası adıyla andığımız ovanın doğu yanında denize akan Terme (**Resim: 8**) çayı (Thermodon)

---

[85] Herodotos, ıv: 110.
[86] Karagöz 2003, 48.
[87] Karagöz 2003, 48.
[88] Karagöz 2003, 48–49.
[89] Umar 2000, 11.

dolaylarıdır.[90] Başta Herodot ve Strabon olmak üzere antik kaynaklar "Çarşamba ve Ünye arasında Thermodon Çayı kenarında Themiskyra şehrini Amazonlar'ın kurduğunu belirtmekte, Batılı birçok coğrafyacı, Tarihçi, Arkeolog da bu görüşü savunmaktadır.[91]

Dorlar gibi giyinen Amazonlar, Yunan miğferi taşılar, sağ omuz üzerine inen ince bir gömlek kalça etrafında bir şeritle (**Resim: 2**) bağlanırdı. Kol, bacak, ayak çıplaktı. Anadolulu gibi giyindikleri zaman, vücutlarını boydan boya örterlerdi.[92]

A. Işık'ın Diodoros Sicilus'tan yaptığı alıntıda Amazonların Termodon nehri boyunca yaşadıkları Themiskyra şehrini alarak burada bir saray yaptıklarını yazar:

"Thermodon nehri boyunca uzanan ülkede yaşayanların hükümdarlığı kadınlarındı. Bu kadınlar savaş görevini de yerine getiriyorlardı… Thermodon nehri kıyısındaki Themiskyra şehrini alarak burada büyük bir saray inşa ettirmişlerdi"[93]

Karadeniz'in en doğusundan itibaren Samsun'a kadar coğrafyadaki yerel halklar genel hatlarıyla bu şekildeydi. Bunlardan başka yaşayan yerel halklar da vardı. Karyandlı Skylax bu halklar hakkında bize bilgiler verir.

M.Ö. 508 ya da 506'da bölgede gezi yapan Skylax da bazı halklardan bahsetmiştir. Byzerler'den sonra doğuya doğru Ekekheiriler, Trabzon civarında Macrocephaller, yaşamış olmalıydılar. [94]

---

[90] Umar 2000, 11.
[91] Akkaya 2005, 27.
[92] Akkaya 2005, 26.
[93] Işık 2001,115.
[94] Tellioğlu 2004, 42.

II. BÖLÜM

ARGONAUTLAR SEFERİ VE ALTIN POST EFSANESİ SONUCUNDA YUNAN DÜNYASININ KARADENİZ'E AÇILMASI VE KARADENİZ'DEKİ KOLONİZASYON FAALİYETLERİ

Argonautlar seferi ve Altın Post efsanesi olarak yüzyıllardır dilden dile anlatılmış olan olay Yunanlı kolonistler tarafından Karadeniz'e yapılan kolonizasyon hareketlerini başlatan önemli efsanelerden biridir. Karadeniz'in sahip olduğu zengin maden kaynakları ve bunlara sahip olmak arzusu tabiki bu efsanenin altında yatan başlıca nedendir. Antik dönem denizcileri söz konusu denizi bilmeyip üstelik korkmalarına rağmen yine de bu denize her şeyi göze alarak açılmışlardır. Bu efsane Yunan dünyasını Karadeniz'le tanıştıran ve bu sayede Karadeniz'in zenginliklerinin de farkına varılmasında önemli rol oynayan bir mitolojidir.

2. 1. ARGONAUTLAR SEFERİ VE ALTIN POST EFSANESİ

Bu konu antik çağ mitolojileri içinde iyi bilinen ve vazo resimleri üzerinde de severek uygulanan bir anlatımdır. Antik çağda Kolkhis bölgesi ve Karadeniz'in ünlenmesi de Argonautlar seferi ve Altın Post efsanesi sayesinde olmuştur.

"…Akhaialılar, bir orakle[95] uyarak, Aiolos oğlu Athamas'ın kanı ile topraklarını arındırmak istedikleri zaman, Kolkhis'deki Aia'dan gelen Ktissoros, onu ölümden kurtarmış ve böylelikle torunları üzerine tanrısal gazabı çekmişti…"[96]

Yunan kralı Athamas, karısı Nephele'den bıkmış ve ikinci kez evlenmek istemişti. Nephele, kralın ikinci karısı İno'nun çocukları Helle ve Phiriksos'a bir kötülük yapmasından endişe ediyordu. İno'nun bütün istediği şey Phiriksos'u öldürmek, böylece Athamas'tan sonra kendi oğlunu tahta

[95] Fal metni.
[96] Herodotos, vıı:197.

geçirmekti. O yılın bütün tohumluk mısırlarını ele geçirip hepsini kuruttu.[97] Tahıl alınamayınca ülkede kıtlık baş gösterdi. Kral tapınağa bir haberci gönderip ne yapılması gerektiğini sordurdu. İno, haberciyi kandırarak tapınağın verdiği cevabı değiştirtti, Phiriksos kurban edilmezse kıtlığın önlenemeyeceğini söylettirdi. [98]

Açlık tehlikesiyle karşılaşan halk oğlunu kurban etmesi için krala baskı yapmaya başladı. Kral da çaresizlik içinde Phiriksos'u kurban etmeye kara verdi, onu tapınağa gönderdi.[99] Nephele ise tanrı Hermes'e çocuklarını kurtarması için yalvarmıştı. Tanrı Hermes Nephele'nin yalvarışlarını dikkate aldı ve kanatlı bir koç gönderdi.

Nephele, çocukları Phiriksos ve Helleyi kanatlı bir koçun sırtında Kolkhis'e (Kolkhid) kaçırdı. Ama Helle, boğazları geçerken denize düşdü (Bu gün Çanakkale boğazına o zaman Hellespontus ya da hele deniz adı verilmiştir.) Phiriksos ise Kolkhis'e vardı. Kolkhis kralı Aietes Phiriskos'u iyi karşıladı, bunun karşılığında Phiriskos kendisini taşıyan koçu Zeus'a kurban etti. Postunu da kral Aietes'e verdi. Zeus'a kurban edilen koçun postu Tanrı Ares'e adanan bir korulukta saklanmaktaydı.

Phiriksos'un amcası İolkos kralı Aison, tahtını üvey kardeşi ya da yeğeni Pelias'a kaptırdı. Aison'un oğlu İason büyüyüp delikanlılık çağına geldiğinde babasının tahtını geri alabilmek için Pelias'a kafa tuttu. Pelias baktırdığı bir falda kendisini bir akrabasının öldüreceğini bu kişinin de İason olduğunu biliyordu.[100] Pelias da tahtı kendisine vereceğini fakat Kolkhis'te saklanan altın postu kendisine getirmesini şart koştu. İason da bu teklifi kabul etti. Argos adlı adama anlamı hızlı olan "argo" adında bir gemi yaptırılıp, Yunanistan'da yaşayan bütün yiğitleri toplayarak yola çıktı.

---

[97] Hamilton 1983, 88.
[98] Hamilton 1983, 88.
[99] Hamilton 1983, 88.
[100] Kehanete göre Pelias tek sandaletli bir akrabası tarafından öldürülecekti. Pelias bir gün herkesi Poseidon adına yapılacak kurban törenine davet eder. İason da gelir. Ancak bir nehri geçerken ya da bir başka anlatıma göre aslında Hera olan yaşlı bir kadını nehirden geçirirken sandaletinin tekini yitirir. Onu gören Pelias kehaneti anımsar. Bonnefoy 2000, 61.

İason ve arkadaşları pek çok duraktan sonra Pontus Euxeinos kıyılarına vardılar ve altın postun saklandığı Kolkhis ülkesine geldiler. Kral Aietes İason ve arkadaşlarını ülkenin girişinde tam bir konukseverlikle karşıladı. Yemekler yenilip içildikten sonra İason altın postun bahsini açtı ve onu istedi.

Aietes, İason'a bu konuda söz verir, ancak şartları vardır: Burun deliklerinden alevler çıkan bronz ayaklı boğaları boyunduruğu altına sokmayı ve kendisinden silahlı devler doğacak olan ejderhanın dişlerini sökmeyi başarmalıdır.[101] Tanrıça Hera İason'a yardım etmek için Tanrıça Aphrodite'den yardım istedi. İason ve Medeia Aphrodite ve Eros'un yardımıyla birbirlerine âşık olmuşlardı. Medeia çok güçlü büyülere sahip bir büyücüydü. Kendisine yardım edeceğini söyledi ve hazırladığı büyülü merhemi ona sürdü. Bu şekilde İason'un vücudu silahlara karşı dayanıklı bir hale gelmişti.

Büyücü Medea, İason'a ejderhanın dişlerini toprağa ektikten sonra silahlı adamların biteceğini, aralarına bir ateş atarsa bunların kavgaya tutuşup birbirlerini öldüreceklerini de söyler.[102] Medeia'nın yardımları sayesinde İason boğaları boyunduruk altına almayı başarır, ejderhanın dişlerini tarlaya eker. Ortaya bir ateş atar ve adamlar birbirlerine saldırmaya başlar.

Kral Aietes postu vermeye yanaşmadığı gibi argo gemisini yakmaya, Argonautları da öldüürmeye kalkışır. Büyücü Medea'nın yardımını arkalarına alan Argonautlar postu da alıp kaçarlar. Argo gemisi ertesi sabah şafak sökerken yola çıkar. Medeia babasının kendilerine yetişmemesi için korkunç bir çareye başvurur. Yanına aldığı küçük kardeşi Apsyrtos'u kesip doğrar ve parçalarını yol boyunca serper Arkalarından gelen Aietes ve adamları Apsyrtos'un parçalarını toplamakla vakit kaybederler.[103] İason ve beraberindekiler Yunanistan'a kaçmayı başarırlar. İason altın postu amcası

[101] Bonnefoy 2000, 61.
[102] Karagöz 2003, 40.
[103] Karagöz 2003, 40.

Pelias'a vermek üzere İolkos'a döner. Babası Aison'un ölüm haberini alır. Pelias'ın da tahtı geri vermeye hiç de yanaşmadığını görür. Burada Media'nın tüyler ürpertici bir oyunu yer alır. Pelias'ın kızlarıyla arkadaşlık kurar İhtiyarlamakta olan babalarını gençleştirmenin çaresini kendilerine öğreteceğini söyler ve örnek vermek için yaşlı bir koç alır keser Büyülü otlarla kaynayan bir kazana atar. Birden körpe bir kuzu çıktığını gösterir. Pelias'ın kızları bu düzene kanarak babalarını öldürüp kazana atarlar. Dirilmediğini görünce çılgına dönerler ve yurtlarından sürülürler.[104]

İason ile Media bu suçu işledikten sonra Pelias'ın oğlu tarafından İolkos'tan kovulurlar. Korinthos kralı Kereon onları iyi karışılar, ama bir süre sarayında alıkoyduktan sonra Media'yı uzaklaştırmanın çarelerini arar. İason ve Medeia Korinthos'a varırlar ve burada İason Korinthos kralının kızına âşık olur. Onunla evlenmek ister. Bunun üzerine Medeia da İason'dan intikam almak için korkunç bir plana başvurur. Korinthos kralının kızına düğün hediyesi olduğunu söylediği bir elbise hediye eder. Kız bu elbiseyi giyer giymez yanmaya başlar. İason'un iki oğlunu da boğarak öldürür. Media çeşitli maceralardan sonra Kolkhis'e geri döner ve daha sonra babasıyla barışır. İason ise kendisine ait olan tahtı geri alır.

Aietes'in kralı olduğu Kolkhis hakkında ilk kez bilgi veren antik yazar İ.Ö. 8. yüzyılda yaşamış olan Korinthoslu yazar Eumelos'tur.[105] İ.Ö. 6. yüzyılda Giritli Epimenides Argo gemisinin inşası ve İason'un Kolkhis'e olan seferini anlata 6.500 satırlık bir eser kaleme almıştır. Aynı şekilde İ.Ö. 6.-5. yüzyıllarda ünlü coğrafyacı Hekataios da Argonautlar ve Kolkhis'e olan yolculuklarına değinmiştir. İ.Ö. 5. yüzyılda Helen dünyasında Argonautlar'ın hikâyesi çeşitli tiyatro eserlerine konu olmuştur, bunların en önemlisi Euripides'in Medeia adlı trajedisidir.[106]

---

[104] Karagöz 2003, 40.
[105] Arslan 2000, 29.
[106] Arslan 2000, 29.

A. Işık, Diodoros Sicilus'tan yaptığı alıntıda Phiriksus'un kız kardeşini de yanına alarak üvey annesinin tuzaklarından kaçarak Kolkhis'e kaçışını anlatır:

"Athamas'ın oğlu Phrixus, üvey annesi kendisi için entrika hazırladığı için kız kardeşi Helle'yi de yanına alarak Yunanistan'dan kaçar. Postu altından olan bir koç üzerinde Avrupa'dan Asya'ya geçerlerken Hele denize düşer. Bundan dolayı bu denize Hellespontos adı verilir. Phrixus yoluna devam eder. Pontos Euxeınos'u geçer ve Kolkhis'e varır. Burada koçu kurban eder ve postunu Ares'in tapınağına asar. Bundan sonra, kehanete göre Aeetes Kolkhis Kralı iken, yabancılar bu postu ele geçirince de o ölecektir. Bu yüzden Aeetes yabancıların öldürülmelerinin mukaddes olduğunu bildirmiştir. Bundan dolayı Kolkhis topraklarına hiçbir yabancının ayak basmayacağı dünyanın tüm bölgelerine yayılmıştı."[107]

A. Işık'ın Philostratus'tan yaptığı alıntıda İason'un altın postu almak için yola çıkışı şu şekilde anlatılmıştır:

"Bosporus'u geçtikten sonra Argo dalgalı Euxeinos'da yararak ilerliyordu. Orpheus şarkılar söyleyerek oyalanırken onu dinleyen Euxeinos da şarkıların tesiriyle sakin kalıyordu. Geminin yükünü Aiakus'un oğulları Dioskurias ve Herakles'i zamanların tüm yarı tanrılarını içeriyordu. Geminin omurgası Zeus'un Dodona'da kehanetleri için kullandığı ağaçtan yapılmıştı. Şimdi bu yolculuğun amacı şuydu; Kolkhis'te altından bir post saklanmaktadır. Bu post Hele ile Prixus'u gökyüzüne taşıyan koçun postu idi. İason bu postu bulma işini üzerine aldı. Geminin reisi idi ve yolculuğun tüm sorumluluğu onun üzerine idi."
108

"Elli kahramanı taşıyan Argo Bosporus ve çarpışan kayaları geçtikten sonra Phasis'te demirledi. Nehri sazlı yatağında uzanmış görüyorsunuz, görünüşü haşin saçı kalın ve dik dik, sakalı tüy tüy ve

[107] Işık 2001, 222–223.
[108] Işık 2001, 224.

gözleri parıldamakta akıntının fazla suyu her zaman olduğu gibi ibrikten akar gibi değil de hep beraber sel gibi geliyor. Pontos'a nasıl büyük bir akıntının döküldüğünü görüyoruz. Duydunuz eminim, bu yolculuğun ödülünü çünkü ozanlar "Altın Post" diye anlatırlar ve Homeros'un şarkıları Argo'yu dillere destan olarak anlatır."[109]

A. Işık'ın yine Philostratus'tan yaptığı alıntıda İason ve arkadaşlarının Kolkhis'ten kaçışını şöyle aktarır:

"Burada fark edersiniz ki nehir Phasis'tir. Kadın Medea ve pupadaki silahlı adam İason'dur. Taçlı kişi o da Kalliope'nin oğlu Orpheus'tur. Boğalarla müsabakadan sonra Medea'yı uyuttu ve altın yünden koç postu ganimet olarak alınmış ve Argo mürettebatı acilen kaçmaya çalışıyordu. Argo mürettebatı için size neyi açıklayayım Kollarındaki kaslar kürek çekmekten şişmiş ve acelecilikleri yüzünden de okunuyor ve geminin burnuna çarpan nehri dalgaları geminin ileriye doğru büyük bir hızla ilerlediğini gösteriyor."[110]

Altın post efsanesi şüphesiz ki Yunan dünyasına Karadeniz'in kapılarının açılmasında en önemli faktörlerden biridir. Efsaneye göre Kolkhis'in sınırları içinde bulunan nehirlerden altın zerrecikleri akmaktaydı. Tıpkı Lydia bölgesindeki Paktalos[111] çayı gibi… Kolkhisliler, su kanalları içine koydukları tahta bir çerçeveye gerili tüylü koyun postları üzerinde altınlı kumları yıkıyorlardı. Koyun tüyleri altın taneciklerini tutuyordu. Daha sonra bir ağaca asılarak kurutulan postlar dövülerek altın elde ediliyordu.[112] Söz konusu efsane bu şekilde somutlaştırılmaktaydı.

Anlatılan olay İason'un kaybettiği krallığını geri almak için giriştiği mücadeleyi anlatsa da efsanenin temelinde yatan gerçek Efsanevi zenginliği Yunan karasında anlatılan Kolkhis bölgesinin altın kaynaklarıdır. Bu efsane Yunanlılar'ın Pontus halkı ile ilk kez ilişki içine girdiği olaydır. Bazı bilginler bu

---

[109] Işık 2001, 225.
[110] Işık 2001, 225.
[111] Tarihte ilk para Lydia topraklarından akan Paktalos çayının içinden süzülen altın zerrecikleriyle yapıldığı efsaneleşen elektron sikkelerdir.
[112] Köse 1991, 75.

efsanenin Troia savaşlarından önce yapıldığına inanırlar. Bu fikri Homeros'un efsaneden bahsetmesi gerçeğine dayanarak desteklerler. Troia savaşına göre popülerlikte ikinci sırada olduğunu düşünürler.

2. 2. KARADENİZ'DE KOLONİZASYON FAALİYETLERİ

Karadeniz bölgesindeki kolonizasyon faaliyetleri yapılan araştırmalar sonucunda İ.Ö. 10. yüzyıla kadar indirmek mümkündür. Helen kolonistlerden önce bu kıyıları keşfeden kavimler de olmuştur. Onlardan önce Akdeniz'in başka denizci kavimleri de kıyı gemiciliği veya güneybatı karayolu ile Karadeniz bölgesine gelmiştir.[113] Helenlerden önce Fenikelilerin, bundan başka Kartacalılar'ın ve Antik yazar Arrianus'un ifadelerinden yola çıkarak Kilikyalılar'ın Karadeniz sularında dolaşıp korsanlık faaliyetleri yaptığını biliyoruz. Tarih öncesine dayanan bu merkezlerde kara yolu ya da Karadeniz vasıtasıyla taşınan malların güney Karadeniz şehirlerinde takas yoluyla ticareti yapılıyordu. Bu süreç Hellen kolonistlerin Karadeniz'e gelmesinden daha öncedir. Kırım ve çevresindeki sahillerde, Yunanlılardan çok önce Fenikelilere ait Pazaryerlerinin de kurulduğu bilinmektedir.[114]

C. Roebuck, Karadeniz'e önce Karialı tüccarların daha sonra da Miletli İyon tüccarlarının geldiklerini güney kıyılardan güneydoğu uca kadar yol aldıklarını belirtir.[115] Bu faaliyette amacın Kafkasya'nın demir ve altın kaynaklarına ulaşmak olduğunu savunur. Ve bu faaliyetlerin M.Ö. 10. ve 9. yüzyıllarda gerçekleştiğini ifade eder. [116]

Anadolu ticaret tarihinde ilk dönemden itibaren Trabzon'dan İran'a uzanan ticaret yolunu kullanan Van Gölü civarındaki Urartu Krallığının sınırları Karadeniz ticareti Helenler tarafından ele alınmadan yüzyıllar önce Aras nehri boyunca genişlemiş bu sebeple belki Miletliler Trabzon'a

[113] Bilgin 2002, 38.
[114] Tellioğlu 2004, 47.
[115] Roebuck 1959, 117.
[116] Roebuck 1959, 117.

gelmeden önce şehrin limanı inşa edilmiş, İran boyunca ticaret faaliyeti başlamıştır.[117]

İ.Ö. 750- 550 yılları arasındaki dönemde Helenler, önceki çağlarda bu konuda usta olan Asur ve Fenikeli tüccarlardan öğrendiklerini daha da geliştirmiş deniz ötesi halklarla ticaret yapma konusunda oldukça başarılı olmuşlardır.[118] Ayrıca gelişen denizcilik ve gemicilik bilgileri sonrasında büyük ve dayanıklı gemiler yapılarak Karadeniz'e açılmak daha da kolaylaşmıştır. Bu şekilde Yunanlılar Karadeniz kıyılarında koloni kentler kurmuşlar, buradaki yerel halklarla da ilişkilerini geliştirmişlerdir.

Grekler Karadeniz'i keşfedip de buralara açılmadan önce Ege, Akdeniz kıyıları, Propontis olmak üzere pek çok yerde koloni şehirler kurmuşlardır. İ.Ö. 8. yüzyıl Grekler'in çıkarsız keşif nedeniyle Karadeniz'e sıkça uğradıklarına inanılmaz.[119] Kolonizasyonunun pek çok nedeni olabilir. Yunanistan'ın büyük bir kısmının dağlık ve engebeli olması nedeniyle tarıma elverişli olmaması giderek artan Yunan nüfusuna belki de yeterli gelmemiştir. Karadeniz ise topoğrafik bakımdan tarıma elverişli topraklara sahip olduğu gibi iklim de buna imkân veriyordu. Bundan başka Karadeniz bu gün olduğu gibi zengin balık kaynakları açısından da Yunan halkını besleyebilmek için cazipti.

Ayrıca ülke içinde siyasi dengesizlik ve mücadeleler ekonominin bozulmasına neden oluyordu.[120] Tabi ki üretilen malların pazarlanması için de pazarlara ihtiyaç duyuluyordu. Bu ihtiyaç tarihin her döneminde sömürgecilik faaliyetlerini doğurmuştur.

Anadolu'nun batı kıyılarına baktığımızda bu coğrafya tarım için elverişli bir yerdi. Ama Lydia devletinin baskısı bu şehirlerin Yakındoğu ile ticari ilişkiler kurmasını engelliyordu. Bu baskılar sonucunda yeni yerler bulma ihtiyacı gündeme geldi ve bu durum onları yeni koloniler aramaya sevk etti. Ayrıca Karadeniz'in bereketi de Yunanlılar'ı Karadeniz'e çeken başka bir

[117] Tellioğlu 2004, 47.
[118] Bilgin 2002, 38.
[119] Drews 1991, 26.
[120] Işık 2001, 5.

faktördür. Yüzyıllardır anlatılan Karadeniz'in zenginliğinden bahseden efsaneler de Karadeniz'e dikkatlerin çekilmesine sebep olmuştur. Ve Grekler böylece kolonizasyon faaliyetlerine başladılar. Önce Hellespontos ve Propontis kıyılarını kolonize ettiler. Propontis kıyılarından başlayan hareketlilik muhtemelen İ.Ö. 750 yılı içinde Karadeniz'e yönelmiştir. Karadeniz kıyılarında tarım kaynaklı küçük koloni şehirler (**Harita: 2, 4**) kurmaya başladılar. Karadeniz Bölgesi Ege'nin her türlü ihtiyacı için önemli bir pazar durumundaydı. Hem konum olarak da çok stratejik bir avantaja sahipti. Miletli kolonistler Karadeniz'deki koloni kentler yoluyla buradan elde ettikleri maden, orman ürünleri şarap ve zeyitinyağı gibi ihraçmallarını önemli liman kentlerinden Batı'ya yolladılar. Bu faaliyetler İ.Ö. 7. yüzyıl boyunca sürdü.

Karadeniz'in güney kıyıları kuzeye oranla on kat daha durgun olduğu için Doğu Karadeniz Bölgesi'nin de içinde bulunduğu güney sahilleri koloni kurmaya elverişli olmuştur.[121] Karadeniz'de Grek kolonizasyonuyla Ege ile Karadeniz arasında sıkı bir ticaret ilişkisi doğmuş ve giderek gelişen bu olay hem kolonilerin hem de ana şehrin büyük bir zenginliğe ulaşmasını temin etmiştir.[122]

Karadeniz'in sahip olduğu orman alanları gemi yapımı için gerekli olan keresteyi ziyadesiyle sağlamaktaydı. Ormanların barındırdığı hayvanlarsa besin olarak kullanılabilirdi. Ayrıca Mezopotamya'ya giden ticaret yollarının da bu bölgeden geçmesi burayı oldukça cazip bir hale getiriyordu.[123]

Kolonistleri Karadeniz'e çeken bir başka unsur da bölgenin maden rezervleri açısından zengin olmasıdır. İ.Ö. 2. bin yılının son çeyreği ve daha yoğun olarak İ.Ö. 1. bin yılının başlarından itibaren teknolojik gelişimle paralel olarak demir madenin kullanımı da artmıştır.[124] Bu da bir anlamda Karadeniz'in ekonomik yapısını şekillendirmiştir. Aynı durum İ.Ö. 1. bin yılın ilk çeyreğinden itibaren Doğu ve Güneydoğu Karadeniz bölgelerine yapılacak

[121] Tellioğlu 2004, 40.
[122] Işık 2001, 6.
[123] Işık 2001, 6.
[124] Koçak 2006, 20.

koloni hareketlerinin önemli nedenlerinden biri sayılmaktadır.[125] Tabi bu faktör de bölgenin jeopolitik açıdan önem kazanmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca bu bölgede elde edilen madenler kolayca Karadeniz'e kıyısı olan Samsun, Trabzon gibi bu gün de önemli liman kentlerinden Yunanistan'a taşınabiliyordu.

R. Drews' e göre Sinope, Trapezus'daki maden yataklarının kullanılması için kurulmuştur.[126] Trapezus, maden kaynakları açısından oldukça önemli bir bölgedir. O zamanlardan bu zamanlara kadar varlığını sürdüren madenlere sahiptir.

Bölgedeki madencilik aktiviteleri Helenistik ve Roma dönemlerinde ve hatta daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Hatta yakın zamanlara kadar aynı madenlerin kullanıldığı biliniyor. Demir madeni çok önemli bir madendir hayatın her alanında fazlasıyla kullanılır. Savaş aleti yapımında ya da tarımda veya bir ticaret malı olarak kullanılabilir. Bölgedeki bazı kentlerin maden ticareti ve bu madenlerin sevkiyle ilgili oldukları düşünülürse yanlış olmaz.

E. Kaptan, Anadolu'nun İ.Ö. 2. bin yılı başlarında değerli maden kaynaklarını bilen, maden endüstrisini geliştiren zengin şehir devletlerine sahip olduğunu, Orta ve Kuzey Anadolu'nun yeraltı maden işletmeciliği ve metalürjiyi bilen ve işleyen ilk organize üretimin oluşturulduğu dünyadaki ender bölgelerden biri olarak tanıtır.[127] Kuzey Anadolu maden kaynakları ve madencilik faaliyetleri açısından önem arz eden bir bölge olarak değerlendirilebilir. Pontus kıyı dağlarındaki zengin maden yatakları ve bunların eskiçağda kullanıldıkları yolunda çeşitli kanıtlar vardır.[128] Aynı maden yatakları yakın dönemlere kadar kullanılmıştır. Güneydoğu Karadeniz dağlarından çıkan Thermodon çayı yatakları da maden zenginliğine sahiptir.[129] Öyle ki Yunanlılar'ı Karadeniz'e çeken Argonautlar efsanesinde

[125] Koçak 2006, 20.
[126] Koçak 2006, 23.
[127] Kaptan 1983, 165.
[128] Koçak 2006, 20.
[129] Koçak, 2006, 21.

konu olduğu üzere Çoruh nehrinin içinden akıp giden altın zerreciklerinden bahsedilir. Bu konu ayrı bir araştırma konusuna girdiği için daha fazla ayrıntıya girilmemiştir.

Buraya kadar anlatılanlar Pontos Euxeinos'un kıyılarında kurulan koloni kentlerin kurulmasında ya da tercih edilmesindeki nedenlerdir. Ama Karadeniz'e açılmak o dönem teknolojisi için biraz zor görünüyor. Karadeniz'e Yunanlılar'ın geliş tarihi de önemli bir tartışma konusudur. Bu konudaki tartışmalar bilim adamlarını ikiye bölmüştür. Bazı bilim adamları İ.Ö. 680 tarihi yani pentekonter[130] adı verilen büyük gemilerin icadına kadar Yunanlı denizciler Karadeniz'e açılamamıştır demektedirler. Buna karşın bazı bilim adamları da İ.Ö. 680'den daha önce Yunanlı denizcilerin Karadeniz'e açılmış olabileceğini söylerler.

R. Carpenter, Yunan gemi filosunun Karadeniz'e nasıl girdiği sorusunu ileri sürer. Bu yolculuğu zorlaştıran üç temel etmenden bahseder:

1-Bahar ve yaz sonlarındaki yolculuk aylarında Boğazdaki rüzgâr kuzey doğudan, Karadeniz'den Marmara denizine doğru eser.

2- Karadeniz'e akan pek çok büyük nehirdeki, özellikle Dnieper, Bug, Dniester ve Daniube, fazla suyu temsil eden çetin bir akıntı Boğaz'dan geçerek Marmara Denizi'ne akar: kısmen kuzeydoğu rüzgârları suyun Karadeniz sonundaki Boğaz'da birikmesine yardımcı olduğundan Marmara Denizi'nin seviyesini yükselttiğinden, yolculuk mevsimi boyunca bu akıntı en güçlü dönemindedir, ortalama dört deniz milidir.

3- Tek bir kare yelken ile donanmış eski tekneler ne kuzeydoğu rüzgârlarını yenebiliyordu ne de kürek hızı bu dört deniz mili akıntının üstesinden gelmeye yeterli idi. Bu nedenle boğazlardan geçmek asla mümkün değildi.[131] Yani pentekonterler icat olunana kadar Yunanlı denizciler Karadeniz'e açılamamışlardır.

---

[130] Her iki tarafında da ellişer kürek bulunan büyük savaş gemisi.
[131] Labaree 1957, 29.

Karadeniz'de Kurulan ilk Grek koloni şehirlerinin tarihi hakkında ciddi anlaşmazlıklar söz konusudur. Bu konudaki yazılı kaynakların azlığı ve yapılan araştırmaların az olması sonucu arkeolojik kanıtların yetersizliği konu üzerinde kesin sonuçlara varılamamasındandır. Bu durum da Karadeniz'de kurulan Grek kolonilerinin kuruluş tarihine ilişkin çeşitli görüş ayrılıklarına sebep olmaktadır.

Karadeniz'deki ilk kolonizasyon hareketlerinin tarihi konusunda A. J. Graham tarafından yazılan makalede Yunanlılar'ın Karadeniz'e daha erken tarihlerde gelmiş olduklarını savunmuştur. İlk Yunan kolonilerinin- Sinop ve Trabzon- M.Ö. 8. yüzyıl gibi erken bir zamanda kurulduğunu antik yazarlar tarafından anlatılan bilgilere dayandırmıştır.[132] Buna karşılık R. Carpenter, M.Ö. 680'den önce Karadeniz'in Yunan gemicileri tarafından bilinmeyen bir deniz olduğunu ve ilk güçlü kürekli gemilerin yani pentekonterlerin geliştirilmesiyle Yunanlıların ancak bu şekilde boğazları geçebildiğini, buna bağlı olarak Yunanlar'ın Pontus bölgesinde ancak M.Ö. 680'lerden sonra hâkimiyet kurduklarını bu nedenle de bu tarihten önce bu bölgede arkeolojik kanıtlarla karşılaşılamayacağını savunur.[133] Bu konu hakkında yeterli arkeolojik veriye sahip olmadığımız için konu hakkında kesin sonuçlara ulaşılamamıştır.

Karadeniz'e geniş kapsamlı kolonizasyonlar Miletoslu'lar tarafından İ.Ö. 7. yüzyıldan itibaren yapılmaya başlamıştır.[134] Miletoslu'lar kolonizasyona Yunan karasındaki Grekler'den daha sonra başladıklarından Hellespontos ve Propontis'te onlara pek fazla yer kalmamış, onlar da daha uzaklara Karadeniz'e açılmışlardır. Miletoslu'lar Karadeniz'de doksan kadar şehir kurmuşlarsa da bunların çoğu emporion[135] düzeyini aşamamıştır.[136]

---

[132] Tsetskhladze 1994, 111.
[133] Tsetskhladze 1994, 111.
[134] Işık 2001, 6.
[135] Emporion: Antik Yunan'da Kıyılarda Kurulan Pazar Yeri. Saltuk 1997, 59.
[136] Işık 2001, 6.

Kendilerine yetecek kadar bir toprak parçası, güvenli savunulması kolay bir liman kolonilerin kurulmasında aranacak özelliklerdi.[137]

İ.Ö. 6. yüzyıl ortalarından sonra koloni kurmak pek mümkün olmamış. Çünkü doğuda Pers devleti yeni gelişmelere engel olmuş, batıda ise Etrüskler'le birleşen Kartacalılar Yunanlılar'a karşı cephe almışlar ve onların bu bölgelere girmelerine engel olmuştur.[138]

Eski dönemde Karadeniz'de üç kolonizasyon dalgası olduğu görülür. İlki 7.yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşmiş; Apollon, İstria, Olbia, Sinop ve muhtemelen Samsun'un kuruluşuyla sonuçlanmıştır.[139]

Karadeniz'e Yunan nüfuzunun üçüncü safhası M.Ö. 560'dan sonra başladı, özellikle büyük ölçüde 6. yüzyılın ortasından sonra olduğu varsayıldı ve Milet'in, Akhamenidlerin güçlü baskısı yüzünden kolonicilik faaliyetinden vazgeçmeye zorlandığı zamana kadar yaklaşık M.Ö. 530'a kadar sürdü.[140]

Yunan koloniciliğiyle ilgili araştırmalarda; yöreye ilk Yunan yerleşiminin kuruluşunun Argonautlar efsanesine kadar uzandığı Sinop ve Trabzon'un kuruluşunun da bu efsaneler çağına kadar geri götürülebileceği daha ciddi araştırmalarda ise ilk kolonilerin İ.Ö. 750–700, İ.Ö.7.yüzyıl ya da bu asrı sonlarına doğru kurulmaya başlandığı kaydedilmektedir.[141] A. J. Graham, Pseudo Skymnus (986–97)'un ifadesi gibi M.Ö. 756'dan önce Miletliler tarafından kurulan Sinop için verilen ilk tarihi kabul eder ve M.Ö. 756 yılını Sinop'un kolonisi olan Trabzon'un kuruluş tarihi olarak kabul eder.[142] Diğer taraftan güney Karadeniz sahilindeki Yunan kolonilerinin ilk ikisinin Sinop ve Trabzon olduğu konusunda kaynaklar ittifak halindedir. Ancak üçüncü ticaret merkezinin Samsun mu Giresun mu olduğu tartışmalıdır.[143] Samsun yaklaşık

[137] Işık 2001, 6.
[138] Işık 2001, 6.
[139] Roebuck 1959, 121.
[140] Tsetskhladze 1994, 120.
[141] Tellioğlu 2004, 40–41.
[142] Tsetskhladze 1994, 111.
[143] Tellioğlu 2004, 41.

560'a kadar kurulmamış olabilir, ama kısa bir süre içinde yerli halkla, ünlü Kalib çeliği ihracatına götüren, ticaret ilişkilerini geliştirmeye başladı.[144]

Her ne kadar kuruluş tarihleri tartışmalı olup görüş birliğine ulaşılamasa da, kurulan koloni kentlerinin kuruldukları bölgelerdeki halklarla kültürel bir etkileşim içine girdikleri ve bu bölgeleri her açıdan geliştirdikleri genel gerçektir. Daha sonraki yıllarda yapılacak daha kapsamlı araştırmalar sonrasında bu konuda daha somut bilgilere ulaşılacağı düşünülmektedir.

[144] Roebuck 1959, 122.

III. BÖLÜM

HELENİSTİK DÖNEMDE DOĞU KARADENİZ'İN SİYASİ YAPISI VE PONTUS DEVLETİ (MİTHRİDATLAR HANEDANI İ.Ö. 301- 68)

Helenistik dönemde Doğu Karadeniz Bölgesi, İskender'in doğrudan hedef aldığı bölgelerden biri olmamıştır. Persler zamanında ülke satraplıklara ayrılmıştı. Doğu Karadeniz Bölgesinin de Pers Devletinin 19. satraplık bölgesine dâhil olduğunu ve burada yaşayan halkların da Persler'e vergi ödediklerini antik yazarlar aracılığıyla öğreniyoruz. Bu satraplıklardan biri de (en iyi bilineni de diyebiliriz) Pont satraplığıydı. Bu küçük oluşum Pers Devletinin yıkılmasından sonra merkezi Amaseia (Amasya) olmak üzere Karadeniz'de gelişerek Roma İmparatorluğu'na bile kafa tutacak kadar güçlü bir devlet haline gelmiştir.

3. 1. PONTUS DEVLETİ (MİTHRİDATLAR HANEDANI İ. Ö. 301- 68)

Pontus Devleti, Büyük İskender döneminde İran (Pers) egemenliğine son verilmesinin ardından Anadolu'da oluşan siyasi oluşumlardan biridir.[145] Mithridat hanedanı Amasya kentini kendilerine merkez olarak seçmişlerdir. Devletin sınırları zaman içinde değişikliğe uğramakla birlikte Pontus ismi batıda Kızılırmak ve Terme çayı veya Paphlagonia, kuzeyde Karadeniz, doğuda Kolkhis ülkesi, güneyde Galatia veya Kapadokia ile (**Harita: 8**) çevrilidir.[146]

Krallığın İ.Ö. 301'de kurulduğunu söyleyenler olduğu gibi İ.Ö. 281 tarihinde kurulduğunu söyleyenler de vardır.[147]

---

[145] Zehiroğlu 2000, 42.
[146] Ak 2004, 14.
[147] Ak 2004, 14.

Devletin kurucusu, Pers soyundan I.Mithridat'tır. Mithridat adı, İran'ın ışık tanrısı Mithra'nın adıyla bağlantılıdır. Orijinali Mithra-Data'dır. Mithra'nın verdiği (armağanı) demektir.[148] Mithridat İ.Ö. 301 yılında ülkenin başına geçti.

VI. Mithridates zamanında devletin sınırları en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Bu kralın yayılmacı siyaseti sonucu devletin sınırları batıda Ege adalarına kadar uzandı.[149] İ.Ö. 63'te Mithridates'in oğlu Pharnakes krala karşı ayaklanmayı düşünen bir grubun başına geçmiştir. Onun arzusu bu şekilde Roma'nın güvenini kazanıp Kimmeria Bosporos'unun[150] kralı olmaktı. Kral oğlunun ihanetine uğramıştı. General Pompeius idaresindeki Roma orduları İ.Ö. 63'de Pontus ordusunu yenerek bu devlete son verdi.[151] VI. Mithridates önce zehir içerek intihar etmek istediyse de bunda başarılı olamayınca sadık bir kölesine kendisini hançerleterek Bosphorus Krallığı'nda ölmüştür.

Mithridatlar'ın yaşadığı çağa tanıklık eden tarihçiler bu siyasi oluşumu genellikle krallarının ismi ile anmışlardır. Dönemin kaynaklarında sadece Mithridatlar'ın şahsi iktidarları ön plana çıkarılmış ve son kral VI. Mithridat'tan söz edilirken de herhangi bir ülke ya da devlet adı anılmadan sadece Büyük Kral Mithridat ya da Mithridat Eupator unvanları kullanılmıştır.[152] Pontos Krallığı şüphesiz ki en parlak dönemini VI. Mithridates zamanında yaşamıştır. Düşmanları tarafından bile zamanının, Pontos hanedanının ve İskender'den sonra gelen kralların en büyüğü olarak tanımlanan Mithridates, şüphesiz Roma'nın en tehlikeli ve en acımasız düşmanlarından biri olmuştur. [153]

VI. Mithridates, güçlü bir vücut yapısına, yüksek bir zekâya, binicilikte ve silah kullanmakta önemli bir yeteneğe sahipti. Hem at sırtında hem de ayaktayken oku veya mızrağıyla uzak mesafelere oldukça başarılı atışlar yapabiliyordu.[154]

---

[148] Umar 2000, 34.
[149] Taşpınar 2004, 36.
[150] Bugünkü Kırım Civarı.
[151] Taşpınar 2004, 36.
[152] Zehiroğlu 2000, 42.
[153] Arslan 2007, 511–512.
[154] Arslan 2007, 512.

Kral soyundan inenler, Mithridat, Farnak, Ariobarzan adlarını alıyor ve Ahuramazda'ya tapıyorlardı.[155]

Mithridat hanedanı Pers ırkına mensup olduğu halde Hellenizme son derece düşkündü. Pontus kralları Helen kültür ve sanatına karşı derin bir sempati gösteriyorlardı.[156] Ön yüzünde Mithridates VI. Eupator'un bir portresi bulunan tethradrahmide (**Resim: 3**) Mithridates bir Grekli gibi tasvir edilmiş, gerek yüz tipi gerek saç şekli ve başındaki diademiyle bir Grekli tipi yansıtmaktadır. Ayrıca Mitridates'in İskender'e olan hayranlığını başında aslan postuyla tasvir edilen portresinden (**Resim: 4**) de anlayabiliriz.

Ş. Günaltay, "Pontus krallarının dış politikaları eldekini muhafaza etmek, elde olmayanı almaya çalışmak. Memleketlerini genişletmek yolundaki amaçlarına erişebilmek için her vasıtayı iyi ve meşru görüyorlardı. Milli bir orduları olmadığı olmadığından amaca erişecek savaşları ücretli askerlerle yapıyorlardı." diyor. [157]

Paryadres dağları maden bakımından oldukça zengindir ve Farnakia civarındaki maden yatakları Mithridatlar devrinde işletilmiş Pontus Euxeinos kıyısındaki önemli limanlar aracılığıyla çeşitli yerlere ithal edilmiştir.

Pontus kralları VI. Mithridates'e kadar Roma ile dengeli bir siyaset yürütmeye ve ilişkilerinin iyi tutmaya çalışmışlardır. Diğer Anadolu krallıkları ve Seleukidler gibi doğunun güçlü krallıkları ile barışçıl siyasi ilişkiler kurmuşlar, bu ilişkilerini ailesel bağlarla güçlendirmişlerdir. Roma ve Pontus arasında ise hiçbir zaman tam barışçıl bir denge kurulamamıştır, yine de özellikle Pharnakes (189–160) ve V. Mithridates Euergetes (150–120) idaresinde Roma ile işbirliği kurulabilmiştir.[158] Ancak son Pontus kralı VI. Mithridates tahta geçtikten sonra genişlemeci politikaları Roma'nın

[155] Günaltay 1987, 288.
[156] Karagöz 1998, 51.
[157] Günaltay 1987, 287.
[158] Erciyas 2006, 207.

Anadolu'daki emelleri ile çatışmış Roma ile ilişkileri bozulmuştur.[159] Bunun getirdiği kaçınılmaz son da devletin sonu olmuştur.

[159] Erciyas 2006, 207.

IV. BÖLÜM

DOĞU KARADENİZ'DEKİ KIYI KENTLERİ

Sözünü ettiğimiz coğrafyada kurulmuş olan altı kent (Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin) konumları itibariyle önemli kentlerdir. Bu şehirlerin Karadeniz' e kıyılarının olması şehirlerin sahip olduğu stratejik konumu da açıkça ortaya koymaktadır. Karadeniz'in sahip olduğu zenginlik ve bereketlilik gittikçe artan Yunan nüfuzunu besleyebilmek için çok cazipti. Bu nedenle bu coğrafya uzak ülkelerden pek çok ziyaretçiyi çeşitli sebeplerle bu gizemli coğrafyaya çekti. Bunun yanında söz konusu şehirlerin kuruldukları noktalar önemli ticaret yolları üzerinde bulunuyordu. Bu da hem üretilen malların pazarlanması hem hammadde gereksinimi için gerekli olan malzemeler hem de yeterli iş gücü demekti. Bölgenin Kafkaslar gibi bağcılığın ve şarapçılığın yaygın olduğu bir yöreye yakın olması belki de bu bölgenin gelişiminde ve dikkat çekmesinde önemli bir etkendir.[160]

Bazı kentler de egemenlikleri altında bulundukları devletin sınır komşularıyla arasında bir tampon bölge oluşturmak amacıyla askeri bir gerekliliğin sonucu olarak kurulmuştur. Tabi ki Argonautlar efsanesiyle dikkat çeken Karadeniz'in sahip olduğu maden zenginliklerine ulaşmak amacıyla insanlar Karadeniz'in azgın sularına açılmaktan çekinmediler. Bu madenlere kavuşunca da buralarda şehirler kurmuşlardır. Deniz olduğu için burada bulunan madenler limanlar aracılığıyla kolayca ithal ediliyordu. Bunlardan başka bu bölge tarım açısından da verimliydi. Bölgede yetiştirilen Pontus fındığı önemli bir ihraç ürünü olarak antik çağ pazarında yerini almıştı.

Yani sözü edilen bu şehirler küçük fakat stratejik, askeri, ekonomik, siyasi öneme sahip şehirlerdir. Bu şehirler sırasıyla şunlardır:

---

[160] Laflı 2006, 171.

4.1. SAMSUN

Helence karşılığı Amissos'tur. Amissos, bugünkü bilgilerimiz ışığında Geç Kalkolitik Çağdan itibaren iskân edilen bir yörede ve Orta Anadolu'ya giden tek yolun başlangıç noktasında kurulmuş bir kenttir.[161] Bugünkü Samsun kent merkezinin 3km. Kuzeybatısında "Kara Samsun"[162] olarak bilinen denize hâkim bir tepe üzerinde Cedit mahallesinin bulunduğu bölgedir. (**Resim: 5**) Bu alanda şu anda gözle görünür bir kalıntı yoktur. Samsun'da Sahra Sıhhiye okulunun bulunduğu saha, Amissos kentinin akropol alanını oluşturmaktaydı.[163] Roma döneminde şehrin yerleşim sınırları genişlemiş, Toraman tepe sırtlarında ve yamaçlarında (**Resim: 6, 7**) yer alan Amissos limanının yanına inmiş ve aşağı şehir kurularak şehir genişletilmiştir.[164]

B. Umar, Amissos adının Helenleşme döneminde Amisene biçiminde kullanıldığını ve burasının Amazon yurdu diye bilinen yörenin ta kendisi olduğunu ifade eder.[165] Başka bir görüşe göre; Samsun sözcüğü Amis sözcüğünden doğmuştur. Amis bir Yunan perisinin adıdır. Amis aynı zamanda Yunanca' da çanak çömlek, bardak anlamlarına da gelir. Samsun, Amasya'nın iskelesidir.[166] O halde Amasya'da yapılıp Samsun'dan başka yerlere gönderilen çanak çömleğe dayanılarak bu iskeleye Amis sözcüğünden gelme Amisus denilmiştir.[167] Umar, Amissos'un "Kutlu Ana Kenti" anlamına gelen Samissos şeklinde de telaffuz edildiğini de belirtiyor.[168] Zamanla buraya Amisun da deniliyor.[169]

Amissos'un tarih öncesi dönemine ait ilk çalışmalar – Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi için de ilktir- 1940 yıllarında T. Özgüç, N. Özgüç ve İ. K. Kökten tarafından yapılmıştır. Samsun Tekkeköy'de Alt ve Orta Paleolitiğe ait

---

[161] Bilgi 2001, 279.
[162] Kara Samsun olarak adlandırılmasının nedeni zamanında bir yangın geçirmiş olmasıdır.
[163] Laflı 2006, 173.
[164] Laflı 2006, 173.
[165] Umar 1993, 60.
[166] Sarısakal 2002, 15.
[167] Sarısakal 2002, 15.
[168] Umar 1993, 80.
[169] Samsun İl Yıllığı 1967, 120.

kültür buluntularına rastlanmıştır.[170] Mezolitik kültür katlarının varlığını söyleyebileceğimiz bir kaya sığınağı da bulunmuştur.[171] Tekkeköy'den başka Dündartepe'de yapılan çalışmalar buradaki kültürün Orta Anadolu'daki Kalkolitik yerleşmenin eşi ve çağdaşı olduğunu gösterir.[172] Fakat Dündartepe'nin ikinci kültürü iki ayrı karakter gösterir. Höyüğün tepesinde yani dar alanında görülen bu kültür bol midye kabukları, havyan kemikleri ve kendine has çanak çömlek ve özellikle kulp ve süs örnekleriyle eşlerine Orta ve Batı Anadolu'da rastlanmayan madeni aletlerle karakterlenmektedir.[173] Dibek ve özellikle el değirmeni taşı, ağırlık ve ağırşakları boldur. Bu, Karadeniz bölgesini karakterlendiren ve yerli özellikler gösteren bir kıyı kültürüdür.[174]

Bugünkü Samsun ve civarını en eski yerlileri Kaşkalardır.[175] Bunlar uzun süre hür olarak yaşadılar. İ.Ö. 5000 ve 2000 yıllarında Orta Anadolu'da yerleşen Hititler, ancak I.Murşili zamanında Karadeniz kıyılarına inerek Kaşkalar'ı itaatleri altına aldılar.[176] Bu suretle Samsun bir Hitit kenti haline geldi. Bu dönemde kentin hangi isimle lokalize edildiği bilinmemktedir.

Bugünkü Samsun kentinin kuzeydoğusunda kurulmuş bulunan bu en eski antik kentin yıkılmasından bir süre sonra bu eski kentin güneybatı yönünde, bugünkü Samsun kentinin de kuzeybatı yönünde Toraman Tepe Cedit sırtlarında yeni bir kent kurulmuştur. Enete adı verilen bu kentin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu belli değildir.[177]

İ.Ö. 6. yüzyıla kadar adı Enete olan bu kente İ.Ö. 562 yılında Miletli denizciler ve göçmenler yerleşmiş ve kente Amisos adını vermişlerdir.[178] Ege kıyılarından Karadeniz sahillerine gelen Foçalılar bugünkü Mert (Likastros)

[170] Kökten-N.Özgüç-T.Özgüç 1945, 399.
[171] Kökten-N.Özgüç-T.Özgüç 1945, 399.
[172] Kökten-N.Özgüç-T.Özgüç 1945, 397.
[173] Kökten-N.Özgüç-T.Özgüç 1945, 397.
[174] Kökten-N.Özgüç-T.Özgüç 1945, 397.
[175] Samsun İl Yıllığı 1967, 120.
[176] Sarısakal 2002, 16.
[177] Sarısakal 2002, 18.
[178] Sarısakal 2002, 18.

ırmağı (**Resim: 9, 10**) ağzında Amisus adıyla bir deniz kolonisi kurdular.[179] İ. Ö. 546 yılında Lydia Kralı Kreisos ile Pers İmparatoru Kyros arasındaki savaştan sonra Amisus Pers İmparatorluğunun eline geçti.[180]

Sparta Antalkidas antlaşması ile Anadolu'daki Grek yerleşmelerini İranlılar 'a bırakınca Kapadokya satrabı korkunç Datam İ.Ö. 375'te Amissos'u ele geçirip burada bir darphane açtı.[181] Amissos'da açılan darphane, Sard'da açılan darphaneden sonra Küçük Asya'nın ikinci darphanesidir.[182] Bundan da anlaşılacağı gibi Amisos bu dönemde ekonomide söz sahibi bir durumda idi.

İ.Ö. 334'te Makedonya kralı İskender Anadolu'ya geçmiş, Persler'e karşı bir savaşa[183] girişmiştir. Bu dönemde Pers gücü zayıfladığı için İskender İ.Ö. 331'deki Arbela savaşında[184] III. Darius'u yenmiş ve Amisos'u ele geçirmiştir. İskender zamanında Amisos eski demokratik yönetimine tekrar kavuştu.

Strabon Theopompos'tan yaptığı bir alıntıya göre buranın ilk defa Miletoslu'lar, daha sonra Kapadokyalı bir lider ve üçüncü defa da Atenokles ve Atinalı'lar tarafından kolonize edilerek adının Peiraios[185] olarak değiştirilmiş olduğunu söylemektedir. [186]

"Gazelonitis'ten sonra Saramene'ye ve Sinope'den aşağı yukarı dokuz yüz stadion uzaklıkta bulunan ve önemli bir kent olan Amisos'a gelinir. Theopompos, buranın ilk defa Miletoslu'lar tarafından kolonize edilerek isminin Peiraios olarak değiştirilmiş olduğunu söylemektedir." **187**

A. Işık'ın Pilinius'tan yaptığı alıntıda Amisos'tan sonraki kıyı sınırını şöyle aktarmaktadır:

---

179 Sarısakal 2002, 18.
180 Sarısakal 2002, 18.
181 Samsun İl Yıllığı 1967, 121.
182 Samsun İl Yıllığı 1967, 121.
183 Granikos Savaşı.
184 Gaugamela Savaşı Olarak da Bilinir.
185 Piraeus olarak da adlandırılır. Şehrin Piraeus olarak adlandırıldığını gösteren M.Ö. erken 4.yüzyıla ait sikkeler de vardır. Demir 2002, 536.
186 Arrianus 2005, 119.
187 Strabon, xıı:3.14.

"Kıyıda Amisos'tan sonra Khadisia şehri ve aynı ismi taşıyan bir nehir ve Themiskyra bölgesine sınır olan Lykastus şehri vardır. Bu bölgede yer alan nehir iris'tir. İçeride Ziela'nın yenilgisi ve Gaius caesar'ın galibiyeti bakımından önemli olan Triarius şehri vardır. Kıyıda Phanarias sınırından doğan ve Mason dagh dağının eteklerinden akan Thermodon nehri vardır. Buraları önceleri biri nehirle aynı ismi taşıyan beş şehir daha vardı. Amazonium, Themiskyra, Sotira, Amasia ve Komana…" [188]

Bu gün Khadisia ve Lykastus[189] şehirlerinin muhtemel yerleri konusunda bir bilgiye rastlayamadık.

Pont Krallığı, Amastris vilayetinden (Amasra) Ermenistan'a kadar uzanan bir yerdi. İ.Ö. 120 ile 63 yılları arasında hüküm süren Büyük Mithridat (Mithridat VI) döneminde krallığın merkezi Samsun'dan Karadeniz kıyısı boyunca batıdaki yerleri Sinop'un batısına doğu'da Giresun'un doğusuna doğru genişletmeye başlar.[190]

Pontus Krallığı en parlak dönemini VI. Mithridates zamanında yaşamıştır. VI. Mithridates İ.Ö. 85 yılında Romalılar'a saldırıya geçti. Samsun halkı ise Roma yönetiminden bıktığı için Mithridates'e yardım ediyordu. Mithridates Amisos'tan ayrı olarak kendi adına (Eupator) Öpaturya-Eupatoria-adında yeni bir merkez kurmuştu. Bu merkez önemli bir ticaret merkezi haline gelmişti.

Romalı generallerden Lucullus tarafından ele geçirilen Öpaturya tamamen yakılıp yıkıldı. Mithridat üzerine Romalı generallerden Büyük Pompeius saldırdı ve Mithridat'ı kesin mağlup etti. Pompeius işgal ettiği Amisos'a Pompeipolis adını verdi.[191]

---

[188] Işık 2001, 107.
[189] Lykastus şehrinin Themiskyra bölgesiyle sınır olduğunu ifade eden Pilinius'a dayanarak Mert (Likastros) ırmağından adını alarak Likastros kıyısında kurulmuş olabileceğini düşünebiliriz.
[190] Sarısakal 2002, 18.
[191] Sarısakal 2002, 19.

A. Işık, Plinius'tan yaptığı alıntıda Eupatoria kentinin Mithridates tarafından kurulduğunu, Mithridates'in Pompeius tarafından yenilmesinin ardından da Pompeipolis adını aldığından şu şekilde bahseder:

"…Mithridates tarafından kurulmuş olan Eupatoria şehri Amisos'a bağlıydı, kendisi yenildikten sonra iki bölge birleştirilerek Pompeipolis adını aldı…"[192]

Mithridat ise tek çareyi kaçmakta buldu. Oğlu II. Pharnakes'in yanına Kırım'a kaçtı. Ama ne yazık ki burada oğlunun ihanetiyle karşılaştı. Hayatı boyunca gücüyle ün salan bu kral yakalanmaktansa ölmeyi tercih etti intihar etmeye kalkışsa da başarılı olamayınca sadık bir kölesine kendini hançerletip öldü. General Pompeius II. Pharnakes'e bu sadakatinin karşılığı olarak Kırım Hanlığı'nı verdi.

Bu arada Pompeius ve Sezar arasında iktidar mücadeleleri baş göstermişti. II. Pharnakes bu durumu fırsat bilip Amisos üzerine yürümüştür. Ama Amisos halkı Roma'ya bağlılıkta inat etmiştir. Bunun üzerine II. Pharnakes halkı kılıçtan geçirmiştir.

Sezar İ.Ö. 47 yılında Zile yakınlarında II. Pharnakes'i yendi. Amisos ise Roma'ya bağlılığından dolayı serbest kent ilan edildi. Samsun iç işlerinde kendi kendini yöneten ama Roma'ya bağlı bir kent konumuna gelmişti.

Sezar'ın öldürülmesinden sonra Antonius ile Brütüs Anadolu'ya kaçtılar. Antonius Sezar' bağlılığı devam eden Amisos'u cezalandırmak için Straton adında zalim bir komutanı vali olarak atadı.[193] Actium muharebeleri (İ.Ö.31) sonucunda Antonius'un Mısır Kraliçesi Cleopatra ile beraber hezimet ve intiharından sonra Roma'da imparatorluk rejimi kuran Oktavius (Augustus), Straton'u görevden aldı ve Amisos'a yeniden eski yönetim biçimini iade etti.[194]

Bu suretle Amisos Roma egemenliği zamanında kendi kendini yöneten büyük bir cumhuriyet idi. Bu cumhuriyet önce Bithynia eyaletine

[192] Işık 2001, 104.
[193] Sarısakal 2002, 19.
[194] Sarısakal 2002, 19.

bağlı kaldı. Sonra Galatia eyaletine bağlandı.[195] Amisos Roma İmparatorluğu zamanında çok bayındır bir bölgeydi. Kentin kalkınması için Roma İmparatorluğu her şeyi yapmaktaydı.

Bu yörede bulunan çanak çömleğin, bir taraftan Bulgaristan ve Romanya, diğer taraftan Orta Anadolu kültürleriyle benzerlik göstermesi, Balkanlar'ın Amisos yoluyla Orta Anadolu ile ticaret yaptığını vurgulamaktadır.[196] Amisos'un Güney Rusya'dan Akdeniz ve Ege dünyasından Mezopotamya'ya kadar yayılan sikkeleri, yazıtları pişmiş toprak heykelcikleri bu kentin önemini gösteren kanıtlardır.[197]

Bugüne kadar Amisos ve yöresinin arkeolojik yönden araştırılması yetersiz kalmıştır. Yıllarca bu yörede bulunmuş pek çok sikke, yazıt ve pişmiş toprak heykelcikler bugün Türkiye ve Batı dünyasındaki müzelere dağılmış durumdadır. Bulgaristan, Romanya, Güney Rusya ve Gürcistan'ın Karadeniz kıyılarındaki antik şehirlerinde yapılan kazılarında, yine bu yöreden ithal edilmiş eserler bulunmuştur.[198]

Samsun'da ele geçen ve İ.Ö. 2. yüzyılın sonu ya da İ.Ö. 1. yüzyılın başına tarihlenen bronz eserler dikkat çekicidir. Burada bulunan diğer bronz eserlerden, bu kentin bronz işçiliği konusunda önemli bir noktada olduğu ve madencilikle ilgili atölyelere sahip olduğu anlaşılmaktadır.[199]

Amissos'ta ilk kazı Samsun Müzesi Müdürlüğü'nce 1991 yılında Baruthane deresi mevkiinde yamaç tarlalarda yapılmıştır.[200] 1991 yılında yapılan kazılarda kaliteli Roma dönemi mozaiklerine rastlanmış, bu mozaikler yanında açılan 4 sondaj çukurunda bol miktarda seramik bulunmuştur. Bu mozaikli alan ve mozaiklerdeki işlenen sahneler bu mozaiklerin ait oldukları binaların aristokratların yaşadığı villalar olduğu düşünülüyor.[201] 1995 yılında Samsun şehir merkezindeki yol çalışmasında ortaya çıkan M.Ö. IV. yüzyıla

[195] Sarısakal 2002, 19.
[196] Bilgi 2001, 279.
[197] Bilgi 2001, 279.
[198] Bilgi 2001, 279.
[199] Koçak 2006, 25.
[200] Laflı 2006, 173.
[201] Laflı 2006, 173.

ait mezada da son derece değerli buluntular ortaya çıkmıştır. Mezar kireçtaşı anakayaya oyularak yapılmış, 5x5 m boyutlarında kare bir odadır.[202] Mezarda bulunmuş olan altın buluntular (**Resim: 11**, **12**, **13, 14**) dikkat çekicidir.[203]

4.1.1. Akalan

Akalan, Samsun Büyükşehir'e bağlı İlkadım ilçesi, Çatmaoluk köyü Yeniköy mahallesinin 2 km. güneyinde yer alır.[204] Macridy Bey, Akalan'ın Herodotos'un bahsettiği Pteria olabileceği ifade eder.[205]

"Kroisos, ordusuyla birlikte ırmağı[206] aştıktan sonra Kappadokia'da Pteria denilen yöreye vardı. (Pteria bu bölgenin en sağlam yeridir; aşağı yukarı Karadeniz'in tanınmış kentlerinden Sinop yörelerine düşer.)"[207]

Ama Pteria olabileceği ifade edilen başka yerler de vardır. Boğazköy[208] ve Yozgat ili Sorgun ilçesindeki Kerkenes Dağ için de Pteria olabileceği görüşleri ileri sürülmüştür. Fakat Herodotos'un anlattıklarını dikkate alırsak Pteria için uygun olan yerin Akalan olacağını söyleyebiliriz. Herodotos'un anlattıklarına göre Pteria'yı Sinope civarında, Sinope'ye yakın bir yerlerde aramalıyız. C. Texier de, Sinop civarında Pteria isimli bir kentten bahseder.[209]

Akalan, yüksek bir platonun dik yamacına kurulmuştur.[210] Güney, kuzey ve batıdan Karadeniz'e dökülen Kürtün Irmağının bir kolu olan

---

[202] Erciyas 2006, 211.
[203] Buluntulardaki melez ikonografi ve işçilik, Karadeniz kentlerinin özellikle de Amisos'un 4. ve 3. yüzyıllarda Kuzey Karadeniz, Anadolu ve Doğu ile aktif ticaret ilişkisi olduğunu düşündürmektedir. Amisos'un erken Hellenistik Dönemde ulaşabildikleri zenginlikleri göstermesi açısından önemlidir. Erciyas 2006, 211.
[204] Atasoy-Dönmez 2002, 15.
[205] Bilgi 2001, 282–283.
[206] Halys Irmağını kast ediyor.
[207] Herodotos ı: 76
[208] Texier ise Boğazköy için Pterium ismini kullanmıştır. Farklı telaffuzlar olabileceği gibi bu iki isim farklı yerlere de işaret edebilir. Texier 2002, 180
[209] Texier 2002, 180.
[210] Atasoy-Dönmez 2002, 15.

Karadere çayı ve kollarınca sınırlanmış olan kale, kuzeybatı ve güneybatısındaki iki vadiye egemen bir konumda inşa edilmiştir.[211]

Yaklaşık 300x70 m boyutlarındaki yerleşmeyi uzunluğu 500 metreye yaklaşan ve kısmen ayakta duran bir savunma sistemi (**Resim**: **15**, **16**) çevreler. Büyük kaba taşların üzerinde olasılıkla, ahşap destekli kerpiçten yüksek bir bedene sahip surun eğimli olarak yapıldığı ve dönüşlerin keskin açılar yerine yuvarlatıldığı görülür.[212]

Akalan savunma mimarisi açısından Kerkenes yerleşmesi ile benzer özelliklere sahiptir.[213] Ayrıca Akalan bölgenin ayakta duran savunma sistemine sahip tek Demir Çağı kale yerleşmesidir.[214] Akalan Amisos'un bir ön kalesi olarak değerlendirilmektedir. Bölgede ele geçen Frig çağı seramikleri Frigler'in buralara kadar geldiklerinin bir işaretidir.

4.1.2. Terme

Antik çağdaki adı Themiskyra idi. Samsun'un 64 mil ötesindedir.[215] Burada yer alan Terme çayı (**Resim**: **8**) Amazonlar adı verilen savaşçı kadınların hüküm sürdüğü topraklar olarak bilinir. Themiskyra başkent olmak üzere Karadeniz'de geniş bir alanda bu ulusun yayılışını görüyoruz. Bilge Umar, Thermodon'un "dağ yarımadasından akıp gelen ırmak" anlamına geldiğini ifade eder.[216] Plinius'a göre bu nehir Phanaroum adında bir kalenin bulunduğu yerden çıkıp Amazonius (Mason Dağı) denen dağın karşısından geçerek Karadeniz'e dökülür.[217]

A. Işık'ın Ammianus Marcellinus'tan yaptığı alıntıda da Themiskyra ormanlarından akan Thermodon nehri ve bu ormanlarda Amazonların önlerindeki mevsimi geçirmek için kaldıklarını bize aktarır:

---

[211] Atasoy-Dönmez 2002, 15.
[212] Dönmez 2006, 151.
[213] Dönmez 2006, 152.
[214] Dönmez 2006, 155.
[215] Bıjıkyan 1969, 34.
[216] Umar 1993, 784.
[217] Karagöz 2003, 87.

"…Bir başka nehir de Armonius dağlarından çıkan ve Themiskyra ormanlarından akan Thermodon'dur. Bu ormanlarda Amazonlar önlerindeki mevsimi geçirmek için göç ederlerdi…"[218]

4.1.3. Bafra

Samsun'a 51 km mesafede yer alır. Tarihi, tarih öncesi döneme kadar uzanmaktadır. Yapılan araştırmalar Bafra'nın bilinen tarihinin M.Ö. 5000 yıllarına kadar uzandığını göstermektedir. Bafra adı, Fenikeli tüccarların Kızılırmak kenarında kurdukları "bafira" ya da "bafiros" adı verilen pazaryerlerinden geldiği düşünülür.

Boğazköy'de bulunan Kaneş kraliçesine ait masal tabletlerine göre Zalpuva ya da Zalpa Kızılırmak'ın Karadeniz'e döküldüğü yerde, belki de Bafra (**Harita: 5**) yakınlarındadır.[219] Zalpa ve Bafra adlarının sesleniş itibariyle birbirini çağrıştırdığını düşünebiliriz.

4.1.3.1. Asarkale ve Asarkale Kaya Mezarları

Asarkale, Bafra ilçesi, Kolay Beldesi, Asar köyünün 3. km batısında yer alır.[220] Kızılırmak vadisi içindedir. Bafra'yı Anadolu'nun iç kısımlarına bağlayan vadiyi korumak için kurulmuş kale tipi (**Resim**: **17**, **18**, **19**) bir yerleşmedir.[221] Hellenistik döneme aittir. Burada anakayaya oyulmak suretiyle yapılmış (**Resim**: **21**, **22**, **23**) kaya mezarları vardır. Ayrıca bir su sarnıcı (**Resim**: **24**) ve Kaya zemine oyulmuş bir kapı sövesi (**Resim**: **20**) yer alır.

---

[218] Işık 2001, 108.
[219] Yapılan araştırmalarda Zalpa'nın yeri hala saptanamamıştır. Alp 2005, 49.
[220] Atasoy-Dönmez 2002, 15.
[221] Dönmez-Atasoy 2002, 14.

4.1.3.2. İkiztepe Ören Yeri

Samsun'un 55, Bafra'nın 7 km. kuzeybatısına düşer. Adını içinde bulunduğu köyden alır. Karadeniz ve Kızılırmak nehrine bakan bir yamaç yerleşmesidir. (**Resim**: **25**) Deniz seviyesinden 20 m. yüksekliktedir. Kızılırmak deltası oluşmadan önce bu yerleşim Kızılırmak nehrinin Karadeniz'e döküldüğü noktada yer alıyordu.[222] Ören yerinin bilinen tarihi Geç Kalkolitik çağ (M.Ö. 4300) dan, Hellenistik dönemin sonlarına kadar olan bir dönemi kapsamaktadır.[223]

İkiztepe ören yerinde, tepe 1'de Hellenistik döneme ait Tümülüs tipi iki odalı ve dromoslu[224] bir anıt mezar bulunmuştur.[225] Kesme taştan inşa edilen mezarın dromosunda, İstanbul'da Trakya Kralı Lysimakhos (İ.Ö.306–281) adına basılmış Hellenistik döneme ait altın bir sikke ele geçmiştir.[226] Antik çağda soyulmuş olan mezar odasının kimin için yapıldığı saptanamamıştır.[227]

Samsun da maden rezervi açısından Karadeniz'deki diğer kentlerimiz gibi zengin bir potansiyele sahiptir.

Bölgenin önemli yerleşme yerlerinden olan İkiztepe'de de bol miktarda madeni esere rastlanmaktadır. İkiztepe'de geç Kalkolitik çağ, ilk tunç çağı 1'de saf bakır sonra da arsenikli bakırdan[228] başta mızrak ucu ve hançer olmak üzere çeşitli sert ve keskin aletler ile farklı maden eserler yapılmıştır.[229] Burada yapılan maden eserlerde önceleri saf bakır daha sonra da türlü alaşımların kullanıldığı görülür. Bunun nedeni kullanılan alaşımın saf

---

[222] Bilgi 2003, 105.
[223] Bilgi 2005, 14.
[224] Dromos: Genellikle mezar yapılarında mezar odasına geçişi sağlayan dar, uzun koridor.
[225] Bilgi 2005, 105.
[226] Bilgi 2005, 105.
[227] Bilgi 2005, 105.
[228] Maden ustaları eskiden olduğu gibi sadece yüzeyden cevher toplamakla yetinmiyordu. Derinlere iniyor ve derine indikçe karmaşık bileşimli" polymetalik" cevherleri topluyorlardı. Elde ettikleri madende değişik içerik ve kalitede oluyordu. Madenciler önceleri arsenik içeren bakır madenlerini denemeye başladılar Önceleri arsenik içeren bakır cevherlerini ergitip arsenikli bakır elde ettiler. Daha sonraları arsenik ve bakır cevherlerini birlikte ergitmeye ve bilinçli olarak bakır-arsen alaşımlarını yapmaya başladılar. Arsenikli bakır hem renk açısından bakırdan ayrılmakta hem de arsenik bakırın kalitesini arttırmaktadır. Yalçın 2003, 76.
[229] Koçak 2006, 8.

bakıra göre daha sert olması kapalı kaplara daha kolay dökülebilmesi ve istenilen kırılganlığın elde edilebilmesidir.[230]

Önder Bilgi, İkiztepe'nin Önasya maden sanatının gelişiminde rol oynayan çok önemli bir merkez olduğunu ifade eder.[231] İkiztepe'de bulunan arsenikli bakır eserlerin (**Resim**: **26**, **27**) Karadeniz Bölgesi dışında çok az benzerinin bulunmasından dolayı buranın yerel olarak gelişen bir maden sanatının ürünleri olduğunu belirtir.[232] Bütün bu anlatılanlar Samsun'un Kolonizasyon faaliyetleri içindeki önemi konusunda fikir sahibi olmamıza yardımcı olmaktadır.

4.1.4. Kızılırmak (Halys)

B. Umar, Latince karşılığı Halys olan nehrin Helen dilinde Alys olarak adlandırıldığını ifade eder. Yine B. Umar, Anadolulu bir adın Helen Ağzına uydurulduğunu ifade eder. Asıl adının "ışıltı, parıltı" anlamındaki "Alu" olabileceğini söylüyor. Hititler ve Luwiler çağında ırmağın "Marassanda" diye anıldığını, Hitit belgelerinde adı geçen Marassantiia ırmağının Kızılırmak olduğu sanılıyor.[233] C. Texier, Yozgat'tan 48 km. kuzeyde Sarıkamış Köyü civarında kırmızı kum taşı kayalarında kaya tuzları yer aldığını, büyük yağmurlar yağdığında suları Kızılırmak nehrine aktığında ona kızıl bir renk vermesi nedeniyle Kızılırmak adını aldığını söylemektedir.[234]

Kızılırmak vadisi tarihte pek çok uygarlığın kurulduğu verimli bir yerdir. Antik yazarlar da bu nehirden bahsetmişlerdir.

"…Med'lerin toprakları ile Lydia'lılarınkiler arasında sınır, aslında Halys ırmağıydı ki bu ırmak Ermenistan dağlarından çıkar. Kilikia'dan geçer, Matien'leri sağına, Phrygia'yı soluna alıp, bu iki ülke arasında akar; bu ülkeleri geçtikten sonra, kuzeye doğrularak Kapadokia

[230] Koçak 2006, 8.
[231] Koçak 2006, 10.
[232] Koçak 2006, 10.
[233] Umar 1993, 304.
[234] Texier 2002, 59.

Suriyelileri ile sol kıyıdaki Paphlagonia arasında sınır çizer. Demek ki Halys ırmağı hemen hemen bütün Asya'yı bir kıyıdan öbür kıyıya kesmiş olur…"[235]

"…Bundan sonra (Sinope'den) Halys nehrinin ağzına gelinir. Nehir "Halai"[236] ***yakınından geçtiği için bu ismi almıştır. Kaynakları Pontos ülkesinin civarında Büyük Kapadokiadaki Kamisene'dedir ve Batıya doğru çoğalarak akar ve sonra Galatia ile Paphlagonia arasında kuzeye doğru dönerek, bu ikisi arasında sınır ile Beyaz Syrialıların ülkelerinin sınırını meydana getirir…"***[237]

4.2. ORDU

Helen dilindeki karşılığı Kotyora idi. Grekçe "Dağ Eteği" anlamına gelir.[238] Bugün Kotyora olarak bilinen – kabul edilen - yer, Vona burnun 16 km. güneydoğusunda yer alır. Bu nokta bugün adı Kirazlimanı Mahallesi olarak geçen yerdedir. Boztepe'nin uzantısı olan dik bir yamacın denize sokulduğu noktada bugün Balıktaşı kayalıkları denen kısımda (**Resim: 29**) yer alır. Bu güzergâh savunmaya elverişli bir yer olmakla beraber, Acısu deresi koyu'nun kuzey rüzgârlarına kapalı limanı da doğal bir set vazifesi görüyordu.

Ksenophon, Kotyora'nın Sinopeliler'in kolonisi olduğunu söyler, Arrianus da eserinde bundan bahseder. Bu civarda Paryadres dağları kıyıya yaklaştıkları için kent geniş topraklara sahip değildir.[239] Yine de toprakları özenle işlenmişti. Öyle ki Ksenophon, Kotyora'dan etkilenmiş ve burada yeni bir kent kurmayı düşünmüştür.[240]

Kotyora'nın ilk kurulduğu yer olarak benimsenen noktada horasan harçlı duvar kalıntılarına (**Resim: 28**) ve bazı seramik parçalarına (**Resim:**

[235] Herodotos, I: 72.
[236] Tuzlalar.
[237] Strabon, XII: 3.
[238] Çebi 2002, 12.
[239] Arrianus 2005, 125.
[240] Arrianus 2005, 125.

30, 31, 32, 33) rastlanmıştır. Söz konusu kalıntılardan yola çıkarak bu noktanın Kotyora'nın ilk kurulduğu yer olarak benimsendiğinin görüyoruz. Her ne kadar kayalıklar üzerinde duvar kalıntıları olsa da bu alan bir yerleşim kurmak için zemin olarak pek müsait değil gibi görünüyor. Belki savunma amaçlı bir kale burada yer alıyor olabilirdi. Belki de antik Kotyora kenti zemini daha düz, yerleşime daha müsait, daha içerilerde bir yerde kurulmuş olabilirdi. Kentlerin ilk kurulduğu yerleri ararken bu konuda fikir belirtirken o dönemde Karadeniz'in bulunduğu seviyeyi de göz önünde bulundurmak gerekir. Yakın zamana kadar bile Karadeniz'in şu anda olduğundan daha içerilerde olduğunu şehirde yaşayan büyüklerden duymaktayız. Günümüzde pek çok kıyı kentinin nehirlerin zamanla doldurdukları alüvyonlarla daha içerilerde kaldığını görmekteyiz. Tıpkı Ephesos ya da Miletos'taki gibi… Biz de Kotyora kentini pekâlâ daha içerilerde bir yerlerde arayabiliriz. Ya da İlle de Karadeniz'in kıyısında değil de mesela bir ırmak kenarında da ilk yerleşimin kurulduğunu düşünürsek herhalde yanlış olmaz. Bu gün Melet nehri olarak bilinen nehir kenarı belki de Bir kent kurulması için Kotyora'dan daha elverişli olabilir. Bugün Kotyora olarak bilinen -kabul edilen- yerde bir pazaryeri ya da savunma amaçlı bir kale ya da bir gözetleme kulesi yapılmış olabilir mi? Bu sorunun cevabını daha sonra yapılacak bilimsel araştırmaların vereceğini umuyoruz. Kotyora'ya benzer bir nokta Ünye'de (**Resim: 39**) de var. Belki de bu nokta kentin deniz yoluyla gelen müşterilerini ağırlayan bir pazaryeriydi.

Kotyora kentinin kurulduğu yerler konusunda sonraki yıllarda yapılacak daha derinlemesine bir araştırma bu konudaki bilinmezliklere de açıklık getirmeye yardımcı olabilir.

Kotyora'da yaşayan yerli halk Tibarenler'di. Kotyora kenti Ksenophon yönetimindeki Onbinler'in güzergâhındaydı.

"İki günlük yürüyüşten sonra Tibarenler'in topraklarındaki Sinope kolonisi Kotyora'ya varıldı." Orada beş gün kaldılar"[241] Ksenophon yazdığı eserinde Kotyoralılar'ın kendilerine iyi davranmayıp onlara pazar

[241] Ksenophon, v: 3–5.

açmadığından bu sebeple de Kotyora'yı talan ettiklerinden bahseder. Bunun üzerine Sinope'den temsilciler gelip Kotyora'nın kendi kolonileri olduğunu ve Kotyora'ya gelecek bir zararın kendilerine gelmiş sayılacağını belirtmişlerdir. Yunanlılar da Kotyoralılar'ın kendilerine Pazar kurmadığını ve erzak bulmak için buna mecbur olduklarını ifade etmiştir. Bunun üzerine Sinopeli temsilciler "Kotyoralılar'a ellerinde ne varsa vermelerini buyuracağız" dediler. Kotyoralılar da böylece ellerinde ne varsa Yunanlılar'la paylaştılar.

Kotyora'nın tarihöncesi çağlarına ait bulgular ne yazık ki sınırlıdır. M. Özsait, bu konuda ilk çalışmaları yapan İ. K. Kökten'in 1944–45 yıllarında Ünye ilçesi Yüceler köyü çevresinde, Cevizderesi mevkiinin doğusunda sekiler, kaya sığınakları ve mağaralar bulduğunu, buradaki sekilerde Achelleen tipte el baltaları bulduğunu ifade eder.[242] Yine Özsait'in ifadesine göre Ünye Tozkoparan mevkiinde yapılan sondaj çalışmalarında Üst Paleolitik safhaya ait buluntular elde edilmiş ve aynı yerleşmede Kalkolitik ve ilk tunç çağlarına ait buluntular da tespit edilmiştir.[243]

Kotyora'da İ.Ö. 4000'lerde Hitit yayılımını görüyoruz. Başkentleri Boğazköy'de yapılan kazılar sonucunda bazı belgeler de elde edilmiştir. Bu belgeler arasında Mısır Firavunu II. Ramses'ten Hitit hükümdarı III. Hattuşili'ye hitaben yazılmış bir mektup ile onun cevabı bulunmuştur.[244] Bu mektupta III. Ramses Kadeş savaşı sonucunda (İ.Ö.1270) yapılan antlaşmaya dayanarak Hattuşili'den Kızova[245] (Samsun'un güneyi) ve İngalava (Ünye yöresi) bölgesindeki demir ocaklarından kendisine demir verilmesini istiyor. [246] Hattuşili oyalayıcı sözlerle bu ricayı yerine getirmiyor. Yağmurlar çalışmaya müsaade eder, fırsat olursa göndereceğimi vaat ediyor.[247]

---

[242] Özsait 1998, 36.
[243] Özsait 1998, 36.
[244] Dizman 2004, 84.
[245] Bu ad konusunda çeşitli görüşler vardır. Murat Arslan'ın Kizare ya da Kizara diye adlandırdığı yer ile aynı olabilir. Arslan 2007, 19. Mehmet Özsait de aynı yeri Kizari olarak adlandırmıştır. Özsait 2004, 28. Bugünkü Lâdik civarı.
[246] Dizman 2004, 84.
[247] Dizman 2004, 84.

Ordu'daki kimmer varlığını Ünye'de bulunan, E. Akurgal'ın Kimmer-Med stilinde yapıldığını ifade ettiği kâse (**Resim: 36, 37**) kanıtlamaktadır.

Yunan kolonizasyon çağında Karadeniz kıyısındaki diğer kentler gibi Kotyora da bu kolonizasyon faaliyetlerinden nasibini almıştı. Kotyora dönemin önemli balıkçılık merkezlerindendi. Burada avlanan balıklar canlı olarak korunduğu gibi üretimleri de yapılmaktaydı. Hatta bugün Yason burnundaki o dönemlere ait balık üretme havuzları (**Resim: 38**) da bunun kanıtıdır.

İ.Ö. 6. yüzyıl sonunda Anadolu Pers egemenliğine geçti. İ.Ö. 6. yüzyılda Pers Kralı Darius Anadolu topraklarını satraplıklara ayırınca Kotyora da Kappadokia satraplığına dâhil oldu. Kotyora Kappadokia'ya uzak olduğundan şehirler kendi tyranlarınca yönetiliyordu bu da kentin bir özerk bir yapı kazanmasına neden oluyordu.

İ.Ö. 301'de merkezi Amaseia (Amasya) olmak üzere Pontus Devleti bölgeye ve döneme damgasını vurmuştur. Pontus Krallarından I.Pharnakes (185–169) kendi adına istinaden Pharnakia'yı bugünkü Giresun kalesinin bulunduğu yere kurmuştur. Burası dışarıdan gelebilecek herhangi bir tehdide karşı oldukça korunaklı bir kentti. Kale çift surla korunuyordu. Fakat yeni kurulan bu kentte nüfus oldukça seyrekti. Buna çözüm olarak Kotyora halkını bulundukları yerden Pharnakia'ya naklettirdi. Bu durum Kotyora'nın eski önemini yitirmesine ve hareketliliğinin son bulmasına yol açtı.

Roma İmparatorluğu döneminde eski önemine sahip olmasa da İmparatorluk sınırları içinde küçük bir yerleşim olarak varlığını devam ettirmiştir. Roma Dönemi Kapadokia valisi Arrianus da buradan bir köy yerleşimi olarak bahseder.[248]

[248] Arrianus 2005, 26.

4.2.1. Ünye

Helence karşılığı “oinos”tur. Helen dilinde şarap demektir.[249] Bunlardan türetilen “oinoe” adı “şarap yöresi, şarabı bol yöre” anlamına gelir.[250] Terme’ye 18mil (28,97 kilometre) mesafede bir şehirdir, limanı sığ olduğu için kullanışlı değildir.[251]

Şehrin güneyinde ve yarım saat mesafede sivri bir tepenin üzerinde 4 kat surla çevrili metin bir kale (**Resim: 40**) vardır.[252] Arrianus’un Fakamos[253] olarak zikrettiği ırmak doğu taraftadır. Ama bu ad Strabon’da geçmez.[254]

Ünye kasabasının İ.Ö. 1270 yılında meydana gelen Troia muharebeleri sırasında kurulduğu bilinir.[255] Kral Sargon zamanında Asurluların eline geçmiş, bir ara Fenikeliler’e koloni olmuştur.[256]

Oinoe, Phanaroia’dan gelen yağ ve Paryadres’ten gelen demir madenlerinin sevk edilmesinde kullanılmaktaydı.[257]

Buradaki dikkatimizi çeken yapı Ünye kalesinin üzerinde rastladığımız kaya (**Resim: 41**) mezarıdır. Mezar ön cephesi Dor mimarisi[258] tapınaklarının ön cepheleri şeklinde düzenlenmiştir. Alınlık[259] metop[260] ve triglif[261] dizilerine sahiptir. Mezarın akroter[262] kısmında bir kartal, alınlığın iki yanında da kanatlı Nike[263] figürü vardır. Mezar yapıları Karadeniz’in bu döneme hâkim olan

---

[249] Umar 2000, 89.
[250] Umar 2000, 89.
[251] Bıjıkyan 1969, 36.
[252] Bıjıkyan 1969, 36.
[253] Bu gün neresi olduğunu bilemiyoruz. Ünye’nin doğusundaki elekçi deresi olabilir.
[254] Bıjıkyan 1969, 36.
[255] Çebi 1973, 11.
[256] Çebi 1973, 11.
[257] Koçak 2006, 24.
[258] Antik mimarlıkta kullanılan düzenlerin en eskisidir. M.Ö. 6. yüzyılda kullanılmaya başlanır.
[259] Antik Yunan ve Roma yapılarının ön ve arka cephelerinde çatının üçgen şeklindeki kısmıdır.
[260] Antik Yunan mimarlığında dor düzeninde arşitravın üzerinde yer alan triglifler arasındaki dörtgen biçimli üzeri kabartmalı ya da kabartmasız, boyalı ya da boyasız taş levhalardır. Arşitrav ise Antik Yunan ve Roma mimarisinde sütun başlıkları üzerine oturarak sütunları birbirine bağlayan ve üzerine gelen elemanların ağırlığının sütun başlıklarıyla sütunlara geçişini sağlayan yatay taş blok. Saltuk 1997, 31.
[261] Antik mimarlıkta dor düzeninde metoplar arasında yer alan elemandır.
[262] Antik mimarlıkta bir alınlığın tepesine veya iki yanına yerleştirilen süslerdir.
[263] Yunanca zafer anlamına gelir. Eski Yunana mitolojisinde kanatlı olarak betimlenen zafer tanrıçası. Saltuk 1997, 125.

devleti Pontus İmparatorluğu'nun ileri gelenlerinden biri için yaptırılmış olsa gerek.

Bundan başka, Ünye ilçesi Tozkoparan mevkiinde bulunan iki kaya mezarından biri çift odalıdır. Mezar anakayaya girişin iki yanındaki kompozit[264] başlıklardan semerdam[265] şeklindeki tavanına kadar özenle oyulmuştur (**Resim: 93, 94)**. İkinci kaya mezarı Ünye Çimento Fabrikasının hammadde ihtiyacını karşılamak amacıyla tahrip edilmiştir. Bu mezardan günümüze bir şey kalmamıştır. [266]

4.2.2. Fatsa

Phadisane, Helence karşılığıdır. Fatsa'nın ırmağı vaktiyle meşhur olup "Vatasa" adını taşırdı.[267] Burada Poliman adlı bir ırmak ve şehir vardı.[268] Yazılı kaynaklar antik çağlarda Fatsa'nın en eski adının "Pythane" olduğunu fakat bu adın çok eski olduğundan artık kullanılmaz hale geldiğini ve bu ad yerine Phadisane adının kullanıldığına işaret etmektedir. [269]

Strabon, Phabda adından bahseder ki Phabda, Phadisane ile aynı yer olmalıdır.

"Themiskyra 'dan sonra Themiskyra gibi iyi sulanmadığı halde verimli bir ova olan Sidene'ye gelinir. Deniz tarafında kaleleri vardır. Khabaka, Phabda ve Side."[270]

Roma İmparatorluğu zamanında Bithynia- Pontus valisi olarak Hadrianus tarafından görevlendirilen Arrianus, Karadeniz kıyılarını anlatan kitabında Fatsa'dan bahsediyor:

"Thoaris'ten Oinoe'ye 30 stadia; Oinoe'den Phigamous Irmağına 40 stadia, oradan Phadisane kalesine 150 stadia mesafe vardır."[271]

---

[264] Antik mimarlıkta İon ve Korinth elemanlarının birlikte kullanıldığı düzendir.
[265] Beşik örtüsü ya da ters kayık görünümünde olan çatı veya lahit kapakları için kullanılan kelimedir.
[266] Çilingiroğlu 1985, 314.
[267] Bıjıkyan 1969, 36.
[268] Bıjıkyan 1969, 36.
[269] Karagöz 2003, 91.
[270] Strabon, xıı: 3.

A. Işık'ı Pilinius'tan yaptığı alıntıda Amisos'tan sonraki kıyı sınırını tanımlamıştır, Polemoniokus (Bolaman)'u sulayan Sideni nehri yani Bolaman nehri ve Melanthius yani Melet nehrinden bahseder Pharnakia yani bugünkü Giresun kentinin Amisos'tan 80 mil uzaklıkta yer aldığını bundan sonra Tripolis yani Tirebolu kentinin yer aldığını yazar ve Trapezus'a kadar yani Trabzon'a kadar olan kıyı sınırını tarif eder:

"Sideni ve Amisos'tan 120 mil uzakta olan Polemoniokus'u yıkayan Sidenus nehri daha sonra İasonius ve Melanthius nehirleri ve Amisos'tan 80 mil uzaklıkta Pharnakia şehri Tripolis nehri Philokolia nehri ve sınırı Liviopolis ve sınırı Pharnakia'dan 100 mil uzakta Trapezus serbest şehri ki burası dağlarla hapsedilmiştir."[272]

Fatsa için "Pauda" yazımı da kullanılmıştır. B. Umar'a göre, bu adın aslı Luwi dili ardılı Kapadokia dilinden Pauda" su (deniz) hisarı" olabilir.[273]

H. Weimert, kahve deresi kenarındaki Kaleyanı'na yerleştirilen Sidene'ye ait olan kalelerden (**Resim: 56, 57, 58, 59**) Phabda'nın muhtemelen Sidene'nin doğu yarısındaki demir madenlerini korumak için yapıldığını bildirmektedir.[274]

4.2.2.1. Cıngırt Kaya Yerleşmesi

Fatsa ilçesinde yer alan bir kaya yerleşmesidir. Yerleşmenin bulunduğu nokta eğimi çok yüksek bir arazidir. Bu alana dik bir yokuştan sonra çıkılmaktadır. Başlangıç olarak bizi taşlardan oluşan bir yol (**Resim: 42**) karşılamaktadır. Yol, gelişigüzel taşlarla oluşturulmuştur. Bu yol bizi üzerinde at nalı şeklinde nişlerin (**Resim: 43, 44, 45**) bulunduğu büyük bir kayaya götürmektedir. Söz konusu nişlerin içine belki bir kandil ya da tapındıkları tanrıların heykelcikleri konuluyor olabilir. Bu yönde herhangi bir buluntu elimize geçmedi. Ayrıca aynı kayanın üzerinin çok da derin olmayan

---

[271] Arrianus 2005, 31.
[272] Işık 2001, 107.
[273] Umar 2000, 93.
[274] Koçak 2006, 24

bir şekilde çizildiği gözlenmektedir. Aynı çiziklerden zeminde de mevcuttur.[275] Belki de yapılan bir libasyon[276] söz konusuydu. Bundan hariç zeminde Urartulardan da bildiğimiz pek çok kaya çanağıyla (**Resim: 46, 47, 48, 49**) karşılaşılmıştır. Urartu yerleşmelerinde de bu kaya çanaklarından bol miktarda görüyoruz. Ama bu kaya çanaklarının Uratulara ait olduğu konusunda herhangi bir bilgi elde edilemedi. Yerleşmede bir tane de basit taş sanduka mezarla (**Resim: 50**) ile karşılaşıldı. Ama mezarların içi boştu. Yerleşim alanının bir diğer yapısı da Kurul kale yerleşmesinde ve Mesudiye'de (**Resim: 51**) Arıkmusa diye geçen yerde karşılaşıldığı gibi bir dehlizin varlığıdır. Dehlize (**Resim: 52**) basit bir merdivenle (**Resim: 53**) inilmektedir, dehlizin içinde de kayaya oyulan nişlerden oyulmuştur. Fakat dehlizin uzunluğu ya da nerede sonlandığı konusunda maalesef bir bilgimiz yok. Kurul'daki ya da Mesudiye'deki dehlizlerle aynı amaca mı yönelik yapıldı? Savunma amaçlı mı yoksa denize inen sağlam ve kestirme bir yol mu? Bu konuda bir fikir sahibi değiliz. Yerleşmenin genel görünümüne (**Resim: 54**) bakıldığında oldukça geniş bir alandan bahsetmeliyiz.

Yerleşmede bulunan üzerine nişler oyulmuş kaya, zeminde yer alan libasyon amaçlı olması kuvvetle muhtemel kaya çanakları, taş sanduka mezarlar bu yerleşmenin dini nitelikte olma ihtimalini yüksek kılmaktadır. Deniz seviyesinden yüksek, ağaçlıklar arasında yer alan bu yerleşmenin dini amaca yönelik hizmet veren bir yer olduğunu düşünmek yanlış olmasa gerek, belki de sunularını yapıp tanrıya şükranlarını sunduktan sonra burada yer alan dehliz yoluyla kolayca yaşadıkları yere dönebiliyorlardı. Bütün bunların cevabını da burada yapılacak sistemli bir kazı çalışmasıyla daha sonraki dönemlerde öğrenilecektir.

[275] Belki de yapılan bir libasyon sonucu sunulan kan, şarap ya da zeytinyağının bu çizgiden akıtılması yoluyla hemen kayanın dibindeki oluğa akması sağlanıyordu

[276] Tapınılan tanrıya sulu bir şeyler sunmak. Bu kan, şarap ya da zeytinyağı olabilir.

4.2.3. Bolaman

Yöre adını Bolaman (Sidenos) çayının denize döküldüğü yerde kurulmuş olan Side isimli kaleden almıştır.[277] Anlatılanlara göre bu ad şehrin en eski adıdır. Eskiden Side olarak adlandırılan kent yeni ismini Polemon isimli iki Pontus kralının birinden almıştır.[278] O. Akşit'in gösterdiği haritada (**Harita: 9**) da Bolaman Side olarak gösteriliyor.

Pontus Kralı Mİthridat'ın oğlu Pharnakes, Romalı kumandanlar olan Pompeius ile Sezar arasındaki iktidar mücadelelerini fırsat bilerek Doğu Karadeniz Bölgesi de dâhil olmak üzere daha önce babasına ait olan yörelerden birçoğunu idaresi altına almıştı.[279] Sezar, İ.Ö. 47 yılında Zile düzlüğünde Pharnakes'i ağır bir yenilgiye uğrattı.[280] Kumandanlarından prens Polemon'a da Doğu Karadeniz Bölgesi'nin beyliğini vermişti.

Bolaman'da bulunan ve bugün Haznedarlar Konağı (**Resim: 55**) olarak bilinen yapının temelinde kale yapısının Fatsa kalesine ait olduğu bilinse de asıl Fatsa Kalesi Bolaman'ı geçtikten sonra Kaleköy olarak adlandırılan yerde (**Resim: 56, 57, 58, 59**) bulunan kaledir ve iç bölgelerle bağlantıyı sağlamak amacıyla yapılmıştır.

4.2.4. Yason Burnu

İsmini Argonautlar efsanesinin başkahramanı İason'dan almıştır.[281] Efsaneye göre İason ve beraberindekiler Kolkhis'teki "Altı Post" a ulaşmak için "Argo" adlı gemi ile Yunanistan'dan demir alarak Karadeniz'e açılmışlar ve söz konusu yerde (**Resim: 1**) bir süre kalmışlardır. Bu gün sular altında bulunan ve sadece buraya dalınarak görülebilen gemi iskelesinin de o dönemden kaldığı rivayet edilir.

---

[277] Arrianus 2005, 123.
[278] Arrianus 2005, 123.
[279] Sümer 1992, 17.
[280] Sümer 1992, 17; Umar 2000, 57–58.
[281] Arrianus 2005, 124.

Bugün burada daha geç dönemlere işaret eden Panaya adlı bir kilise (**Resim: 60, 61**) vardır.

"Amisos'tan kalkıp denizden kıyı boyu gidilirse ilk önce Herakleia burnuna ondan sonra İasonion denen başka bir burna ve Genetes'e ve sakinleri Pharnakia'yı iskân etmiş olan Kytoros'a[282] ondan sonra da harabe halinde olan İskhopolis'e ve ondan sonra orta büyüklükteki Kerasus'a ve Hermonassa yakınlarında Trapezus'a ve ondan sonra da Kolkhis'e gelinir."[283]

4.2.5. Hoyrat (Hoynat) Adası

Söz konusu ada hakkında tek bilgiyi Arrianus'tan öğreniyoruz. Adanın ismi büyük ihtimalle kendilerine üs olarak kullanan korsanlardan gelmektedir.[284] Antik çağda Kilikyalı'lar korsanlığa bayıldıklarından Kilikyalı ismi aynı zamanda korsan anlamında kullanılmaktaydı. Arrianus buradan Kilikyalılar'ın adası (**Resim: 62, 68**) diye bahseder.[285]

Günümüzde ada üzerinde kale surları (**Resim: 63, 64, 65**) ve bir sarnıç (**Resim: 66, 67**) bulunmaktadır. Ada üzerinde doğal Mağaralar (**Resim: 69**) bulunmaktadır. Burada kazı çalışmaları yapılmış, çekilen arazi röntgenlerinde iç kısımda bazı bulgulara rastlanmıştır. Fakat herhangi bir giriş kısmı bulunamamakla beraber kaya da içindeki metan gazı oluşumu nedeniyle açılamamıştır. Bu buluntulara ulaşıldığı zaman adayla ve Ordu'yla ilgili yeni bilgiler elde edileceğini söyleyebiliriz.

---

[282] A.Pekman'a göre Strabon burada Kotyora'yı kastetmiştir. Kytoros muhtemelen bir telaffuz hatasıdır. Strabon 2000, bkz: dizin Kytoros, 336.
[283] Strabon, xıı: 3.
[284] Arrianus 2005, 124.
[285] Arrianus 2005, 124.

4.2.6. Perşembe

Burası Boon ya da Boona olarak geçer. Bu gün ise Vona olarak varlığını sürdürmektedir. Arrianus'a göre burası gemilerin demirlemesi için uygun bir limandır.[286] Arrianus, Evliya Çelebi'nin de buradan Vona olarak bahsettiğini ve limanının güzel demir tuttuğunu ifade ettiğini söyler. Benzer bir durum W. J. Hamilton tarafından belirtilmiştir. Öyle ki yazara göre Vona, İstanbul'dan sonra kışın demir atmak için en iyi limandır; hatta Sinope'den daha elverişlidir.[287] Perşembe limanında bu gün de balıkçılık yapmak için bir balıkçı barınağı bulunmaktadır.

4.2.7. Kurul Kayalıkları

Ordu merkez ilçesinin Bayadı köyünde yer alan bu yerleşimin (**Resim: 74, 75, 76**) yapılan arkeolojik incelemeler sonrasında burada ele geçirilen çanak çömlek ve çatı kiremitleri burada ilk yerleşmenin M.Ö. 5.- 4. yüzyıllara kadar gittiğini göstermektedir. Yapılan çalışmalar bu yerleşmede 2500 yıllık bir yerleşimin olduğunu ortaya koymaktadır. Kale yerleşmesinde henüz uzunluğu tespit edilemeyen bir dehliz (**Resim: 70, 71**) ve ana kayaya oyulmuş olan bir sarnıç (**Resim: 73**) yer almaktadır. Söz konusu dehlizin savunma amaçlı mı yoksa deniz kıyısına ulaşmak için bir geçit mi olduğu bilinmemektedir. Dehliz üzerinde Fatsa ve Mesudiye'deki gibi nişler (**Resim: 71, 72**) yer alır. Bu tür dehlizlerden Fatsa Cıngırt ve Mesudiye'de de var olması çok ilginçtir. Bu alanda temizleme çalışmaları devam etmektedir. Daha sonraki yapılacak çalışmalarda elde edilecek bilgilerle hem Kurul kale yerleşimi hem de Ordu'nun tarihine ışık tutacağını düşünüyoruz.

4.2.8. Melet (Melanthios) Nehri

Mesudiye'den geçip Karadeniz'e dökülen (**Resim: 77, 78**) akarsuyun adıdır. Antik çağda Melanthios olarak adlandırılmaktaydı. B.Umar'a göre bu

[286] Arrianus 2005, 124.
[287] Arrianus 2005, 124.

eski Helen dilinde bir çiçeğin adı idi, Melas (=Kara) ve Anthos (=Çiçek) isimlerinin birleşmesiyle türetilmiştir.[288]

Söz konusu nehirden bahseden en önemli antik yazar Arrianus'tur. Arrianus, bu ırmağın adının Plinius tarafından anıldığından ve bu ırmaktan sonra da Makronların yaşadığı yere geçildiğinden bahseder.

4.2.9. Delikkaya Kaya Yerleşmesi

Ordu merkez ilçesine bağlı Delikkaya köyünde yer alıyor. Burada karşımıza çıkan kaya mezarları Ünye kalesindeki kaya mezarları ve Gürgentepe Dikenlice köyündeki kaya mezarlarıyla (**Resim: 79**) benzerlik gösterir. Bu kaya mezarları o bölgenin ileri gelenleri için yapılmış olmalıdır. Bazıları bir kişilikken bazıları da eşler için olmak üzere iki kişiliktir. Karşımıza çıkan üç kaya mezarından iki tanesinin giriş kısmı (**Resim: 80, 83**) , (**Resim 81, 85**) muntazam bir şekilde oyulmuş kare şeklinde iken bir tanesinin ön kısmında dikenlice köyündeki mezarda olduğu gibi bir sütun (**Resim: 82, 83**) yer alıyordu fakat sütun kısmı kırılmış olup sadece sütunun kalıntısı görülebilmektedir. III no'lu kaya mezarı olarak adlandırabileceğimiz mezar (**Resim: 84, 85**) ise üzerinde Cıngırttaki gibi bir kaya çanağına (**Resim: 86**) sahiptir. Bu da aynı amaca, yani libasyon amacına yöneliktir. İçinde Ölünün yatırıldığı bir alan (**Resim: 87**) yer alır. Bir diğer kaya mezarı ise (**Resim: 88, 89, 90**) ayrıca köye Delikkaya adının verilmesine sebep olan asıl kaya mezarıdır. Mezar Yunan tapınaklarının ön cephesi şeklinde yapılmıştır. İki sütun ve bir alınlığa sahiptir. Alınlık üzerinde herhangi bir betim yoktur. Bu şekilde yapılmasının nedeni ölümden sonraki yaşama inanılmasındandır. Mezar çok yüksek bir yerde olduğundan içine giremedik ama köyde yaşayanlar mezarın içinde at nalı şeklinde nişlerin olduğunu ifade ederler. Mezarların Pontus Krallığının ileri gelenleri için yapılmış olabileceğini söylemek yanlış olmaz. Çünkü bu mezarlar, Pontus Krallığının başkenti Amaseia'daki kaya mezarlarıyla benzerlik gösterir.

[288] Umar 1993, 560.

Ordu kaya mezarları bakımından oldukça zengin bir yerdir. İl merkezine bağlı Akkese Köyündeki Atmacayuvası adı verilen tepenin güneyinde iki odalı bir kaya mezarı (**Resim: 91**) ve Teyneli Köyü Asarkaya mevkiinde ise tek odalı küçük bir kaya mezarı (**Resim: 92**) bulunmuştur.[289] Gürgentepe Dikenlice köyündeki kaya mezarından daha önce bahsetmiştik.

Kotyora, limanı sayesinde iç bölgelerden gelen ticari malzemenin kolayca başka kentlere ihracında rol oynamıştır. Her ne kadar Amisos veya Trapezus gibi önemli olmasa da bir kıyı kenti olması (**Resim: 34, 35**) Kotyora'ya önemli roller yüklemiştir.

Bütün Karadeniz kıyılarında olduğu gibi Ordu ve ilçeleri de zengin maden yataklarına sahiptir. Orta Karadeniz bölümündeki önemli demir yataklarının bir kısmı Ordu kesiminde bulunmaktadır. Buradaki başlıca yataklar ise şunlardır: Ünye'nin 10 km batısında Cudi deresi, Ordu'nun 4 km batısında Kumbaşı, Ünye'nin 6 km batısında motel Gölevi, Ordu'nun 400 m kuzey ve 28 km batısında Hoynat köprüsü. Bunun yanında Mesudiye ve Kabadüz'de de bazı maden yatakları vardır. [290]

Ünye-Fatsa arasındaki kesimde de nispeten zengin bakır cevheri ve kurşun gümüş yataklarına rastlanmaktadır.[291] Mesudiye ilçesindeki Göllüyazı, Körüktepesi gibi erken dönem yerleşmelerinde maden cüruflarına rastlanmıştır. [292]

[289] Çilingiroğlu 1985, 314.
[290] Koçak 2006, 19.
[291] Koçak 2006, 15.
[292] Koçak 2006, 7.

4.3. GİRESUN

Helen dilindeki karşılığı Kerasus'tur. Kerasus adı Helen dilinde kiraz anlamındaki "Kerasa"[293] veya kentin kurulduğu yer bir boynuza benzediğinden boynuz anlamına gelen "Keras" adından türetilmiş olmalıdır. Sinop Helenlerinin İ.Ö. 6. yüzyılda kurduğu bir koloni kentidir.

Antik Kerasus şehrinin kurulduğu yerler hakkında çeşitli fikirler vardır. Bunlardan biri şimdiki Giresun'un batı yanında bulunan ve halkın Çıtlak kale diye andığı yerdir.[294] Bundan başka şehir merkezinin batısına düşen Batlama deresi civarında kurulmuş olabileceği Giresun halkı arasında söylenir. Başka bir görüş ise Ksenophon'un anlattıklarından yola çıkılarak Trabzon'un 42 km batısında ve Vakfıkebir'in doğusuna düşen Kirazlık deresinin ağzındaki Kirazlık köyünün olduğu yerdir.[295] B. Umar, Bugünkü Giresun'dan daha batıda bir yerlerde kurulmuş olabileceğini söylemektedir.[296]

Yörenin otokton halkı Khalybler'dir. Khalybler burada madencilikle uğraşmış ve geçimlerini bu şekilde sağlamışlardır. Daha sonra Karadeniz'e hâkim olan uygarlıklarca el değiştirmiştir.

İ.Ö.183 yılında Pontus Kralı I.Phanakes tarafından Kotyora sakinleri de göç ettirilerek Kerasus kenti üzerine Pharnakia kenti kurulmuştur.[297] İ.Ö.64'ten sonra Kent Pharnakia ismini bırakarak tekrar eski adı olan Kerasus' u almıştır.[298]

Giresun'un antik çağda faal bir ticaret merkezi olmadığı sikkesindeki alametten anlaşılmaktadır.[299] Sikkenin bir yüzünde sağ elinde bir mendil, sol elinde bir çoban değneği tutar şekilde ayakta durmuş bir keçi adam, diğer yüzünde de Marcus Aurelius'un başı vardır.[300] Bu da şehir halkının odun ve

---

[293] Umar 1993, 419.
[294] Umar 2000, 103.
[295] Bilgin 2002, 30.
[296] Umar 1993, bkz: Kerasountos/Kerasous, 420.
[297] Arrianus 2005, 127.
[298] Arrianus 2005, 127.
[299] Bıjıkyan 1969, 37.
[300] Bıjıkyan 1969, 37.

koyun ticaretiyle meşgul olduğunu gösterir.[301] Pharnakia kenti terratoriumu[302] oldukça dar sahil şeridini kapsardı.[303] Bununla birlikte toprakları darı üretiminin yanında meyve ve sebzeciliğe de elverişliydi.[304]

Giresun'da en önemli tarihsel yapı, kuşkusuz geçmişi Pontus Krallığı dönemine uzanan Giresun kalesi'nin günümüze ulaşabilmiş sur parçalarıdır. Bu kale, kenti ikiye bölen dik ve kayalık bir tepenin doruk bölümündedir.[305]

Konumuzu içine alan coğrafyadaki diğer kentler gibi Giresun da maden rezervleri ve antik çağdaki madencilik faaliyetleri konusunda anlatılmaya değerdir. ***"Bugünkü Khaldai kavmine eskiden Khalybes denirdi ve ülkelerinin tam karşısında Pharnakia kurulmuştur… Karada madenler vardır, daha eski devirlerde gümüş madenleri de olduğu halde, bu gün sadece demir madeni kalmıştır. Bu bölgedeki kıyı olağanüstü dardır, zira ormanlar ve madenlerle dolu olan dağlar bunun hemen üstündedir…"*** [306]

Günümüz kurşun-çinko yataklarının bazılarının antik çağlarda gümüş için işletildiği bilinmektedir. Strabon'un bahsettiği madenlerin Giresun'un yakın çevresindeki bakır-kurşun-çinko yatakları olması mümkündür.[307] MTA'nın Türkiye kurşun-çinko envanteri adlı çalışmasında Görele-Akköy cevherleşmesi için "Akköy cevherleşmesi cumhuriyetten çok önceki yıllarda işletilmiştir. Bu işletmenin ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Buradaki galeriler kapanmış olduğundan girilememiştir. Zuhur civarında izabe[308] artığı olarak bir miktar cüruf bulunmaktadır."denilmektedir.[309] Strabon'un "madenlerle dolu dağlar" ifadesi ile anılan sahanın daha geniş ele alınması ve Tirebolu-Espiye-Görele yöresindeki çok sayıda kurşun-çinko madenini ele alması gerektiğini akla

[301] Bıjıkyan 1969, 37.
[302] Hinterland
[303] Arrianus 2005, 127.
[304] Arrianus 2005, 127.
[305] Umar 2000, 105.
[306] Strabon, xıı: 3.
[307] Lengeranlı 1999, 39.
[308] Ergitme
[309] Lengeranlı 1999, 39.

getirmektedir.[310] E. Kaptan, Espiye yöresinde bol miktarlarda bulunan cüruf[311] stoklarını belirlemiştir. Kaptan bu alandaki madencilik çalışmalarının Osmanlı döneminde kesin olarak yapıldığını, 11.-13.yüzyıl madencilik faaliyetleri C14 ile belirlendiğini ve buradaki madencilik çalışmalarının başlama tarihinin milattan önceki devirlere kadar gitmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Giresun'un biri doğuda Demirkapı diğeri batıda Lonca limanı denen 2 limanı bulunur. İkisi de kışın emniyetli yerler değillerdir.[312] Denize yakın bulunan bir gölden akik veya hakik ile aynihur denilen taşlar çıkarılırdı.[313] Ayrıca Romalı general L. Licinius Lucullus tarafından kirazın İtalya'ya ve oradan tüm Avrupa'ya yayıldığı bilinir.[314]

4.3.1. Giresun Adası

Antik Çağdaki adı Aretias. Demirkapının 3 mil (4.83 km) uzağında bulunan 3 mil çevreli (**Resim: 95**) bir adacıktır.[315] Arrianus adanın bulunduğu yeri Pharnakia'nın karşısında olarak tanımlamış, adayı Khalkeritis olarak isimlendirirken Hellenlerin bu adaya Aretias ya da Ares adını verdiklerini ifade eder.[316] Rodoslu Apollonios burada Ares'e adanmış bir tapınaktan ve siyah kayadan yapılmış bir sunaktan söz etmektedir.[317] Arrianus'dan Amazonların burada savaş tanrısı Ares adına at kurban ettiklerini de öğreniyoruz.[318]

Ada üzerinde daha geç döneme tarihlenen kale olabilecek bir yapının surları (**Resim:98)** ayakta kalmış gözetleme kulesi (**Resim: 97**) ve bir kilise, adı konulmamış olmakla beraber sunak (**Resim: 99**) olabileceğini düşünülebilecek bir yapı, iki tane şarap kabının (**Resim: 100, 101**) varlığı

[310] Lengeranlı 1999, 39.
[311] İşlenmiş maden artığı.
[312] Bıjıkyan 1969, 37–38.
[313] Bıjıkyan 1969, 38.
[314] Bıjıkyan 1969, 37.
[315] Bıjıkyan 1969, 38.
[316] Arrianus 2005, 128.
[317] Arrianus 2005, 128–129.
[318] Arrianus 2005, 129.

saptanmıştır.[319] Fırın (**Resim: 96**) olarak adlandırılan bir yapı, Ayrıca denizden çeşitli amphoralar da çıkarılmıştır. Bunun dışında bazı seramik parçaları (**Resim: 102, 103**) da bulunmuştur. Burada yer alan "Hamza Kayası" adı verilen kaya bereket amacıyla o günlerden bu günlere hala devam eden bir inanışın simgesidir.[320]

4.3.2. Tirebolu

Helen dilindeki karşılığı Tripoli(s)'tir. Helen dilinde üçlü kent demektir. Sözü edilen üç kentten biri Andoz (**Resim: 105**) kalesi, ikinci yerleşim bugünkü Tirebolu'nun olduğu yerde kıyıda Tirebolu (**Resim: 104**) kalesinin bulunduğu çıkıntıda, üçüncü yerleşim ise Bedrama kalesi dibindeydi.[321]

Tripolis'in güneyindeki etekleri böğürtlen çalıları ve yabani kirazlarla kaplanmış sık ormanlı dağ sıraları üzerinde bakır madeni yer alırdı.[322] Ayrıca Tripolis'in 4 km doğusunda adını madenden alan Argyria'da Halkavala gümüş yatakları bulunurdu.[323] Söz konusu madenler 1800 yılına kadar işletilmiştir.[324]

4.3.2.1. Bedrama Kalesi

Sözü geçen kale Tirebolu'dan kuş uçuşu 8 km. kadar güneydoğuda Harşit çayı vadisinin ve bu vadiden gelen önemli yolun doğu yanı başındadır.[325] Bedrama Kalesi'ne çıkan yolun maden ocaklarına giden yolla aynı olması da göz ardı edilemez.

---

[319] Bu şarap kaplarından Oinohoe ya da Olpelerle beraber şarapların alınıp sunular yapıldığını düşünebiliriz. Oinohoe ve Olpe, Yunan dünyasında şarap servis etmek için kullanılan bir tür sürahidir.
[320] Eski çağlarda insanların bereket amacıyla bu kayanın etrafında dolaşıp, Tanrıya dua ettiklerini ve sunular yaptıklarını biliyoruz. Bugün de Mayıs Yedisi adı altında insanların her mayıs ayının 20'sinde bu kayanın etrafında yedi kere dolaşıp bereket ve şifa aramak amacıyla dualar etmeleri bu inanışın bir devamıdır. Mayıs Yedisi adı altında yapılan bu etkinlik her mayıs ayının 20'sinde olur. Mayıs Yedisi denmesinin sebebi ise Hicri takvimde 7 Mayıs'ın, miladi takvimde 20 Mayıs'a denk gelmesidir.
[321] Umar 2000, 109.
[322] Arrianus 2005, 129.
[323] Arrianus 2005, 129.
[324] Arrianus 2005, 129.
[325] Umar 2000, 113.

4.3.3. Görele

Hellence karşılığı Philokaleia'dır.[326] Helen dilinde "güzeli severlik" anlamını taşıyordu.[327] Söz konusu ilk çağ yerleşmesinin tam kuruluş yeri, ne zaman ve kimlerce son bulduğu hakkında bir fikir birliği yok. Philokaleia'nın yerine daha sonra Koralla kenti kurulmuştur.[328] Fakat Görele'de gözle görünür bir kalıntı olamamasına rağmen bugün Koralla kalesi olarak adlandırılan kalıntıların Eynesil'de olması da ayrı bir tartışma konusudur. Buna göre o zamanki Görele günümüzdeki Görele'den daha doğuda mı olmalıydı? Arrianus da buradan bahseder ve Tripolis gibi burada Philocalia isimli bir kale ve ırmağın bulunduğunu söyler.[329]

Arrianus, Bazı güzergâhların birbirine olan uzaklıklarını şöyle ifade etmiştir:

"Zephyrion'dan Tripolis'e 90 stadia oradan Argyria'ya 20 stadia, Argyria'dan Philokaleia'ya 90 stadia'dır. Oradan Koralla'ya 100 stadia Koralla'dan Hieros (kutsal) Dağ'ına[330] 150 stadia'dır. Kutsal Dağ'dan gemiler için liman yeri olan Kordyle'ye 40 stadia mesafe vardır."[331]

4.3.4. Espiye

Antik çağdaki karşılığı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Antik yazarların seyahatlerinde geçen İskhopolis kelimesiyle benzeştiği için İskhopolis olabileceğini düşünebiliriz. Bu konuda kesin bir görüş yoktur. İskhopolis için Görele diyenler de var.

"…Amisos'dan kalkıp, denizden kıyı boyu gidilirse; ilk önce Herakleia burnuna, ondan sonra Jasonion denen başka bir burna ve Genetes'e ve sakinleri Pharnakia'yı iskân etmiş olan Kytoros'a ondan

[326] B. Umar, bu adın Anadolu kökenli olduğunu Luwi dili ardıllarından Kappadokia dili olduğunu ifade eder: Kor-uwa la="Çıkıntı-lık-çık" anlamına geldiğini söyler. Umar 1993, 293.
[327] Umar 2000, 114.
[328] Umar 2000, 114.
[329] Arrianus 2005, 130.
[330] Yaros Burnu, Arrianus 2005, 130.
[331] Arrianus 2005, 33.

sonra şimdi harabe halinde olan İskhapolis'e ve ondan sonra orta büyüklükteki Kerasos'a ve Hermonassa yakınında Trapezus'a ve ondan sonra da Kolkhis'e gelinir…"[332]

Bu durumda İskhopolis Kerasus'dan daha önce geldiğine göre Kerasus bugün olduğundan daha doğuda mı kuruldu? En başta anlattığımız Kerasus'un kurulmuş olabileceği yerlerden üçüncüsü yani Vakfıkebir civarlarında olan görüş mü doğru? Bu coğrafyada yapılacak daha ayrıntılı bilimsel çalışmalar bizi daha somut sonuçlara götürebilir.

Giresun'da da diğer Karadeniz kentlerinde olduğu gibi maden yatakları açısından bir zenginlik söz konusudur buradaki maden yatakları çok eski dönemlerden itibaren kullanılmıştır. Giresun'un Espiye ilçesi, Çımaklı köyündeki eski bir bakır işletmesinin galerisinde bulunan cevher teknesinin (**Resim: 106**) 2500 yaşında olduğu tespit edilmiştir.[333] Elde edilen buluntu yörenin madencilik konusundaki tarihinin ne kadar geriye götürülebileceği konusunda fikir sahibi olmamıza yardımcı olmaktadır. Yıldız Teknik Üniversitesi'nde gerçekleştirilen Jeoarkeoloji ve Arkeofizik Sempozyumu'nda ilk kez açıklanan buluntu 25'e 14 santimetre büyüklüğünde ve dişbudak ağacından yapılmış. 2000 yılında bulunan cevher teknesinin C–14 analizleri ABD ve Almanya'da tamamlanmış her iki analizin ortalamasının 2500 yaş sonucunu verdiği ifade ediliyor.[334]

Söz konusu cevher teknesinde taşınan bakır, kalayla karıştırılıp tunç elde ediliyor.[335]

4.4. TRABZON

Helen karşılığındaki adı Trapezus'tur. Bir tepenin üzerinde uzunca ve dört köşe şeklinde olan Trabzon kalesi, kıyıdan başlayarak kuzeyden güneye doğru Boztepe'ye kadar uzanır.[336] (**Resim: 107, 108**) Eski kale masa

---

[332] Strabon, xıı: 3.
[333] Eroğlu 2006, 28.
[334] Eroğlu 2006, 28.
[335] Eroğlu 2006, 28.
[336] Bıjıkyan 1969, 43.

şeklinde olduğundan (TRAPEZA) veya Trapezon olarak adlandırılır.[337] Ayrıca Trapezous veya Trapezontos diye de anılır. ”Düzlüklü” anlamına gelir.[338] Trabzon adının kaynağı konusundaki görüşler çeşitlidir.[339]

Bu coğrafyanın yerel halkı Kolkhlar'dır. Doğu Karadeniz sahillerindeki Helen kolonizasyonuyla ilgili arkeolojik verilere dayalı bilgiler çok az olmakla birlikte bazı tarihi kaynaklarda Trabzon'un İ.Ö. 756 yılında kurulduğu belirtilmiş ancak herhangi bir başka arkeolojik veriyle sınanmamış olan bu bilgi tüm Trabzon tarihi araştırmacıları tarafından kabul görmüştür.[340] Eusebeios ve Yuvanidis adlı tarihçiler, Trabzon'un İ.Ö. 756'da Ege kıyılarından gelen Miletoslular tarafından kurulduğunu öne sürerken Bessarion ve Kritobulos adlı kronologlar sömürgeci Arkadia halkını kentin ilk kurucuları olarak gösteriyor.[341] C. Texier'in anlatımına göre Arkadia'da Megalopolis şehri kurulduktan sonra Trapezouslu vatandaşlar yeni kurulan başkente yerleştirildiler. Buraya yeni göçebe vatandaşlar geldiğinde Trapezous'un yerli vatandaşları yurtlarına geri dönmeye tercih ettiler.[342] Bundan da anlaşılıyor ki Trapezus'un tarihinin Yunanistan'ın Megalopolis kentinden de eskidir.

Trabzon'un tarih öncesi çağlarına ait fazla bir bilgi bulunamamıştır. M. Özsait, 1979- 1980 yıllarında Trabzon'un kuzeyinde, Bayburt'un 13 km. güneydoğusunda Çoruh Irmağı'nın kollarından biri olan Gez deresi kıyısındaki N. Gündüzalp ve ekibi tarafından Achelleen tipte el baltası, Levallosien-Mousterien tipte kazıyıcılar ve yonga aletler bulunduğunu ifade eder.[343] Konu üzerinde yapılan araştırmalar oldukça sınırlı olduğundan bu konuda ayrıntılı fikir sahibi olamadık. M. Özsait İ. K. Kökten'in, Ordu-Giresun-

[337] Bıjıkyan 1969, 43.
[338] Umar 2000, 119.
[339] Kimi kaynaklar Trabzon'a ilk gelip yerleşenlerin toprağı işlerken masa veya dikdörtgen (trapez) şeklinde taşlar gördüklerinden bu şehre Trapezüs demişlerdir. İngiliz tarihçilerinden W. Miller'in "Trabzon Tarihi"ndeki görüşe göre, Trabzon'a gelen sömürgeciler şehri masa biçiminde taraça üzerinde gördüklerinden buraya masa memleketi anlamında "tableland" demişler. Bir başka görüşte de şehri kuşatan surlar dikdörtgen biçiminde olduğundan şehre "Trapezüs" denilmiştir. Albayrak 1989, 4.
[340] Trabzon İl Yıllığı 2000, 54.
[341] Gedikoğlu 1996, 15.
[342] Texier 2002, 154.
[343] Özsait 1998, 35.

Trabzon-Rize sahil kesimini 1945 yılında sistematik olarak araştırdığını, fakat tarih öncesi dönemlere ait bir buluntuya rastlayamadığını belirtir.[344]

M.Ö. III. binyılından beri Anadolu'nun doğusunda Hurriler bulunmaktaydı. Bugün Trabzon-Rize illeri yerleşim alanının Hititler devrinde Hayaşa (daha doğusu Azzi) ismini taşıdığı bilinmektedir.[345] Fakat bugüne kadar Giresun-Rize arasında M.Ö. II. binyılı yerleşmesinin izine rastlanılamamıştır.[346] II. binyılı sonları, I. binyılı başlarına gelindiğinde de Karadeniz bölgesiyle ilgili bilgiler ne yazık ki azdır. İ.Ö. 9 yüzyılda İskitler'in baskısıyla yerlerini değiştiren Kimmerler bunu takip eden yıllarda Karadeniz'e yerleşmişlerdir. Kimmerler Karadeniz Bölgesinde, doğuda Trapezus'a, batıdaysa Herakleia Pontika'ya (Karadeniz Ereğlisi) kadar yayılırlar.[347] Trabzon yakınlarındaki Ağarmış Dağ'ın antik çağda Kimmerius Dağı adını taşıması da bunun bir kanıtıdır.[348]

Hadrianus döneminde dönemin Kapadokia valisi olan Arrianus Trabzon için İ.Ö. 8. yüzyılda Sinopeliler tarafından yörenin otokton halkı Kolkhoi topraklarında kurulmuştur şeklinde ifade eder.[349]

Ksenophon ise, yolculukları sırasında Trabzon'daki Thekes Dağı[350] (**Resim: 109**) olarak söz ettiği yere gelip burada denizi görmüş ve sevinmişlerdir. Buradan bir süre denizi izlemişler ve şenlikler yapmışlardır. Ksenophon Trapezus'tan şöyle söz eder:

"Oradan[351] iki günde yedi fersenk aşıp deniz kıyısında Yunan şehri Trapezus'a ulaştılar. Pontus Euxeinos kıyısındaki bu şehir Sinope'nin Kolkh ülkesindeki kolonisidir. Orda otuz beş gün kadar Kolkh köylerinde kaldılar. Bu köyleri üs gibi kullanarak Kolkhlar ülkesini talan ettiler. Trapezus'lular onları şehirlerine kabul edip konukseverlik

[344] Özsait 1998, 36.
[345] Özsait 1998, 36.
[346] Özsait 1998, 36.
[347] Tarhan 2002, 605.
[348] Tarhan 2002, 605.
[349] Arrianus 2005, 51.
[350] Bugün Madur Dağı olarak kabul edilir.
[351] Kolkh Ülkesinden Bahsediyor.

armağanı olarak öküzler arpa unu ve şarap verdikten sonra ordugâhlarına ait bir Pazar kurmuşlardır."[352]

Bu coğrafyada yer alan ve etrafındaki surların kalınlığından dolayı ayakta kalabilen Trabzon şehri ticari bir merkez ve serbest bir şehir idi. [353]

Pers İmparatorluğu döneminde Kapadokya satraplığına bağlı olan Trabzon bölgesi İ.Ö. 360 yıllarında Kapadokya satraplığı'nın ikiye bölünmesi üzerine merkezi Gaziura (Turhal) olan Pontus Kapadokyası satraplığı içinde yer almıştır.[354] Pers-Yunan savaşlarında Trapezus Persler'e donanmalarla yardım etmişlerdir. Güneydoğu Karadeniz kentleri Pers merkezlerinden uzak olduğundan Persler zamanında çoğunlukla bağımsız yaşamış olmalılar. Pers İmparatorluğu içindeki satrap ayaklanmalarından da Trapezus ve çevresinin etkilendiğine dair bir kaynak yoktur.[355]

Büyük İskender Doğu seferine çıktığında Trabzon ve civarı İskender'in hedefleri arasında olmadığı için durumunda büyük değişiklikler olmamıştır. İskender'in ölümünün ardından halefleri arasında çıkan kavgalar Trabzon'un ticari önemine zarar verememiştir.[356] Büyük İskender'in ölümünden sonra Karadeniz kıyıları İskender'in generallerinden Eumenes'in hâkimiyetine geçmiş, satraplığın başına da II. Ariarates[357] geçmiştir.

İ.Ö. III. yüzyıl başlarında bölgede Mithridates'in hâkimiyetini görüyoruz. Trapezus, Helenistik dönemde Pontus Krallığı'nın stratejik liman kentlerinden biridir.[358]

Anadolu'yu işgal etmek isteyen Roma ve Pontus'un savaşlarında Romalılar'ın, Pontus Kralı VI. Mithridates'i yenmelerinden sonra Romalı komutan Pompeius İ.Ö. 64/ 63 yıllarında Bithynia-Pontus eyaletini kurmuş ve

---

[352] Ksenophon, ıv: 8.
[353] Bilgin 2002, 42.
[354] Trabzon İl Yıllığı 2000, 58.
[355] Özsait 1998, 39.
[356] Texier 2002, 155.
[357] II. Ariarates'in oğlu Mithridates daha sonra Pontus Krallığını kuracaktır.
[358] Arrianus 2005, 51.

bu eyaletin toprakları dışında olan Kızılırmak ile Çoruh nehirleri arasındaki bölge, prenslerinden Deitoros'a verilmişti.[359]

"Bu ülkenin bir kısmı Amisos'lular tarafından işgal edilmiş; ama diğer kısmı ve ayrıca Pharnakia Bölgesi ve Kolkhis küçük Armenia'ya kadar Trapezusia, Pompeius tarafından Deiotoros'a verilmişti."[360]

Roma siyaseti İ.Ö. 39'da imparatorluğun doğu sınırının güvenliğini sağlamak için Roma ile Partlar arasında bir tampon bölge oluşturarak bu bölgeleri vassal krallar vasıtasıyla yönetmeyi uygun bulmuştu.[361] İ.Ö. 26 yılında Roma imparatoru Augustus Pontus bölgesine Polemon'u yasal kral olarak atamıştı.[362] Polemon Kafkaslarda yaptığı bir savaşta ölmüş bunun üzerine yerine karısı Pythodoris geçmişitr.

İmparator Gaius (37–41) yaptığı düzenlemelerde Pontus bölgesine çocukluk arkadaşı II. Polemon'u atamıştı.[363] 54–68 yıllarında Roma'yı yönetmiş olan Nero, Doğu Anadolu'da Roma nüfuzunu tekrar oluşturmak için Partlara karşı yapılan seferde Trapezus'un stratejik konumunu değerlendirmiş, Trabzon'u ordusunun ihtiyaçlarını karşılayacağı bir üs olarak kullanmıştır.[364] I.Polemon'un torunu, II. Polemon'u tahttan indirerek Pontus Polemoniacus'u 6 şehre ayırıp, İ.S. 64 yılında Trabzon'u ilhak etmiştir.[365]

İ.S. 69 yılında Roma ordusunun Part kralı Tridates'e karşı düzenlediği seferde Roma donanması Trabzon'da konuşlandırılmıştır.[366]

İ.S. 77 yılında Doğu Karadeniz'le ilgili bilgiler veren bir başka kaynak da günümüze ulaşabilen kaynakların aslına uygunluğu ve güvenilirliği oldukça şüpheli olan Ptolemeus'un "Geographica" adlı eseridir.[367]

---

[359] Trabzon İl Yıllığı 2000, 59.
[360] Strabon, xıı: 3.
[361] Trabzon İl Yıllığı 2000, 59.
[362] Trabzon İl Yıllığı 2000, 59.
[363] Akşit 1976, 94–95.
[364] Trabzon İl Yıllığı 2000,59; Üçüncüoğlu 2002, 92.
[365] Üçüncüoğlu 2002, 92.
[366] Arrianus 2005, 52.
[367] Zehiroğlu 2000, 68.

Ptolemeus antik çağlardan beri batılı kaynaklarda Kolkhis olarak isimlendirilen Doğu Karadeniz sahillerini üç ayrı bölüm olarak ele alır.[368] Kerasus ve Trapezus kentlerini de içine alarak Phasis nehrinin güneyine kadar uzanan kesimi doğrudan Roma İmparatorluğu'nun sınırına dâhil eder. İdari yapılanmada Karadeniz Kapadokya'sı adı altında Kapadokya eyaletine bağlı bir alt bölge olarak yönetildiğini ifade eder.[369]

Trabzon'un Roma'ya ilhakından sonra Trabzon'da demirlemiş bulunan Polemon'un donanması da Roma İmparatorluğu'nun Karadeniz donanması haline getirilmişti.[370] Fakat imparatorluk donanması komutanı Anicetus isyan ederek Trabzon'u ele geçirir ve Trabzon limanında demirli olan donanmanın bir kısmını yakar. Tarihçi Tacitus'a göre, Anicetus (Aniketus) daha önceden Polemonia Krallığının donanma komutanlığını yapmış olan ve bölgede Roma egemenliğine karşı çıkan etkili bir şahsiyettir.[371] Roma İmparatoru Vespasian, Anicetus'un üzerine Virdius Geminus'u göndererek bölgede hâkimiyeti tekrar sağlar.[372]

İmparator Vespasian, Doğu Anadolu'da vassal krallıkları ortadan kadırarak bu sınırın doğrudan Roma ordusu tarafından korunmasının daha doğru olacağını düşünüp, sınırını koruyan birliklere kolay destek sağlamak amacıyla Trabzon bölgesini çevreleyen dağlardan askeri yollar inşa ettirmeye başlamıştır.[373]

Roma'nın doğu sınırını koruyan Roma lejyonlarından birinin İ.S.117 yılında yerleştiği ve daha sonra önemli bir garnizon şehri olacak olan Satala'nın limanı olan Trabzon, gelişmesine devam etmiş, İmparator Traijanus (89–117) zamanında burada bir de darphane binası inşa edilmişti.[374] Traijanus'tan sonra tahta çıkan Hadrianus (117–138) ünlü seyahatlerinden birinde-belki de ikinci seyahati sırasında- Trabzon'u da

[368] Zehiroğlu 2000, 68–69.
[369] Zehiroğlu 2000, 69.
[370] Üçüncüoğlu 2002, 92.
[371] Zehiroğlu 2000, 57.
[372] Üçüncüoğlu 2002, 92.
[373] Üçüncüoğlu 2002, 92.
[374] Üçüncüoğlu 2002, 93.

(**Harita: 8**) ziyaret etmiştir. Bu sırada limanla birlikte, saraylar, tapınaklar, su kemerleri yaptırılmıştır.[375]

İ.S. 224 yılında Philippus Arabus tarafından para basma yetkisi alınan Trabzon'un Nero'dan sonra başlayan parlak dönemi sona ermeye başlamıştı.[376]

Karadeniz'in kuzeyindeki Bosphorus Krallığı'nın donanmasını da elde eden Boranlar,254 yılında Pityus (Pityusa) ve Trabzon'a saldırırlar.[377] Fakat Pityus'daki vali Successianus büyük cesaret ve kudretle Boranlar'ı geri püskürtmeyi başarır. Fakat 256'da Boranlar tekrar Pityus'a saldırırlar ve donanmaları Phasis'te demirlerler, Artemis sunağını yağma ederek Pİtyus'u talan ettiler.[378]

Roma imparatorlarının yakın ilgisi sayesinde 3. yüzyılın 1. yarısında Doğu Karadeniz bölgesi oldukça bayındır bir duruma yükselmişti. İmar Faaliyetleri hiç eksik edilmeden yapılmış Trabzon son derece mamur bir kent haline gelmişti. Bu durum Gotlar'ın dikkatini çekmiş, böylece Gotlar Trabzon'a saldırmaya karar vermişlerdir. Sonuç olarak Trabzon'a saldırmışlar, bu bayındır kenti yerle bir etmişlerdir.

M. Zehiroğlu'nun 5. y.y'da yaşamış olan tarihçi Zosimos'tan yaptığı alıntıda Gotların Trapezus'a nasıl saldırdıklarını ve şehri nasıl tahrip ettiklerini şöyle aktarır:

"…Onlar kente saldırdıklarında, iki ayrı surla çevrilmiş bu korunaklı kenti, ele geçirebileceklerini akıllarından bile geçirmiyorlardı. Bununla birlikte, şehirdeki askerler iyice miskinliğe ve ayyaşlığa kapılmışlar, surların üzerindeki nöbetçiler bile görevlerini ihmal ederek sefaya, âleme dalmışlardı. İstilacılar tırmanmamak için hazırladıkları ağaçları önceden surların önüne yığdılar. Kısa bir süre sonra da, gece olduğunda, surlara tırmanarak şehre girdiler. Bu ani ve beklenmedik

[375] Özsait 1998, 41.
[376] Üçüncüoğlu 2002, 94.
[377] Akşit 1970, 134.
[378] Akşit 1970, 134.

saldırı, askerlerde paniğe neden oldu ve bir kısmı kentin muhtelif kapılarından dışarıya kaçtı, diğerleri ise düşman tarafından öldürüldü. Böylece şehir zaptedildi. İsyancılar sayılamayacak miktarda para ve çok sayıda esir ele geçirdiler, çünkü tüm bölge halkı, korunaklı olduğu için bu kentte toplanmıştı. Daha sonra tapınakları, evleri ve güzelliği ya da büyüklüğü ile dikkate değer olan her şeyi yıktılar…"[379]

Trabzon'un sahip olduğu stratejik konum ilk çağlardan bu yana Trabzon'a önemi görevler yüklemiştir. Tarihi İpek Yolu üzerinde olması ve antik çağın güç sembolü olarak deniz kenarına kıyısının bulunması Trabzon'u dönemin en önemli ve stratejik kentlerinden biri yapmıştır. Trabzon'a sahip olan her devlet şehrin deniz gücünden sonuna kadar faydalanmayı bilmiştir.

Kentin kuzeyinde bulunan eski limanın muazzam bir yapı olduğuna dair eski yazarların söylediklerinin doğruluğu gözlemlenir.[380] Denizin derinliğinde muazzam bir temel atılmış ve denizin bu kısmı kalenin üç misli genişliğinde bir hale getirilmişti. Eski yapının duvar kalıntıları denizin içinde üç taraftan görülmektedir.[381] Doğu tarafa çıkan liman ağzı büyük gemilerin girebilmesine uygun genişliktedir. Uzunluğu bir mil kadar olup, elliden fazla gemi barındırabiliyordu.[382]

Kalenin iki tarafında varoşlar ve iki meydan vardır. Batı taraftaki Kabak Meydanı doğudaki de 278 kadem uzunluğunda ve 180 kadem genişliğinde olan Gâvur meydanıdır. Eski devirlerde bu meydan hipodrom olarak kullanılmıştı.[383]

Trabzon Roma döneminde para basma yetkisine de sahip olmuş ve böylece Roma'ya bağlı özerk bir kent görünümüne bürünmüştür. Trapezus'ta tapınım gören tanrılar sırasıyla şu şekildedir: İlk sırayı Mithras alır. Daha sonra Tykhe, Dionysos, Sarapis, Hermes, Asklepios, Hygieia, Nemesis

[379] Zehiroğlu 2000, 76–77.
[380] Bıjıkyan 1969, 51.
[381] Bıjıkyan 1969, 51.
[382] Bıjıkyan 1969, 51.
[383] Bıjıkyan 1969, 49.

gelir.[384] Kentin en eski sikkeleri M.Ö. 4. yüzyıla aittir.[385] Gümüş sikkelerinin ön yüzünde hafif sakallı bir sakallı bir erkek başı, arka yüzünde bir masa ve şimdiye kadar üzüm salkımı olarak yorumlanan bir yığın[386] vardır.[387] Kentin sikkeleri üzerinde TRA lejantı bu üzüm salkımı ya da karayemiş salkımı ile çokça görülmektedir ve bu tip sikkeler kentin adı ile benzeştiği için konuşan sikkeler grubuna girmektedir.[388] Bıjıkyan ise eski Trabzon sikkelerinin bir yüzünde Apollon başı, diğer yüzünde de TPA- EZOYNTΊΩN yazısı ile bir gemi burnu ve çapa olduğunu söylemektedir.[389] Karşılaşılan gemi burnu ve çapa Trabzon'un deniz ticaretinde oynadığı önemli rolün bir kanıtı olmalıdır.

Eski Trapezus ile Orta çağ Trebizon'un doğal ticaret alanının güneye ve güneybatıya Gümüşhane bölgesine uzandığını ve Çoruh ırmağının yukarı vadisinden başlayan doğu trafiğinin denize en kolay yolunu Trabzon'un yarım km doğusunda Karadeniz'e dökülen Değirmen deresi boyunca uzandığı belirlenmiştir.[390] Ksenophon'un adamları Çoruh boyunca batıya ilerlemişler sonra Zigana geçidini tırmanıp kuzeye Trapezus'ta denize varmışlardır.[391] Kasaba bu nedenle her tür maden açısından zengin ve çok geniş bir hinterlandın çıkışında yer alır.[392]

Trapezos, Boztepe'nin denize doğru uzanan eteklerinde etrafı surlarla çevrili pek büyük olmayan bir koloniydi. Koloni Trapezos, Maikop, Kuban yani Transkafkasya'daki madenlerden gelen demir ve bakırın nakli için önemli bir limandı. Yine Trapezos, güney ve doğudan gelen iki büyük ticaret yolunun sonunda bulunuyordu.[393] Trabzon şehri iskelesi, Kuzey Armeniya, Medya ve İran şehirlerinin ticaretinin giriş yeriydi.[394]

---

[384] Özsait 1998, 42.
[385] Özsait 1998, 42.
[386] Özsait'e göre bu yığın, Trabzon bölgesinin doğal bitkisi olan karayemiş olmalıdır. Özsait 1998, 42.
[387] Özsait 1998, 42.
[388] Özsait 1998, 42.
[389] Bıjıkyan 1969, 43.
[390] Drews 1991, 321–322.
[391] Drews 1991, 322.
[392] Drews 1991,322
[393] Özsait 1998 38.
[394] Texier 2002, 154.

Kent hemen arkasında birbiri üzerine yükselen Paryadres (parkhal/ parkhar) dağ silsilesindeki zengin maden yataklarıyla olan bağlantısıyla önemli bir konuma sahiptir.[395]

İmparator Hadrianus adına kenti denetleyen Arrianus, Trapezus'daki Hadrianus heykelinin iyi bir işçilik göstermediğini de yazar.[396]

Trabzon konumu itibariyle önemli bir güzergâhta bulunmasına rağmen o dönemki kentten günümüze fazla bir şey kalmamıştır. Bugünkü kent de antik Trapezus kentinin üzerine inşa edilmiştir. Son yıllara kadar Hadrianus limanının dalgakıranının suyun altında göründüğüne işaret edilmekteydi. Ama denizin antik liman kesiminin bir süre önce doldurulduğunu dalgakıranın da molozların altında kaldığını görülmektedir. Nisan 1998'de Cumhuriyet mahallesindeki bir temel kazısı sırasında bazı antik parçaların bulunması üzerine Trabzon Müzesi Müdürlüğü'nce kurtarma kazısı yapılmıştır.[397] Yapılan kazı sonucunda bir tapınağa ait olabilecek sütun gövdeleri, iki adet korint sütun başlığı, arşitrav ve üstüne gelen diş kesimli kasetler, üçgen alınlığa ait parçalar gibi bazı mimari elemanlar ile bronz çıplak bir erkek heykeli ve geç devir duvar kalıntısının ortaya çıktığı elde edilen sonuçlar arasındadır.[398] Nitekim Arrianus da Trapezus'ta Tanrı Hermes ve yerel kahraman Philesios'a adanan bir tapınaktan, ayrıca buradaki heykellerden bahseder:

"…Tapınak dikdörtgen taştan özenli bir şekilde yapılmıştır; sakat Hermes heykeli ne tapınağa ne de onun konumuna layıktır. Eğer siz de uygun bulursanız, bana Hermes'in yaklaşık beş ayak boyunda heykelini-zira bana öyle geliyor ki, bu ebattaki tapınağın boyutuna uyum sağlayacaktır-ve ayrıca Philesios'un dört ayak uzunluğunda bir heykelini yollayın; çünkü ortak bir tapınak ve sunakta atasıyla birlikte tapınım görmesinin sebepsiz olmayacağını düşünüyorum…" [399]

[395] Arrianus 2005, 51.
[396] Özsait 1998, 41.
[397] Özsait 1998, 41.
[398] Özsait 1998, 41–42.
[399] Arrianus 2005, 3–5.

4.4.1. Akçaabat

Helen dilindeki karşılığı Plathana'dır. Trabzon'a koloni kurmak amacıyla gelen kolonistler bugünkü Akçaabat'ın bulunduğu yere Platanos adını verdiler. Yunanca Platanos "çınar ağacı" anlamındadır.[400] Bıjıkyan, eskiden buranın halkın çınar ağacına taptıklarını söyler.[401]

Bu adın Ksenophon'da geçmemesi İ.Ö. 400 yıllarında bu yerin var olmadığını, böylece, yerin kuruluşunun İ.Ö.3–2. yüzyıllar olabileceği ve Trabzon'un bugünkü ilçelerinin en eskisi olduğun fikrini uyandırıyor.[402]

Daha pek çok kaynakta yer alan Plathane, Plathana, Blaten, Platna, Platina, Platana, Plata, Potla sözcüklerinin kökeni çınar ağacının Grekçe karşılığı olan Platys sözcüğüne dayanır.[403] Platys sözcüğünden "nos" ekiyle türeyen ve "çınarlık" anlamına gelen Plotonos Batı dillerinde Platana Farsça ve Türkçede Pulathane ya da Polathane biçimlerine girerek günümüze ulaşır.[404]

Bir başka söylenceye göre Pulat/ Polat sözcüğü demir anlamına geldiğinden Pulathane/ Polathane adı bir zamanlar burada demirciliğin ileri olduğunu gösterir.[405]

Pulathane'nin ne zaman Akçaabat'a dönüştüğü bilinmiyor. Anlatılanlara göre İ.Ö. 5000 yıllarında yöreyi ele geçiren İranlılar sabahın ilk saatlerinde kasabaya ilk girdiklerinde ak badanalı evlerle donanmış şirin bir belde ile karşılaşınca buraya ak kent, ak belde, ak yurt anlamında Akçaabat adını verdiler.[406]

---

[400] Umar 1999, bkz: Polathane, 671.
[401] Bıjıkyan 1969, 40.
[402] Karagöz 2004, 47.
[403] Gedikoğlu 1996, 39.
[404] Gedikoğlu 1996, 40.
[405] Gedikoğlu 1996, 40.
[406] Gedikoğlu 1996, 40.

Geniş ve emniyetli limanı sayesinde Platana eski devirlerden beri ticaret merkezi olmuştur. Toprağı da verimli olan bu yerde pek çok zeytin ağacı bulunur ve nefis zeytinyağı çıkarılır.[407]

4.4.2. Sürmene

Trabzon yıllıkları ve diğer kaynaklarda daha önce "Humurgan" adı ile anılmakta iken daha sonra suyu ve tabi güzellikleri bakımından diğer ilçelerden üstünlüğü sebebiyle güzellikten geldiği rivayet olunan "Sürmene" adı verilmiştir.[408]

M. Bilgin'in Prijtine Üniversitesi'nden Ord. Prof. Dr. Skender Rızaj'dan aldığı ifadeye göre: Sürmene kelimesinin adı Phrygce'dir. "Surm" kelimesi Phrygce'de "mor renkli toprak" anlamındadır. "Ania" "yan, taraf, bölge" anlamındadır.[409] Ayrıca Sürmene kelimesindeki "r" ve "m" harflerinin verdiği sesin oluşturduğu "rem" kelimesi Arnavutçada, Phrygce'de, Hititçede, Troiaca'da bakır anlamındadır. [410] Şeklinde ifade eder.

Bölgede bulunan bakır ve diğer maden yataklarının tarihin en eski dönemlerinden beri işletildiği bilinmektedir.[411]

Çok iyi bir liman olup, kışın birçok gemi buraya sığınır.[412] Of'un sınırını teşkil eden Mahona ırmağı buradadır.[413]

Yazılı kaynaklarda Sürmene'den ilk defa Arrianus bahsetmiştir.[414]

"…Trapezous'tan gemilerle yelken açtıktan sonraki, ilk günde Hyssos Limanına vardık ve orada yaya askerlere talim yaptırdık…"[415]

---

[407] Bıjıkyan 1969, 40.
[408] Bilgin 1990, 11.
[409] Bilgin 1990, 21.
[410] Bilgin 1990, 22.
[411] Bilgin 1990, 22.
[412] Bıjıkyan 1969, 60.
[413] Bıjıkyan 1969, 60.
[414] Bilgin 1998, 292.
[415] Arrianus 2005, 5.

Antik çağda Hyssos limanı olarak adlandırılan demir atma yeri, günümüzde Karadere'nin denize döküldüğü yerde Araklı çarşı ya da Sürmene limanı adıyla bilinmektedir.[416] Arrianus'un bahsettiği Hyssus'da (Hyssos) bir Roma garnizonu vardı. Bu garnizonun yerleştiği kale Karadere'nin ağzında kurulmuştu. Bu gün Araklı çarşısının güney-batı kenarında bulunan kale harabesi yani Araklı Kalesi bu garnizonu belirler.[417]

Araklı çarşısının güneybatı kenarında ve eski Araklı- Dağbaşı karayolunun içinden geçtiği Araklı kalesi yaklaşık 100X150m. boyutlarında ve dikdörtgen şeklindedir. Kalenin batı yanında yaklaşık aynı boyutlarda düz bir alan daha vardır. Bu kalenin yanındaki bir yerleşim yerine ait olabilir.[418]

Trabzon'un 33,3 km doğusundaki Hyssos/ İsso nehri eski kaynaklardaki tarihi Sürmene nehri ya da bugünkü Karadere'dir.[419] Sürmene, Roma ordunun askeri üssü olarak kurulmuştur. Burası Roma'nın doğu sınırını korumakla görevli Roma garnizon kenti Satala'nın (**Resim: 110, 111, 112, 113**) sahille bağlantısı olan en kısa güzergâhtır.

Bir Roma askeri üssü olarak rastladığımız Sürmene'nin kuruluşu muhtemelen İmparator Traijan zamanına (98–117) kadar inmektedir.[420] Tarihi Sürmene bölgesinin sahilinde rastlanan 9 tane kale harabesi, bu bölgenin askeri önemi konumunda fikir verebilecek özelliktedir. [421]

Bu liman antik çağda Romanın önemli garnizon kentlerinden biri olan Satala'yı kıyıya taşıyan en yakın güzergâh olması açısından son derece önemlidir. Her türlü askeri destek bu liman aracılığıyla yapılıyordu.

Sürmene'den çıkan yağ meşhur olup hediye olarak İstanbul'a gönderilir. Her pazar, pazar kurulur. Bayburt'tan da büyük miktarda buğday getirilir.[422] Sürmene'den pamuk ipliği kenevir ve yunus balığı yağı çıkarılır.

---

[416] Arrianus 2005, 54.
[417] Bilgin 1998, 293.
[418] Bilgin 1998, 292–293.
[419] Bilgin 1990, 31.
[420] Bilgin 1990, 35.
[421] Bilgin 1990, 35.

[422] Bıjıkyan 1969, 60.

Lazistan'a kadar olan yerde kandil yağı olarak kullanılan bu yağ Sürmene'nin ticaret kaynağı olmuştur.[423]

A. Işık'ın Prokopios'tan yaptığı alıntıda Susurmena yani Sürmene bir köy olarak tanımlanır ve buradan sonra Rhizaeum'a gidldiğini anlatır:

"Buradan Trapezuntia bölgesi, Susurmena köyüne ve Rhizaeum'a kadar uzanır."[424]

4.4.3. Of

Ali Cevad, Of'un eski adının Opius veya Pityusa olarak gösteriyor.[425] Pityoussa Helen dilinde "çamlı, çamları bol" demektir.[426] Tarihi çok eski zamanlara kadar iner. Arrianus burasını ophis olarak kaydeder. Burada karşımıza iki isim çıkıyor. Ophis ve Ophius. Bunlardan birincisi Of, ikincisi Of deresi anlamına gelir.[427]

Of kelimesi Rumca'da "Yılan" anlamına gelen Ofis kelimesini kısaltılmış şeklidir.[428] Buranın Ofis adını alması konusundaki yaygın kanaat, yolların dolambaçlı yılan eğrisi gibi olmasıdır.[429]

4.4.4. Maçka

Maçka, verimli bir yer değil askeri öneminden dolayı gözde bir nokta olmuştur. Stratejik önemi nedeniyle Roma İmparatorluğu zamanında insanlar bu bölgelere yerleştirilmiştir. Romanın doğudaki düşmanları için bir tampon bölge olarak değerlendirilmekte, bu gün de Roma dönemine ait antik yollarla karşılaşılmaktadır.

---

[423] Bıjıkyan 1969, 60.
[424] Işık 2001, 201.
[425] Umar 2000, 141.
[426] Umar 2000, 141–142.
[427] Karagöz 2003, 98.
[428] Umar 2000, 142.
[429] Umar 2000, 142.

4.4.4.1. Hortokop/Kazağacı/Aşağı Hortokop

Maçka'da Pyxites[430] deresini sağ tarafa ayrılan Prytanis,[431] (**Resim: 114**) sol tarafa ayrılan Sümela derelerini birbirinden ayıran ve 900 m.ye kadar yükselip düz hat denecek şekilde Karakaban dağına birleşen dağ zinciri Roma döneminde İ.S. I. yüzyıllarda stratejik öneme sahip bir konuma geldi.[432]

İlk kez bu dönemde Trabzon'u hinterlandına bağlayan tarihi İran-Trabzon kervan yolu açılıp hizmete girmiştir. Özellikle bu yolun Hortokop Dağı sırtlarını takip etmesi hem Prytanis dere vadilerinin hem de Sümela dere vadi ve geçitlerinin hâkim bir durumda olması nedeniyle yörede sivil-askeri insanların yerleştirilmesi önem kazanmıştı.[433]

Trabzon'a güneyden tek giriş yeri niteliğine sahip olan bu yöredeki yerleşimler güneyden gelebilecek olan düşman saldırılarına karşı bir tampon vazifesi üstlenmiştir.[434] Hortokop zirvesinde, doğal bir kaya üzerinde Romalılar zamanında kurulan küçük bir kale kervan yolunun emniyeti için bu kaçınılmazdı. Bu küçük kale Tarihi Mangana adı ile geçmiş ve Trabzon'dan 20 mil uzaklıkta olduğu gösterilmiştir.

4.4.4.2. Kara Kaban

Maçka'nın güney eteklerinde, Ağursa köyünün bulunduğu 2300 m rakımlı bir dağdır. İ.S. I. yüzyılda Trabzon'u arka memleketlere bağlayan ilk kervan yolu bu dağın batı yamaçlarından geçerek hoca mezarı, turnagöl, kulat boğazından aşıp İstavri deresini takip ederek Satala mevkine batıdan doğuya giden yola birleşir.[435]

---

[430] Değirmen dere
[431] Fırtına deresi
[432] Karagöz 2004, 127.
[433] Karagöz 2004, 127.
[434] Karagöz 2004, 127.
[435] Karagöz 2004, 152.

4.4.4.3. Kulat Boğazı

Denizden 2550 m yükseklikte olan bu mevki Trabzon - İran kervan yolunun duraklama yeri olduğundan dolayı Kulat hanları adı ile anılır. Bu çevrede yeri ve kalıntıları tespit edilemeyen Pyle kalesinin bulunduğu kaynaklarda yazılıdır.[436]

4.5. RİZE

Helen karşılığındaki adı Rhizios'tur. Eski kaynaklara bakıldığında Rize ırmağının Rhizio veya Rhizios şeklinde yazıldığı görülür.[437] Rize kasabasının ismini bu ırmaktan almış olduğu daha sonra da kasaba ile birlikte bütün kazaya isim olduğu iddiası genel görüştür.[438] Arrianus Rize ırmağını İrizios[439] olar adlandırır. Böyle anmasının sebebi de eskiden burada pirinç yetiştirildiğinden ileri gelmektedir.[440]

Ünlü bir ırmak olup, küçük gemilerin geçtiği Askaros 3 mil (4.83 km) ötededir. Apsaros adıyla zikreden eski yazarlar burada Azipa[441] adlı bir şehir gösterirler.[442] Yunanca "rıza" bir şeyin eteği veya kökü bir dağın eteği anlamındadır. Rize'nin dağ eteğinde kurulmuş olması dolayısıyla Rize isminin de Yunanca'da bulunan "rıza" kelimesinden gelmiş olabileceği ileri sürülüyor.[443] Kentin adı Bizans çağında Rhizaion biçiminde kullanılıyordu.[444] Rize isminin Osmanlıca bir lügatta dökülmüş, akmış, kırıntı manalarına da geldiği yazılıdır.[445]

W. E. Allen, Doğu Karadeniz'de pek çok yer isminin Rumca kaynaklı değil Lazca kaynaklı olduğunu söylemekte ve Rhizaion'un, Lazca'da

---

[436] Karagöz 2004, 153.
[437] Ak 2004, 23.
[438] Ak 2004, 23.
[439] Pirinç anlamına gelen bu kelime, İngilizcede rice, Fransızcada ris, İtalyancada riso, Grekçede oryza, Peştu dilinde wrize şeklinde yazılmaktaydı. Ak 2004, 23.
[440] Bıjıkyan 1969, 61.
[441] Bu şehre ait herhangi bir işarete rastlayamadık.
[442] Bıjıkyan 1969, 61.
[443] Ak 2004, 23.
[444] Umar 2000, 142.
[445] Rize İl Yılığı 1967, 87.

askerlerin ve insanların toplandığı yer anlamına geldiğini belirtir.[446] Skylax tarafından kaleme alınan Akdeniz Seyahatnamesi adlı eserinde Rize'nin eski ismini Beşire diye veriyor.[447] Bechiresler'in de bu bölgede yaşadıkları dikkate alınırsa ya bu halk bölgeye adını verdi ya da söz konusu halk adını bu bölgeden aldı.

Bıjıkyan yazdığı seyahatnamesinde Rize'ye iki saat mesafede Adaköy dağı üzerinde delikli taşlar olduğunu ve buranın yerlilerinin eskiden gemilerini onlara bağlandıklarını bize aktarır.[448] Yani eskiden deniz seviyesinin bu dağ ile aynı yükseltide olduğunu belki de dağdan daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Rize'nin tarih öncesi hakkında ne yazık ki kayda değer bir bilgi bulamadık.

İ.Ö. 3000 yıllarında tüm Doğu Anadolu'yu Huriler işgal ediyor. Hurriler'in Doğu Karadeniz'e indikleri bir gerçek olduğuna göre Rize'ye de uğramış oldukları ispatlanmıştır.[449] Hurriler'i Doğu Karadeniz'den kovan Hititlerin Doğu Karadeniz'e gelişleri kral Şuppiluliuma zamanında (İ.Ö.1400–1346) oluyor. İ.Ö. 1200 senelerinde buralara batıdan gelerek İç Anadolu'ya geçen Frygialılar'ı görüyoruz.[450] Daha sonra Kimmerler Doğu Karadeniz'e geldiler, yerleşik Hititler'in tümünü kovdular. Kendileri de bölgede çok kalmadılar

Dor göçleri sonrasında Batı Anadolu'ya gelen İonlar Anadolu'da kolonicilik faaliyetlerine girişmişlerdi. Batı Anadolu kıyılarında İonlara fırsat vermeyen Lydialılar İonların Karadeniz'e yönelmelerine sebep olmuşlardı. Rize, Miletoslular'ın Karadeniz'de kurduğu 90'a yakın yerleşme yerinden biridir.

Medler, İ.Ö. 708–550 tarihleri arasında İran'ın kuzeyinde bir devlet kurup bütün Anadolu'ya yayıldılar. İ.Ö. 555–333 Yıllarında kurulan Pers

[446] Ak 2004, 23–24.
[447] Arıcı 2005, 17.
[448] Bıjıkyan 1969, 62.
[449] Arıcı 2005, 21.
[450] Arıcı 2005, 22.

İmparatorluğu Medler'in yayıldığı toprakları ellerinden alınca bir zamanlar Medler'in egemenliğindeki bu topraklar Persler'in hâkimiyetine girmiş oldu. Pers hükümdarı Dara zamanında (İ.Ö.521–486) Doğu Karadeniz bölgesinin 19. satraplığına bağlı olduğunu biliyoruz, çünkü Pers İmparatoru Kserkses'in Yunanistan üzerine gönderdiği orduda (Kserkses İ.Ö.485–465) Doğu Karadeniz halkları silahları ile birlikte yer almıştı.[451] Makedonyalı Büyük İskender, Persler üzerine yürüyerek 11 yıl boyunca Persler'le savaşmış sonunda da Pers İmparatorluğu'nu tarih sahnesinden silmiştir. Fakat İskender'in hedefleri arasında bu bölge olmadığı için İskender bu bölgeyi işgal etmemiştir. Bölge bağımsız bir şekilde Pontus Devletinin civarda hâkimiyet kurmasına kadar özgür bir bölge olarak varlığını sürdürdü. Bölgede bağımsız kent devletleri halinde bir yönetim vardı.

Trabzon ve Rize'nin içinde bulunduğu topraklar İ.Ö. 180 yılında Pontus Kralı I. Pharnakes tarafından Pontus krallığına katıldı. Pers İmparatorluğu'nun yıkılışından, I. Pharnakes'in bu bölgeyi topraklarına katmasına kadar geçen sürede bu coğrafya hakkındaki bilgiler ne yazık ki çok sağlam değildir. Bu arada İskender'in ölümünden sonra kurulan devletlerden biri de Hazar denizinin güneydoğusunda kurulmuş olan Part Krallığı'dır.[452] Rize bölgesi bir dönem Part Krallığı'nın hâkimiyet alanına girmiştir.

Pontus Krallığı'nı Roma İmparatorluğu tarafından ortadan kaldırılmasından sonra Pontus Devleti'ne ait topraklar Roma İmparatorluğu'nun sınırlarına dâhil olmuştur. Romalılar Rize ve civarını önce Kappadokia eyaletine dâhil etmişlerdir. Daha sonra bu bölge Pontus Polemaniacus eyaletine katıldı. Önceleri iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde Roma İmparatorluğuna bağlı küçük krallıklar halindeyken daha sonra bu politikadan vazgeçilmiş ve Roma sınırına dâhil yerlerin Roma askeri lejyonları tarafından korunması politikasına başlanmıştır. Trabzon ve çevresi bir süre

[451] Ak 2004, 12.
[452] Bu devlete Part Krallığı'nın kurucusu olan I.Arakses'e izafeten Arsaklılar da denmekteydi. Arsaklılar, batıya yürüyerek Ermeniya ve Pontus sınırlarında hâkimiyet mücadelesi vermişlerdi. İ.Ö. 247 yılında kurulan Part Krallığı İ.S. 224 yılında İran'da kurulan Sasani Devleti tarafından ortadan kaldırıldı. Ak 2004, 12–13.

Roma İmparatorluğu'na bağlı yarı bağımsız bir statüde kalmış ya da İran'ın kuzeyinde bir devlet kurmuş olan Part'lar ve Romalılar arasında bir tampon bölge olarak yer almış ve zaman zaman iki ülke arasında savaş konusu olmuştur.[453]

253–256 yılları arasında Doğu Karadeniz bölgesinde Got saldırılarını görüyoruz. Daha sonraki yıllarda bölgeye Bosphorus Krallığının da saldırdığını görüyoruz. IV. yüzyıl sonunda Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden sonra bu bölge Doğu Roma'nın sınırları içinde kaldı.

A. Işık'ın Procopios'tan yaptığı alıntıda Trapezus'daki su kıtlığından haberdar oluyoruz ve İmparator Justinianus'un bu kıtlığa son verdirdiğini bize aktarır, ayrıca Rhizaeum kentinin Pers Devletiyle sınır olduğunu ve bu nedenle iyi korunması gerektiği için İmparator'un bu şehri restore ettirdiğini öğreniyoruz:

"Buranın ilerisinde (Tzanika) Pontos Euxeinos boyunca uzanan topraklarda Trapezus adında bir şehir vardır, Bu şehirde su kıtlığı vardı ve imparator Justinianus bu kıtlığa son verdi. Hem orada hem de Amaseia'da çoğu kiliseyi restore ettirdi. Ayrıca Trapezus'a yakın Rhizaeum denen şehri restore ettirdi. Çünkü Pers sınırındaki her şehir düzgün ve güvenli olmalıydı…" [454]

Rhizios, daha önce anlatılan kentler gibi Pontus Euxeinos kıyısında olup (**Resim:115**) iyi bir limana sahip olma özelliğinden sonuna kadar faydalnmıştır.

4.5.1. Pazar

Buradaki yerleşim, gerek Arrianus'un Karadeniz kıyılarını anlattığı yapıtında gerek Byzantionlu Stephanos'da Athenai (Tanrıça Athena'nın kenti) olarak anılmaktadır.[455] Argonautlar buraya geldiklerinde kasabaya Atina

[453] Ak 2004, 21.
[454] Işık 2001, 105.
[455] Umar 2000, 49.

şehrinin adını vermek istememiş ve Atuna veya Adienos olarak adlandırmışlardır.[456] M.Arıcı'nın, İ.Ö. 508'de iyi bir tarihi kaynak olan Skylax'tan yaptığı alıntıya göre Pazar'ın önceden İsmi Odenius idi ve Putperestlik döneminde ise buraya büyük bir tapınak yapıldığını ifade ediyor. Bu tapınaktan sonra ismi Athena oldu diye ekliyor.[457] Bazı araştırmacılar buradaki Athenai adının öz biçiminde Laz dilinden geldiğini ve "gölgeli yer" anlamında olduğunu olası görüyor.[458] A. Bryer ve D. Winfield'e göre de söz konusu isim "gölgeli yer" anlamına gelen kelimeden esinlenerek buraya verilmiştir.[459]

Arrianus, Karadeniz'de fırtınaya yakalandığı için bir süre bu limanda konaklamak zorunda kalmıştır.[460] Burada kaldığı süre zarfında yerleşim hakkında bizi bilgilendirir. Prokopios'a göre Athenai ismini buraya gömülmüş olan bir kadından kraliçeden almıştır. Prokopios diğer yazarların bu yerleşimin ismini Atinalı kolonistlere bağlamalarına karşı çıkmıştır.[461]

Yine A. Işık'ın Procopios'tan yaptığı alıntıda Athenai kentinin Romalılar ve Lazi Krallığı arasına sınır teşkil ettiğini ve bu bölgenin özgür bir köy olduğunu anlatır, ayrıca bu köyün adının herkesin zannettiği gibi bazı Atinalılar'ın buraya yerleşmesinden değilburada Athenai adında bir kadının burada yaşamasından ve mezarının da Procopios zamanına kadar burada bulunmasından ileri geldiğini açıklar:

"Rhizaenum'un ilerisinde, Romalılar ve Laziler arasında uzanan ve özgür insanların yaşadığı bir bölge vardır. Burada Athenae adında bir köy vardır. Bu adın nedeni bazılarını düşündüğü gibi, bazı Atinalılar'ın buraya yerleşmiş olmasından dolayı değil eski çağlarda Athenai isminde bir kadının burada saltanat sürmüş olması ve onun mezarının benim zamanıma kadar bile hala orada kalmış olmasıdır."[462]

---

[456] Bıjıkyan 1969, 63.
[457] Arıcı 2005, 63.
[458] Umar 2000, 149.
[459] Arrianus 2005, 57.
[460] Arrianus 2005, 57.
[461] Arrianus 2005, 57.
[462] Işık 2001, 201.

4.6. ARTVİN

Artvin'in antik çağdaki ismi konusunda yaptığımız araştırmalarda herhangi bir isme rastlanamamıştır. Fakat bazı kaynaklarda Çoruh Nehri ile ilişkilendirilip Çorok ya da Çoroksi şeklinde geçtiği söylenir. Antik çağda herhangi bir devlete merkezlik yapmamıştır. Sadece bölgeye hâkim olan devletlerin bu coğrafyayı idareleri altına almaları nedeniyle o devlete tabi olmuştur.

Bu bölgede tarih öncesi çağlara ait araştırmalar da diğer bölgelerde olduğu gibi sınırlıdır. İ. K. Kökten'in 1994 yılında Kars ve çevresinde yaptığı çalışmalar sayesinde bu çalışmalardan Artvin ve çevresi de nasibini almıştır. İ.Ö. 4000'li yıllarda bu coğrafyada varlığına işaret edilen Asyanik kavimleri görüyoruz, bu kavimlerin Çoruh boylarındaki kolay işlenebilen bakır yataklarını kullandıklarını biliyoruz. 1930 yılında Şavşat Meşeli köyünde, 1955 yılında Yusufeli Demirköyü'nde yol onarımı sırasında bakır baltalar çıkmıştır. Bu baltaların İ.Ö. 4000–3000 yıllarına ait olduğu saptanmıştır.[463]

İ.Ö. 2000 yıllarından başlayarak Hurriler'in Artvin'i de içine alan geniş bir bölgede çeşitli devletler kurdukları bilinmektedir. İ.Ö. 2000 yıllarından sonra devam eden Huri hâkimiyeti zamanında Aras, Çoruh ve Karasu boylarında kurulmuş olan Azzi ve Hayaşa krallıkları ile Hititler arasındaki mücadele İ.Ö. 12. yüzyıla kadar sürmüştür.[464]

Hitit Kralı 2.Murşili (İ.Ö.1346 -1320) Hayaşa ve Azzi ülkelerine seferler yaparak Hitit hâkimiyetini sağlamıştır.[465]

Hayaşa ve Azzi Kralları birer Hitit prensesi ile evlendirilerek her iki ülke de Hititler'e tabi birer müttefik durumuna getirilmiştir. Hayaşa ve Azzi Krallıklarının yazılı belgelere dâhil edilmesi ile Çoruh boyu tarih sahnesine girmiştir. İ.Ö. 15 ve 14.yüzyıl yukarı Çoruh boyu yazılı belgelerde anılır ve tarih çağını açmış sayılır.[466]

---

[463] Gündüz 2001, 3.
[464] Özdemir 2002, 13–14.
[465] Özdemir 2002, 14.
[466] Gündüz 2001, 4.

Artvin bölgesinin tarihte asıl tanınması Asurlular'ın en güçlü komşusu ve düşmanı olan Urartular çağında olmuştur.[467] Hurriler'in soyundan gelen ve Khaldili de denilen Urartular İ.Ö. 831 yılında Tuşpa şehrini başkent edindikten sonra büyük ve güçlü bir imparatorluk kurmuşlardır.

İ.Ö. 9. yüzyılda aşağı Çoruh havzasında yerli bir etnik unsur olarak Kolkh ahalisi Aras boylarında da Diauekhi ahalisi görülmektedir. Çoruh boylarının ilk adı Kulk-ha-eli yurdu'dur.[468]

İ.Ö. 720 -714 yılları arasında Kür ırmağı boylarında Urartu topraklarına dayanan Kimmerler Artvin yöresindeki yerli halkı (Kolkhları) ezdiler ve bir kısmını topraklarından sürdüler.[469] Kimmerler'in Artvin yöresine geldikleri tarihlerde Urartu Kralı olan I.Rusa (İ.Ö. 735 -713) göç yollarını güçlükle ve iyi bir siyasetle en az zararlı şekilde batıya kaydırmıştır.

Kimmerler'i takip ederek Doğu Anadolu'ya Urartu ülkesine ulaşan İskitler'le Urartu Kralı II. Rusa (İ.Ö. 685 -645) akıllıca bir politika izleyerek bir antlaşma yapmıştır. Ancak İskitler'le Urartular'ın dostlukları uzun sürmemiş ve İ.Ö. 7. yüzyıl sonları 6. yüzyıl başlarında İskitler Urartu yerleşim merkezlerine baskınlar düzenleyerek bu merkezleri yakıp yıkmışlardır.[470] Urartu merkezlerindeki İskit tipi ok uçları da bunu kanıtlar.

İ.Ö. 149 yılından İ.S. 428 yılına kadar yukarı Kür ve Çoruh boylarına Parthlar'ın batıda uç beyliğini yapan küçük Arsaklı ve Arsagonik sülalesi hâkim olmuştur.[471] Büyük Arsak unvanı ile anılan I.Mithridat çağında bütün Afgan ve Pakistan ülkelerinden başka Seleukoslar'ı 140 yılında yenerek Irak ülkesini de alarak Fırat'a dayandılar.[472]

Artvin'in de içinde olduğu coğrafya Pontus Devleti'nin bölgede hâkim olduğu dönem içinde bir ara Pontus Devleti'nin hâkimiyetine girse de bu durum fazla uzun sürmemiştir. Roma İmparatorluğu'nun bölgeyi ele

[467] Özdemir 2002, 14.
[468] Gündüz 2001, 4.
[469] Özdemir 2004, 16.
[470] Özdemir 2004, 16.
[471] Gündüz 2001, 8.
[472] Gündüz 2001, 8.

geçirmesinin ardından (İÖ.64–63) Roma hâkimiyetine girmiştir. Roma İmparatorluk çağında Artvin Roma'ya bağlı yerel krallıklar tarafından yönetilmiş, Roma buraya pek karışmamıştır.

395 yılından sonra da Artvin Doğu Roma'nın sınırları içinde kalmıştır.

Artvin stratejik olarak önem taşıyan bir noktada olduğu için pek çok kale yapısıyla karşılaşılır. En önemlisi Artvin merkezdeki (**Resim: 116**) Artvin (Livane) Kalesidir. İ.S. 9. yüzyıllara tarihlidir.

Artvin, bugün olduğu gibi antik zamanlarda da kullanılan maden yataklarına sahiptir. Murgul maden yatakları bugün olduğu gibi çok daha eski zamanlardan bu yana önemini devam ettirmektedir. Maden, Artvin ili, Borçka ilçesi, Murgul bucağına bağlı Damarköydedir.[473] 1967'de burada yaklaşık 70–80 cm. çapında genişliği olan eski dönemlere ait bir maden galerisi saptanmıştır. İşte bu galeride Artvin ilinin madencilik tarihini çok eskilere götürecek bir buluntu karşımıza çıkmaktadır. Bu buluntu tahtadan oyularak yapılan bir madenci küreğidir. Söz konusu buluntu (**Resim: 117), (Resim: 118, 119**) yöresel bir ağaç tomruğunun özünden uzak yerinden çıkartılmış bir kütük parçasından yontularak yapılmıştır.[474] Madenci küreği, uzun bir süre bakır sülfatlı su içinde kaldığı için arınık olmuştur.[475] Ağaç yaş halkalarının kürekte enine olması küreğin kullanıldığı dönemde muhtemel kırılmaları önlemek olmalıydı. E. Kaptan'a göre bu tesadüfen değil deneysel bir araştırmanın sonucu olabilir.[476]

Bugün Tabiat Tarihi Müzesi'nin mineraloji bölümünde korunmaktadır. Küreğin sap kısmından alınan küçük bir parçanın yapılan C–14 analiz sonuçlarına göre yaklaşık olarak M.Ö. I. binin ikinci yarısına tarihlenebileceğini söyleyebiliriz.[477] Bu da söz konusu coğrafyadaki

[473] Kaptan 1978, 3.
[474] Kaptan 1978, 4.
[475] Kaptan 1978, 4.
[476] Materyal üzerinde birbirine paralel yaş halkalarının enine bir durumda olduğu ve bu özelliğin küreğin daha sağlam olmasını sağladığı ,"Ormancılık Araştırma Enstitüsü" uzmanlarından Mustafa Yüksel Topçuoğlu tarafından yapılan incelemeler sonucu saptanmıştır. Kaptan 1987, bkz: dipnot, s.4.
[477] Kaptan 1978, 5.

madencilik faaliyetlerinin ne kadar eskiye gidebileceği konusunda bize fikir vermektedir.

4.6.1. Hopa

Bilge Umar, Hopa'nın ilk çağdaki adını Apsaros olarak verir.[478]

"Oradan şafağa doğru demir alıp, yandan gelen dalga vasıtasıyla ilerlemeyi denedik; gün boyunca karşı yönden poyraz estiği için denizi biraz yatıştırdı ve çarşaf gibi yaptı. Bu bakımdan öğleden önce 250 stadiadan fazla yol kat ederek beş cohorcs'un[479] konuşlandığı Apsaros'a geldik Ordunun ücretini ödedim silahları, suru, hendeği, hastaları ve erzakın mevcut durumunu teftiş ettim… Apsaros yöresinin çok eski zamanlarda Apsyrtos, Medeia tarafından burada öldürüldüğü ve Apsyrtos'un mezarı burada gömülü olduğu için Apsyrtos olarak adlandırıldığını söylüyorlar."[480]

Plinius, Apsaros ırmağının Paryadres dağlarından doğarak Karadeniz'e aktığını ve bu dağların Kolkhis'in güneybatısında yer alan Armenia Minör bölgesiyle doğal sınır oluşturduğunu ifade eder. Ayrıca bölgenin güneybatısında Trapezous kentinden yaklaşık 240 km mesafede Apsaros isimli bir kale[481] (**Resim: 120**) ve aynı adla anılan bir ırmağın varlığından bahsederken söz konusu ırmağın bize Kolkhis ile Pontus bölgelerinin doğal sınırını teşkil etmiş olabileceğini düşündürür.[482] Arrianus da bu görüşe katılmış, Arrianus stratejik olarak çok önemli bir yere kurulan Apsaros kalesinin ve ırmağının Pontus bölgesini sonlandıran en önemli topografik nokta olduğunu ileri sürer.[483] Antik kaynaklardan çıkan sonuçlara göre Akampsis ırmağıyla birleşerek Karadeniz'e dökülen Apsaros ırmağı ve

---

[478] Umar 2000, 150.
[479] Cohorcs: Romalegiosu'nun yardımcı birliğine denir; yaklaşık 600 kişiden oluşur. Arrianus 2005, 5.
[480] Arrianus 2005, 11.
[481] Apsaros kalesinin stratejik açıdan çok önemli bir yerde kurulduğu Arrianus ifade edilir. Arrianus 2005, s.59.
[482] Arrianus 2005, 60.
[483] Arslan 1997, 27; Arrianus 2005, 60.

aynı isimle anılan kalenin Kolkhis ile Pontus bölgelerinin sınırını çizdiğini ifade edebiliriz.

4.6.2. Çoruh Nehri

Antik çağdaki adı (**Resim: 121**) Akampsis'tir. Prokopios, Akampsis'in yukarı koluna Boas demektedir.[484] A. Işık'ın Procopios'tan yaptığı alıntıya göre Boas nehrinin Lazika bölgesi boyunca aktığı ve Pontus Euxeinos'a döküldüğünü, denize yaklaşırken bu adı kaybettiği ve Akampsis adını aldığını anlatır:

"Tzanika dağlarından, Boas nehri çıkar, akıntısı dağlık ve ormanlık bir bölgeyi geçtikten sonra, Lazika bölgesi boyunca akar ve Pontus Euxeinos'a dökülür. Artık ismi Boas değildir. Denize yaklaşırken bu adı kaybeder başka bir ad alır. Yolculuğun geri kalanında yerliler ona Akampsis derler ve bu ismi kullanırlar."[485]

[484] Arrianus 2005, 67.
[485] Işık 2001, 201.

SONUÇ

Sonuç olarak uzun yıllardan bu yana yerleşime sahne olan Karadeniz bölgesine yüzey şekilleri itibariyle araştırmacılar tarafından pek az ilgi duyulmasına, bu nedenle de bölge hakkındaki bilgilerimizin kısıtlı olmasına sebep olmuştur. Buna karşın Karadeniz Bölgesinde yörenin yerli halkları, Persliler, Helen kolonistler, Pontus Devleti ve Romalılar'dan oluşan geniş bir kültürel çeşitlilik söz konusudur. Tabi ki bu kültürel çeşitlilik arkeolojik malzemenin de çeşitlenmesine katkıda bulunmuş olmalıdır, fakat bu konuda somut malzeme elde etmek kullanılan malzeme nedeniyle hayli zordur. Paleolitik çağlardan Roma dönemine kadar uzanan (Daha sonraki dönemler konumuzun dışındadır.) bir arkeolojik çeşitlilikten bahsediyoruz. Tezimizin kapsamı içindeki dönem antik çağdır. Bu yüzden dönem öncesine ve dönem sonrasına değinmedik.

Helenistik ve Roma dönemi çalışmamıza rağmen Ege ya da Akdeniz bölgesinde olduğu gibi anıtsal mimari öğeleriyle dolu yapılar karşımıza maalesef çıkmadı. Tabiî ki daha sonraki dönemlerde bu bölgede daha kapsamlı bilimsel çalışmalar yapılmasını diliyoruz. Buralarda kurulan kentler birer koloni kenti olsalar da en az ana şehirler kadar ilgi görmüşlerdir. Her türlü imar faaliyeti bu kentlerde de esirgenmemiştir. Fakat bu yapılar belki de topoğrafik koşullardan dolayı günümüze kadar gelemediler. Ya da bugün kullanılan binaların temelleri altında kaldılar.

Grek kolonistlerin bölgede koloniler kurmalarının önemli nedenleri vardır. En başta bölgenin sahip olduğu stratejik konum, yani Karadeniz'in varlığı… Kurulan devletlerin denize kıyısının olması o devleti çağının en önemli devletlerinden biri yapmaktadır. Devletlerin gücü sahip oldukları donanmalarla ölçülmektedir. Yani bu kentlerin Karadeniz kıyısında olmaları söz konusu kentlere önemli ayrıcalıklar yüklemektedir. Ayrıca önemli ticaret yolları üzerinde bulunmaları da Grek dünyası için bir cazibe kaynağı olmuştur. Grek dünyası için bu coğrafya hem ticari pazar hem de yeterli iş

gücü demekti. Çağlar boyunca insanlar zenginliğe kavuşmanın yollarını aramışlardır. Değerli madenlere sahip olmak ve bu zenginliklere ulaşmak her zaman insanların vazgeçilmez arzusu olmuştur. Söz konusu coğrafya siyasi bakımdan genellikle bağımsız bir yapıya sahip olmuştur. Bölgede yaşayan halk, coğrafyaya sahip olan devletlere tabi olsalar da en azından içişlerinde bağımsız olmuşlardır.

Doğu Karadeniz bölgesi bu anlamda pek çok değerli maden rezervlerine sahiptir. Samsun'dan Artvin'e kadar aldığımız coğrafyada gördüğümüz bu coğrafyanın zengin bakır, gümüş ve demir madenlerine sahip olduğudur. Grek kolonistleri buralara çeken bu bölgenin sahip olduğu altın kaynaklarını anlatan "Altın Post" efsanesidir. Bu efsaneye konu olan Kolkhis'in altın kaynakları o kadar zengindir ki nehirlerinden bile altın akmaktadır. Karadeniz bölgesinin madencilik faaliyetleri Greklerden sonra Roma devrinde de devam etmiştir.

Bölgede döneme damgasını vuran devlet Pontus Devleti olmuştur. İ.Ö. 63 yıllarına kadar bölgede Pontus Devleti ve Roma İmparatorluğunun mücadelelerini görmekteyiz. Roma Devleti'nin bu bölgede boy göstermesiyle beraber, bu coğrafyaya hâkim olan Mithridatlar hanedanı (Pontus Devleti) ile Roma arasında kıyasıya bir rekabet başlamıştır. En sonunda Roma İmparatorluğu bu devlete son verip buralara hâkim olmuştur. Bunun sonucu olarak Doğu devletleri ile komşu olan Roma İmparatorluğu Doğu sınırlarını korumak için (özellikle Partlara karşı) Rhizios (Rize) ve Artvin şehirlerini tampon bölge olarak kullanmıştır. Bundan dolayı bu iki kent siyasi bir önem kazanmıştır. Trapezus (Trabzon) un ise Roma çağında devletin önemli liman kentlerinden biri olduğunu ve çok güçlü donanmalara sahip olduğunu biliyoruz. Ayrıca Roma İmparatorluğunun önemli garnizon şehirlerinden Satala'nın deniz ile bağlantısını sağlayan en kestirme güzergâh olması bakımından önemi büyüktür. Roma çağında da söz konusu coğrafya iç işlerinde bağımsız dış işlerinde ise Roma'ya bağlı bir özelliğe sahipti. Ayrıca Yine bu dönemde önemli ticaret yolları üzerinde bulunan bu şehirleri gözden çıkarmak istemeyen Roma, bu şehirlerde de imar faaliyetleri yapmış şehirleri

güzelleştirmek için pek çok faaliyetlerde bulunmuş, Roma imparatorları yaptıkları gezilerde bu şehirlere de uğramışlardır. Roma devrinde Trapezus'a para basma yetkisinin de verilmesi bu şehre verilen önemi vurgular niteliktedir. Trapezus daha sonraki dönemlerde de stratejik açıdan önemli bir kent olmaya devam etmiştir. Roma İmparatorluğu ikiye ayrılınca bu bölge Doğu Roma'nın sınırları içinde kalmıştır.

Yine aynı şekilde Amisos (Samsun) ya da söz konusu diğer kentler de Helenistik ve Roma çağlarında stratejik açıdan önemli sayılmış, hak ettikleri önemi hem Helenistik dönemde Pontus Devletinden hem de Roma döneminde Roma'dan görmüşlerdir. Her türlü imar faaliyetleri bu şehirlere de gitmiştir. Yine Amisos da, Trapezus gibi para basma yetkisine sahip bir diğer kenttir. Karadeniz kıyısında kurulan bu liman kentleri ayrıca iç bölgelerdeki kentlerle bağlantıların sağlanması açısından da önemli bir konuma sahiplerdir. İç bölgelerdeki devletler doğrudan buralardaki kentlerle ve bu kentlerin sahip olduğu limanlarla ilişki içindeydiler.

Kotyora (Ordu) ve Kerasus (Giresun) kentleri de sahip olduğu limanlar sayesinde Amisos ya da Trapezus kadar olmasa da bu özelliklerinden faydalanmışlardır. Stratejik güzergâhlara kaleler yapılmak suretiyle iç bölgelerin kıyıyla bağlantısı sağlanmıştır. Böylece iç bölgelerdeki her türlü ticari malzeme limanlar vasıtasıyla ihraç edilmiştir.

Sonuç olarak bütün bu anlatılanlar ışığında, tezimizin konusu olan söz konusu altı kent ilk çağlardan bu yana sürekli bir yerleşime sahne olmuştur. Bu bölgede yaşayan yerli halklar, daha sonra kolonizasyon faaliyetleri amacıyla buralara gelen halklarla etkileşim içine girmişlerdir. Helenistik çağda ve daha sonra Roma döneminde bu kentler stratejik konumlarının getirdiği bir öneme sahip olmuşlardır. Ticari, askeri, siyasi anlamda önemli sayılıp, her dönemde sahip olunmak istenen bir bölge olmuştur.

KAYNAKÇA

Ak, Orhan Naci, **Rize Tarihi,** Rize 2004.

Akkaya, Mustafa, "Yalnız Kadınlardan Oluşan Efsanevi Halk Amazonlar", **Samsun City Life**1: 25–27, Samsun, 2005.

Aksoy, Hikmet, **Trabzon 89**, Trabzon 1989.

Akşit, Oktay, **Roma İmparatorluk Tarihi (M.S.193–395)**, İstanbul 1970.

Akşit, Oktay, **Roma İmparatorluk Tarihi (M.Ö.27-M.S.192)**, İstanbul 1976.

Akurgal, Ekrem, **Anadolu Uygarlıkları**, İstanbul 2000.

Albayrak, Hüseyin, **Trabzon 89**,Trabzon 1989.

Alp, Sedat, **Hitit Çağında Anadolu**, İstanbul 2005.

Arıcı, Muzaffer, **Arşivden Seçmelerle Genişletilmiş Her Yönüyle Rize**, Ankara 2005.

Arrianus, Lucius Flavius, **Karadeniz Seyahatnamesi**, çev: Murat Arslan, İstanbul 2005.

Arslan, Murat, "Kolkhis Bölgesinin Tarihi Coğrafyasına İlişkin Bazı Notlar", **Arkeoloji Sanat Yayınları Dergisi** 97: 26–40, İstanbul 2000.

Arslan, Murat, **Roma'nın Büyük Düşmanı Mithridates VI Eupator**, İstanbul 2007.

Atasoy, Sümer, Şevket Dönmez, "Asarkale ve Akalan Yüzey Araştırmaları", **Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler** 14: 14 – 15, İstanbul 2002.

Bıjıkyan, P. Minas, **Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası**, İstanbul 1969.

Bilgi, Önder, Sümer Atasoy, Şevket Dönmez, Latife Summerer, "Samsun (Amisos) Bölgesinin Kültürel Gelişimi Projesi İle İlgili Yüzey Araştırması–2000", **Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 19. Araştırma Sonuçları Toplantısı** Cilt 1: 279–296, Ankara 2001.

Bilgi, Önder, **Protohistorik Çağ'da Orta Karadeniz Bölgesi Madencileri Hind-Avrupalıların Anavatanı Sorununa Yeni Bir Yaklaşım**, İstanbul 2001.

Bilgi, Önder, "İkiztepe", **Arkeoatlas** 2: 105, 107, İstanbul 2003.

Bilgi Önder, Sümer Atasoy, Şevket Dönmez, Latife Summerer, "Samsun (Amisos) Bölgesinin Kültürel Gelişimi Projesi". **Belleten** LXVIII, 252: 387–419, Ankara 2004.

Bilgi, Önder; "İkiztepe Kazılarında 30 Yılda Elde Edilen Sonuçlara Toplu Bir Bakış", **Samsun City Life** 2: 14–16, Samsun 2005.

Bilgin, Mehmet, "Sürmene Şehrinin Kurulduğu Yerler", **II. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**: 292–301, Trabzon 1998.

Bilgin, Mehmet, **Sürmene Tarihi**, Trabzon 1990.

Bilgin, Mehmet, **Doğu Karadeniz, Tarih, Kültür, İnsan**, Trabzon 2002.

Bonnefoy, Yves, **Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü I**, Türkçe Baskısını Yayına Hazırlayan: Levent Yılmaz, Ankara 2000.

Çebi, Sıtkı, **Ordu Tarihi ve 50. Yılında Ordu Şehri**, Ordu 1973.

Çebi, Sıtkı, **Ordu Şehri ve Belediye Tarihi**, Ordu 2002.

Çilingiroğlu, Altan, "Van Bölgesi ve Ordu İli Yüzey Araştırması," **4. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Ankara 1986.

Demir, Muzaffer, “Perikles’in Karadeniz Seferi Üzerine Bir Yorum”, **Belleten,** LXV, 243: 529–540, Ankara 2002.

Dizman, İbrahim, **Ordu Kültür ve Eğitim Tarihinin Unutulmaz Adı M. Sıtkı Can’a Armağan**, Ankara 2004.

Dönmez, Şevket, “Demir, Nüfus ve Karadeniz”, **Arkeoatlas** 5: 150–155, İstanbul 2006.

Drews, R, “Karadeniz’de En Eski Grek Yerleşmeleri”, **A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi** XV: 303–327, Ankara 1991.

Erciyas, Burcu, “Hellenistik Dönem’de Karadeniz: Yerleşimler, Anıtlar ve Sikkeler Işığında Pontos Krallığı”, **Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri**, **16–17 Nisan 2004 Ankara**: 203–217, İstanbul, 2006.

Eroğlu, Mine, “2500 Yıllık Cevher Teknesi”, **National Geographic** 57: 28, İstanbul 2006.

Gedikoğlu, Hakan, **Akçaabat Kültür Yayınları**, Trabzon 1996.

Günaltay, Şemsettin, **Yakın Şark IV, II. Bölüm, Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Arsakid Krallıkları**, Ankara 1987.

Gündüz, Ali, **Çoruh Havzası ve Artvin**, Artvin 2001.

Günay, Muzaffer, **Tarihi, Kültürü ve Doğası ile Ordu**, İstanbul 2005.

Hamilton, Edith, **Mitologya**, çev: Ülkü Tamer, İstanbul 1983.

Herodotos, **Herodot Tarihi**, çev: Mümtekim Ökmen, İstanbul 2002.

Homeros, **İlyada**, çev: Azra Erhat/ A. Kadir, İstanbul 1999.

Işık, Âdem, **Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi**, Ankara 2001.

Kaptan, Ergun, "Türkiye Madencilik Tarihi İçin Murgul Madenindeki Anayatak Kökenli Eski Devirlere Ait Yeni Bir Buluntu", **Türkiye Madencilik Tarihinin Kökeni, MTA 6296 No'lu Raporu**, Ankara 1978.

Kaptan, Ergun, "Türkiye Madencilik Tarihi İçinde Kalayın Önemi ve Kökeni," **MTA Dergisi 95/96**: 164–172, Ankara 1983.

Karagöz, İlyas, **Tarihsel Süreçte Trabzon Halkı**, Trabzon,1998.

Karagöz, İlyas, **Mitolojide Karadeniz**, Ankara 2003.

Karagöz, İlyas, **Grek, Bizans ve Eski Türk Kaynaklarına Göre Trabzon Yer Adları**, Ankara 2004.

Koçak, Özdemir, "Eskiçağ'da Orta Karadeniz Bölümü Madenciliği", **Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri**,16–17 Nisan 2004: 1–39, Ankara 2006.

Köse, A. Hikmet, "Tarihsel ve Mitolojik Verilerin Işığında Doğu ve Orta Karadeniz Bölgesi Uygarlıklarının Madencilik Faaliyetleri", **Jeoloji Mühendisliği**, **TMMOB Jeoloji Mühendisleri Yayın Organı** 39: 72–82, Ankara 1991.

Kökten, Kılıç, Nimet, Özgüç, Tahsin, Özgüç, "1940 ve 1941 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Samsun Bölgesi Kazıları Hakkında İlk Kısa Rapor", **Belleten** IX: 361–400, Ankara 1945.

Labaree, W. Benjamin, "How the Greeks Sailed into the Black Sea, American Journal of Archaeology", **Archeological Instutute of America** 61: 29–33, 1957.

Laflı, Ergün, "Güney Karadeniz Kıyılarında Hellenistik ve Roma Dönemleri Seramik Arkeolojisi: Araştırmaların Ulaştığı Nokta ve Genel Değerlendirmeler, Geçici Bir Literatür Denemesi", **Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri,** 16–17 Nisan 2004: 169–188, Ankara 2006.

Lengeranlı, Yunus, “Strabon’un Anadolu Coğrafyasında Madencilik”, **Arkeoloji Sanat Yayınları Dergisi** 90: 37–42, İstanbul 1999.

Özdemir, Halit, **Artvin Tarihi**, Ankara 2002.

Özsait, Mehmet, “İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi”, **Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri**: 35–46, Trabzon 1998.

Özsait, Mehmet, “1999–2000 Yılı Amasya-Merzifon ve Ordu-Kumru Yüzey Araştırması”, **T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 19. Araştırma Sonuçları Toplantısı** II: 191–199, Ankara 2001.

Özsait, Mehmet, “Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırmaları–2004”, **Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler** 19: 28, İstanbul 2005.

Radt, Wolfgang, **Pergamon**, İstanbul 2002.

Rize İl Yıllığı 1967, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 1967 Rize İl Yıllığı.

Roebuck, Carl, **İonian Trade and Colonization**, New York, 1959

Samsun İl Yıllığı 1967, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 1967 Samsun İl Yıllığı.

Sarısakal, Baki, **Bir Kentin Tarihi Samsun**, I. Kitap, Samsun Araştırmaları, Samsun 2002.

Saltuk, Secda, **Arkeoloji Sözlüğü**, İstanbul 1997.

Sevin, Veli, **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası 1**, Ankara 2001.

Strabon, **Geographica, Antik Anadolu Coğrafyası**, (Çev: Adnan Pekman), İstanbul 2001.

Sümer, Faruk, **Tirebolu Tarihi**, İstanbul 1992.

Tarhan, M. Taner, “Ön Asya Dünyasında İlk Türkler Kimmerler ve İskitler”, **Türkler Dergisi** 4: 597–610, Ankara 2002.

Taşpınar, Ali, **Rize Tarihi**, Rize 2004.

Tellioğlu, İbrahim, **Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler**, Trabzon 2004.

Texier, Charles, **Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi, Arkeolojisi**, (Çev: Ali Suat), Ankara 2002.

Trabzon İl Yıllığı 2000, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 2000 Trabzon İl Yıllığı.

Tsetskhladze, Gocha R. “Grek Penetration of the Black Sea”, **Oxford University Committee for Archaeology Monography** 40, 9–23, 1994.

Umar, Bilge, **Türkiye’deki Tarihsel Adlar**, İstanbul 1993.

Umar, Bilge, **Karadeniz Kapadokya’sı (Pontos),** İstanbul 2000.

Üçüncüoğlu, A. Güngör, **Tarihsel Süreçten Günümüze Trabzon-Gümüşhane Halklar Sülaleler Aşiretler Oymaklar**, Trabzon 2002.

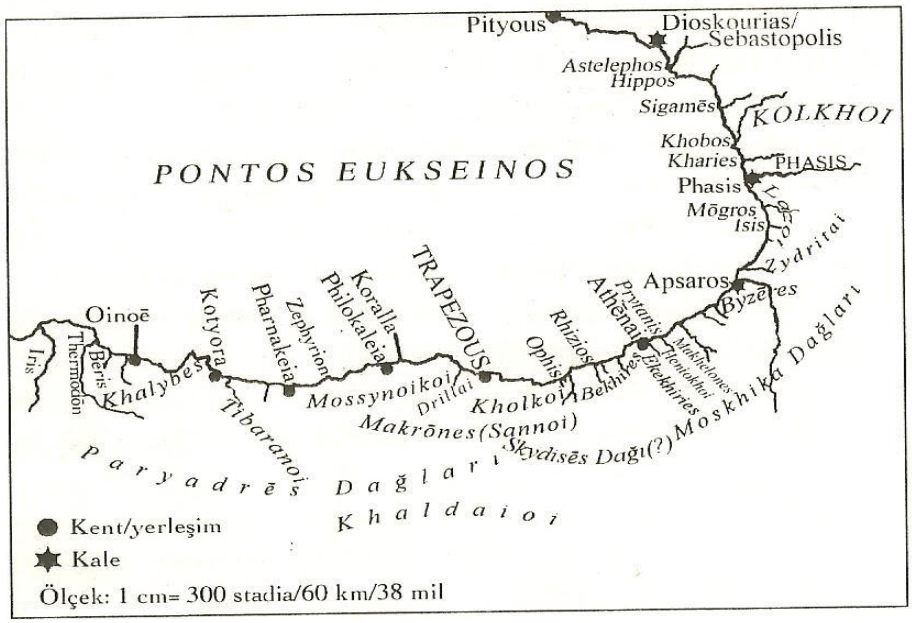
Yalçın, Ünsal, “Anadolu Madenciliği”, **Arkeoatlas** 2: 72–79, İstanbul 2003.

Yalçın, Ünsal, “Anadolu’da Demir, Demir Madenciliğinin Gelişimi”, **Arkeoatlas** 3: 94–101, İstanbul 2004.

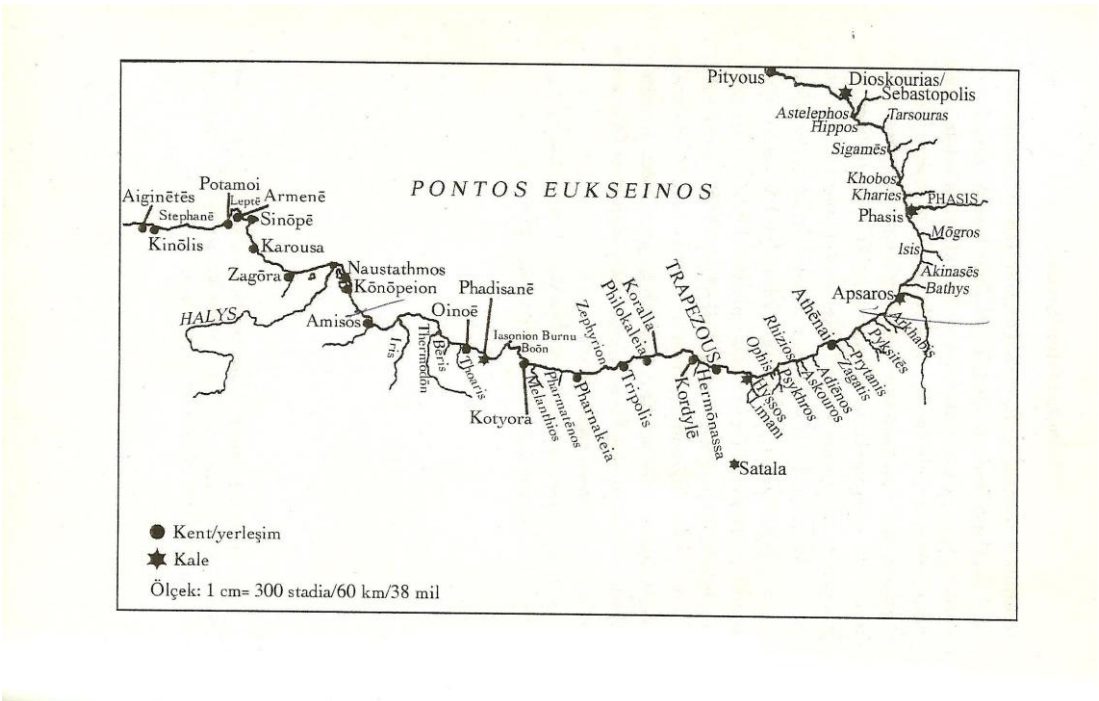
Xenophon, **Anabasis**, (Çev: Tanju Gökçöl), İstanbul 1998.

Zehiroğlu, Ahmet Mican, **Antik Çağlarda Doğu Karadeniz**, İstanbul 2000.

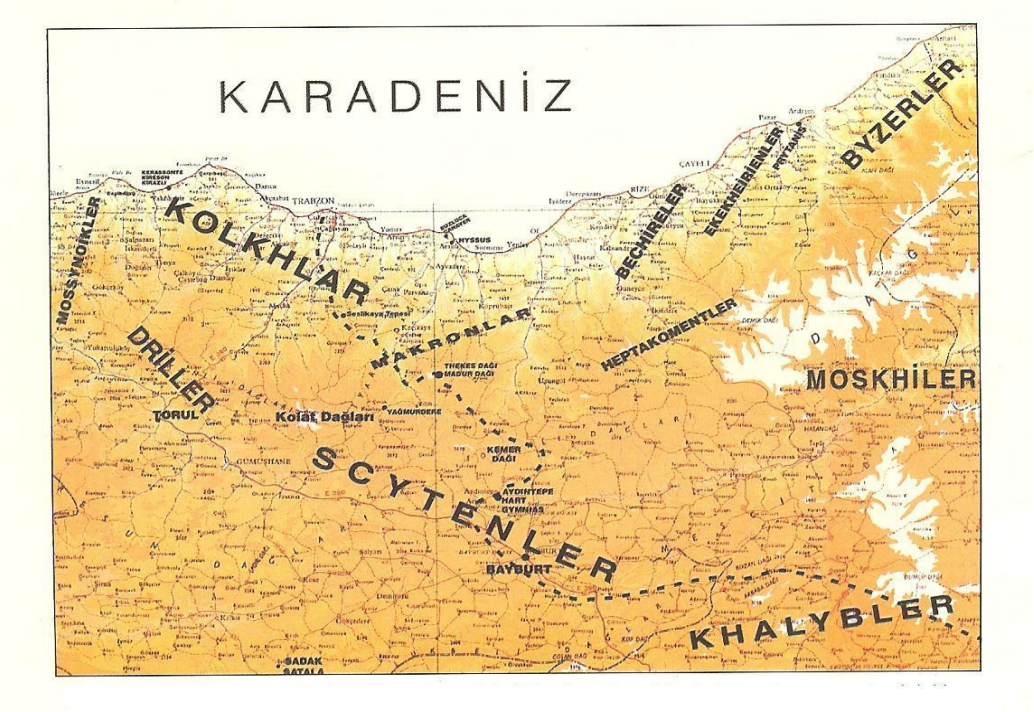
HARİTALAR VE RESİMLER

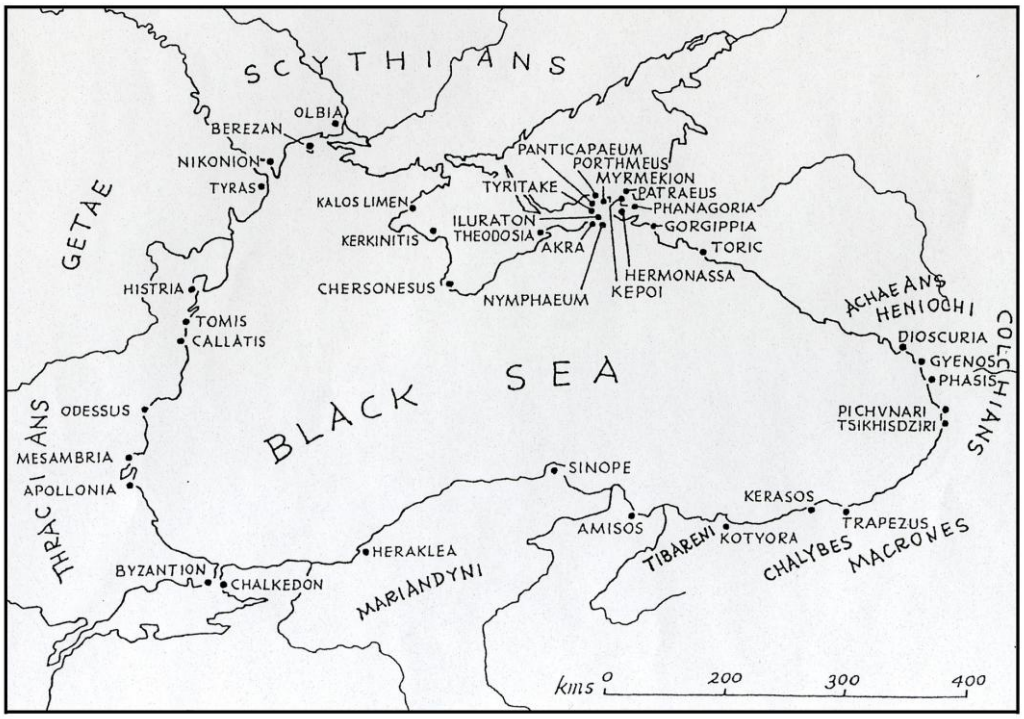
Harita 1: Pontus Euxeinos Kıyısındaki Yerel Halklar. (Arrianus 2005, 128.)

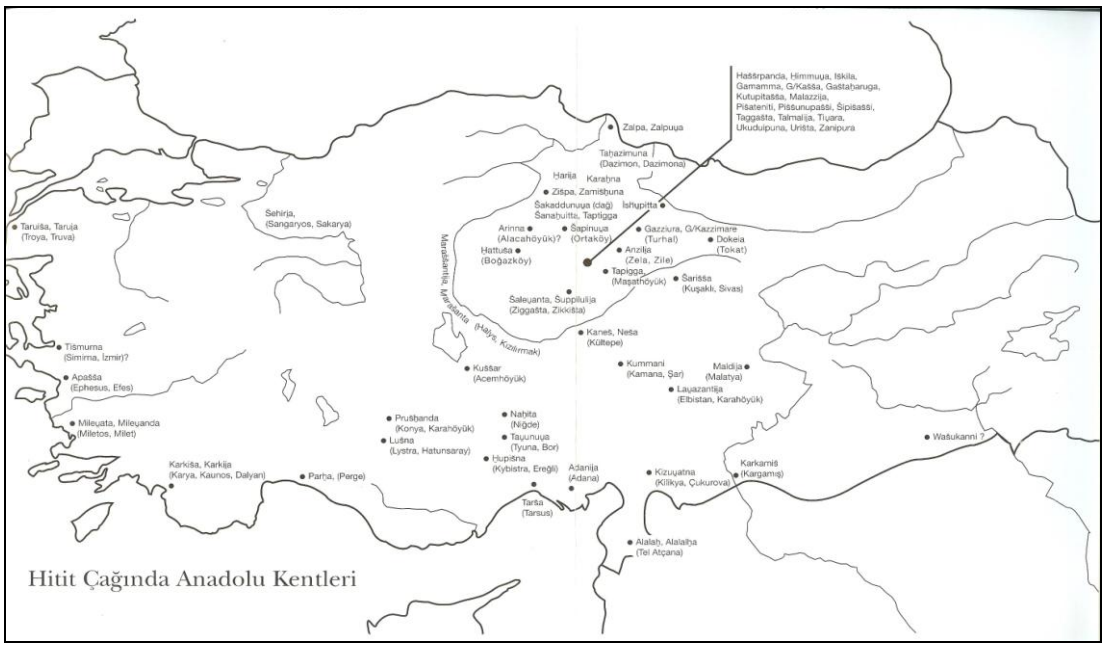
Harita 2: Pontus Euxeinos Kıyısındaki Merkezler. (Arrianus 2005, 119.)

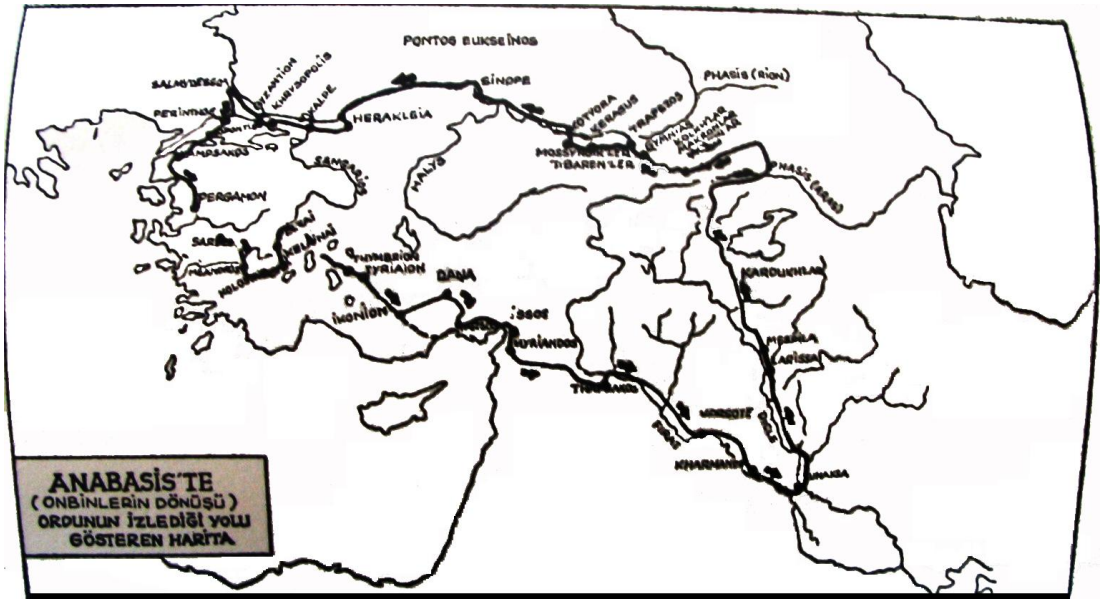
Harita 3: Pontus Euxeinos Kıyısındaki Yerel Halklar. (Bilgin 2002, 179)

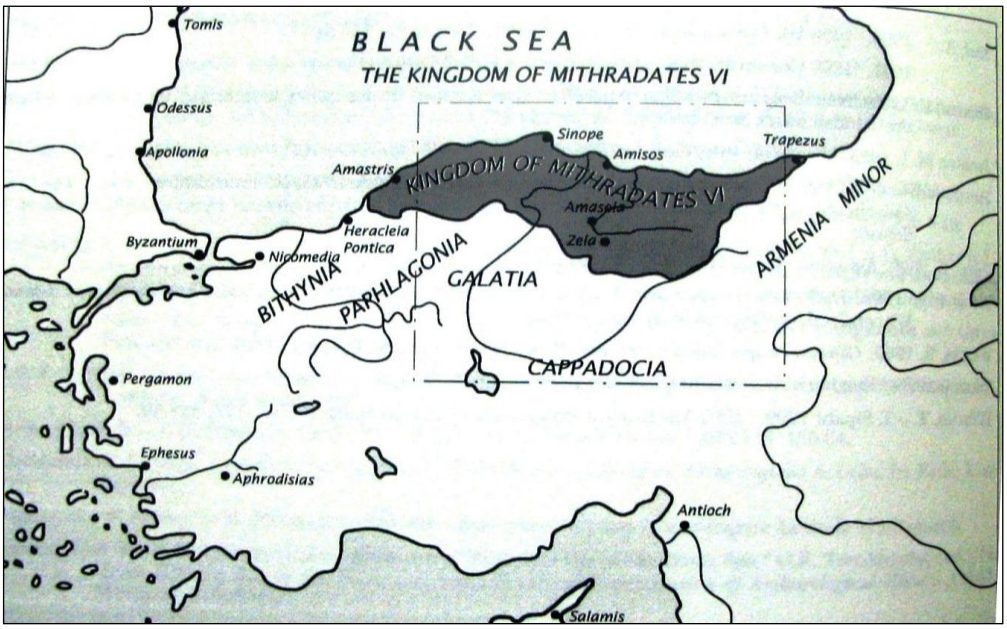
Harita 4: Pontus Euxeinos Kıyısındaki Yerel Halklar. (Tsetskhladze 1998, 23)

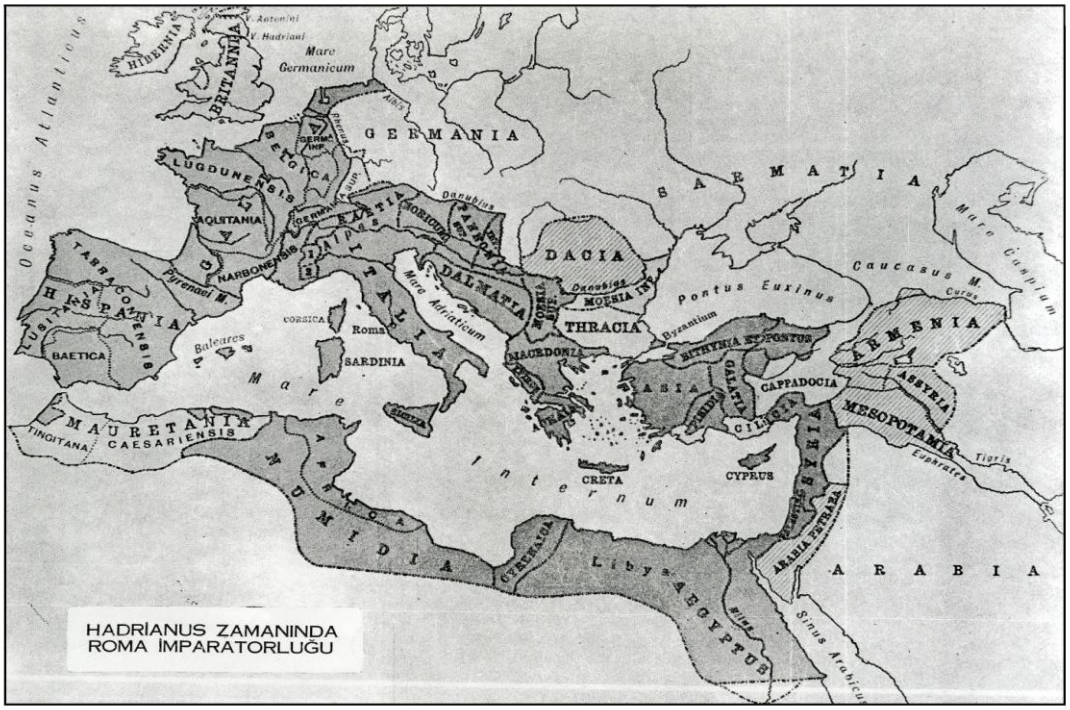
Harita 5: (Hitit Çağında Anadolu. Alp 2005)

Harita 6: Onbinler'in Yol Aldığı Güzergâh. (Ksenophon 1998, 267)

Harita 7: Mithridates VI Eupator Zamanında Pontus Devleti. (Erciyas 2006, 214)

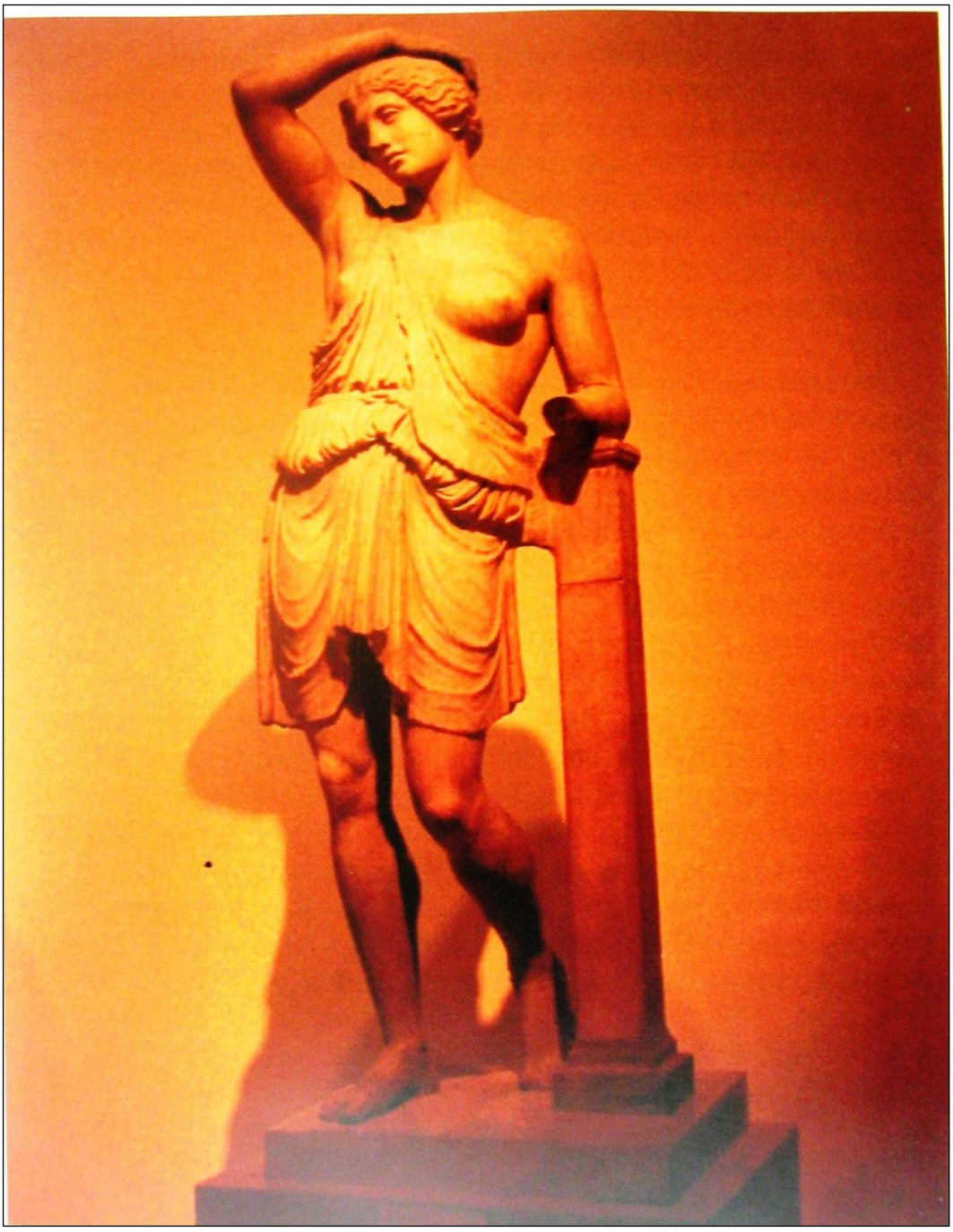
Harita 8: Hadrianus Zamanında Roma İmparatorluğu. (Akşit 1976)

Harita 9: Asia Minör ve Kuzey Suriye. (Akşit 1970)

Resim 1: Yason Burnu. (Günay 2005, s.243)

Resim 2: Hellenistik Dönem Bir Amazon Heykelinin Roma Dönemi Kopyası. (Umar 2000, 13)

Resim 3: Ön Yüzünde Mithridates VI. Eupator'un Portresi Bulunan Bir Tethradrahmi. (Radt 2002, 26.)

Resim 4: Mithridates VI. Eupator'un LouvreMüzesinde Bulunan Başında Aslan Postuyla Tasvir Edilen Portesi Bize İskender'i Hatırlatmaktadır. (Arslan 2007, Kapak Fotoğrafı.)

Resim 5: Cedit Mahallesi (Kara Samsun) nden Karadeniz'e Bakış.

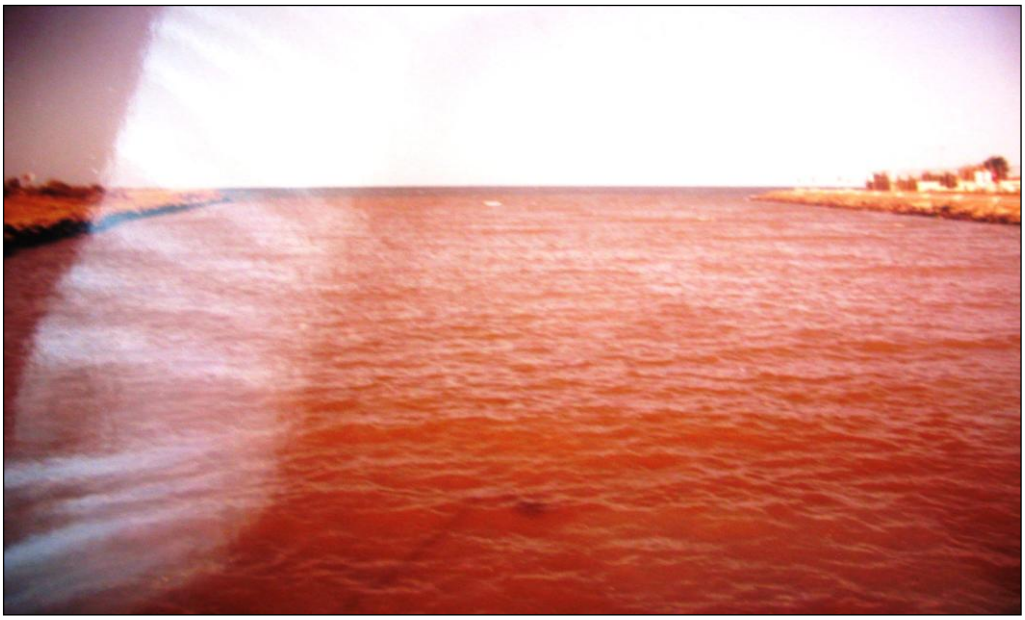
Resim 6: Doğu cepheden Amisos'a Bakış. (Bilgi-Atasoy-Dönmez-Sumerer 2004, 419)

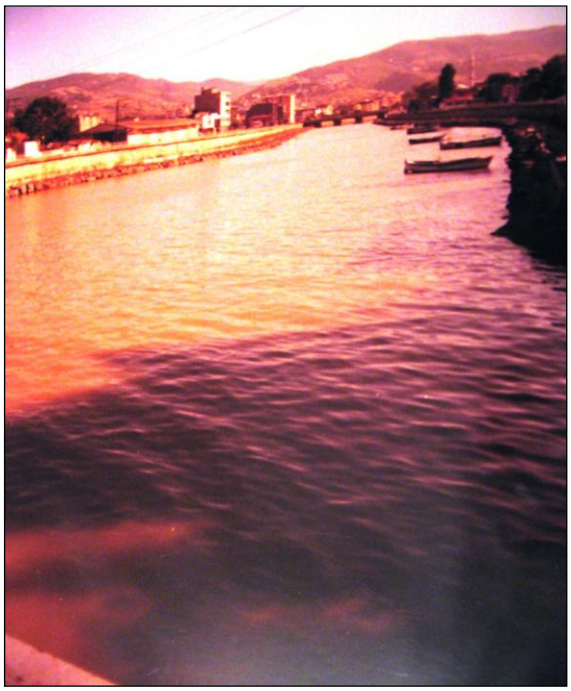
Resim 7: Amisos'un Batı Yamacından Bir Görünüm. (Bilgi – Atasoy – Dönmez – Sumemerer 2004, 419)

Resim 8: Terme Çayı'nın Denize Döküldüğü Yerden Görünümü. (Umar 2000, 87.)

Resim 9: Mert (Lykastros) Irmağı'nın Karadeniz'e Döküldüğü Yerden Görünüşü.

Resim 10 Mert (Lykastros) Irmağı'ndan Bir Görünüm.

Resim 11: Amisos Hazineleri Olarak Adlandırılan Buluntular Arasında Yer Alan Altın Taç. (Samsun City Life, 2)

Resim 12: Amisos Hazineleri Olarak Adlandırılan Buluntular Arasında Yer Alan Altından Pazıbent. (Samsun City Life, 2)

Resim 13: Amisos Hazineleri Olarak Adlandırılan Buluntular Arasında Yer Alan Altından Bir Küpe. (Samsun City Life, 2)

Resim 14: Amisos Hazineleri Olarak Adlandırılan Buluntular Arasında Yer Alan Altından Bir Elbise Süsü Plakası. (Samsun City Life, 2)

Resim 15: Akalan'ı Çevreleyen Surlar. (Dönmez 2006, 155)

Resim 16: Akalan Kalesi' nin Surlarından Görünümü. (Bilgi – Atasoy – Dönmez – Summerer 2004, 415)

Resim 17: Asarkale'nin Kuzeydoğu'dan Görünümü. (Bilgi- Atasoy- Dönmez- Summerer 2004, 409.)

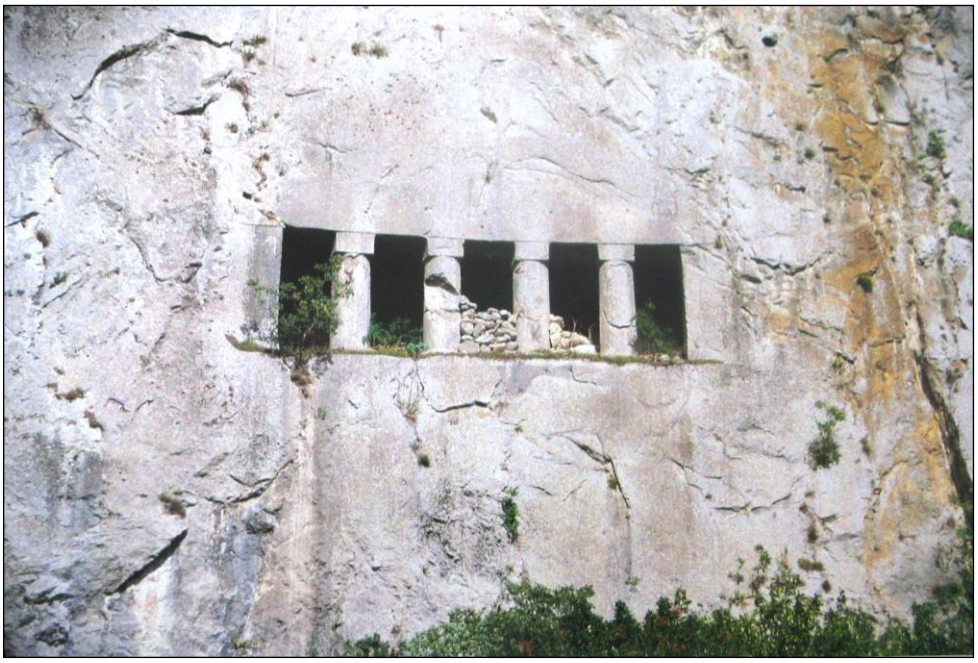
Resim 18: Asarkale'de Doğal Kayalar Üzerine Oturtulmuş Sur Duvarı Kalıntıları. (Bilgi- Atasoy- Dönmez- Sumerer 2004, 410.)

Resim 19: Asarkale'den Sur Duvarı Kalıntıları. (Bilgi- Atasoy- Dönmez- Summerer 2004, 410.)

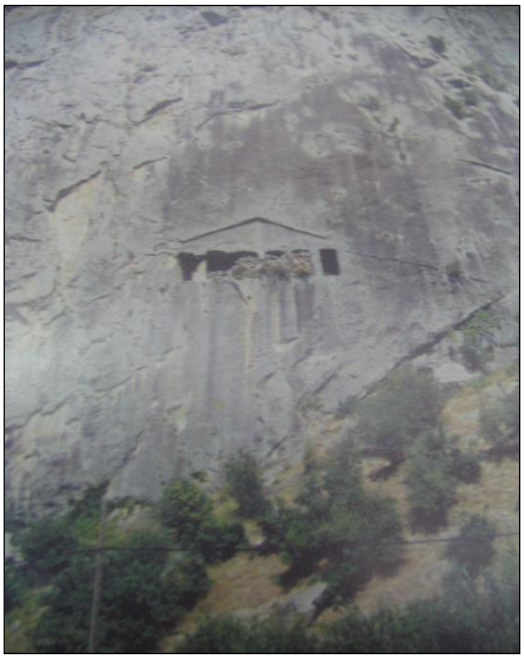
Resim 20: Kapı Kanadını Taşıyan Kayaya Oyulmuş Söve Yatağı Asarkale. (Bilgi- Atasoy- Dönmez- Summerer 2004, 411.)

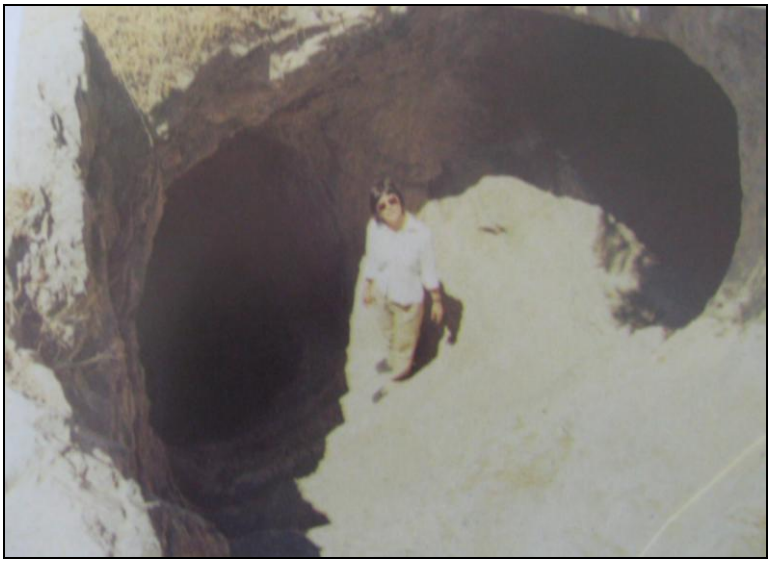
Resim 21: Bafra Asarkaya'daki Paphalonia Kaya Mezarı Hellenistik Dönemi İşaret Ediyor. (Dönmez 2006, 152.)

Resim 22: Aynı Kaya Mezarının Kızılırmak Kenarından Görünümü. (Bilgi-Atasoy- Dönmez- Summerer 2004, 413)

Resim 23: Asarkale'nin Batı Dik Yamacında Yer Alan Üçgen Alınlıklı Kaya Mezarı. (Bilgi- Atasoy- Dönmez- Summerer 2004, 412)

Resim 24: Asarkale'den Kaya Oyma Su Sarnıcı. (Bilgi- Atasoy- Dönmez- Summerer 2004, 411)

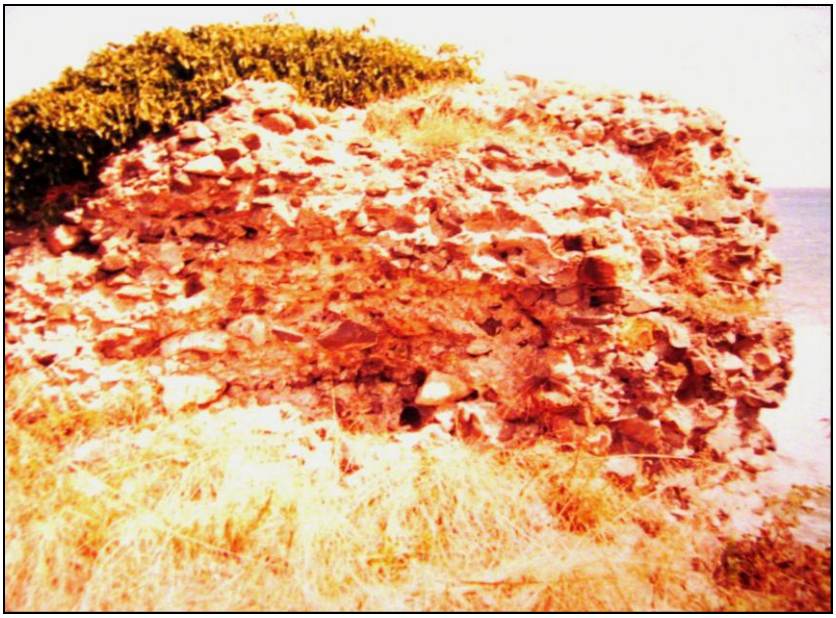
Resim 25: İkiztepe Ören Yeri. (Bilgi 2003, 107.)

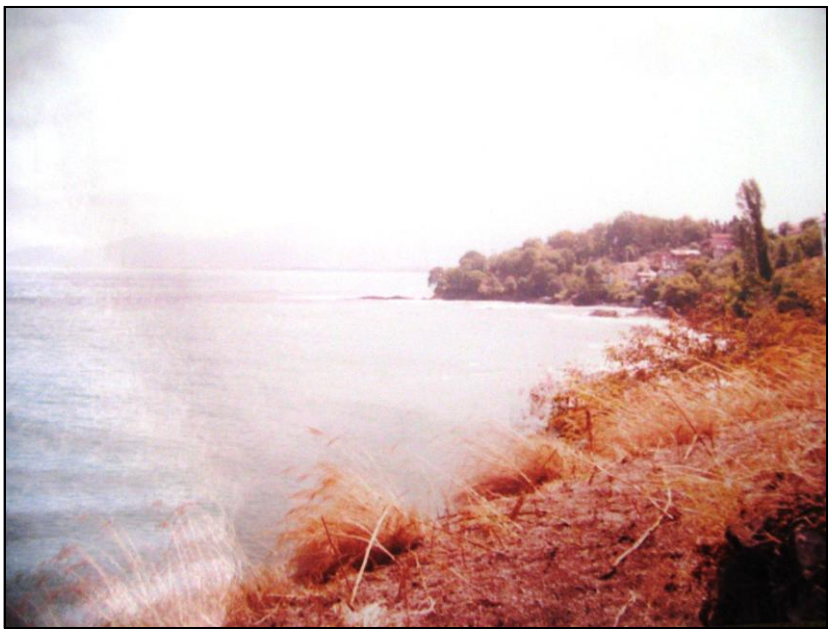
Resim 26: İkiztepe'den Çıkan Arsenikli Bakırdan Savaş Aletleri. (Bilgi 2005, 15.)

Resim 27: İkiztepe'den Çıkan Arsenikli Bakırdan Savaş Aletleri. (Bilgi 2001,8)

Resim 28: Kotyora'daki Horasan Harçlı Duvar Kalıntıları.

Resim 29: Balıktaşı Olarak Adlandırılan Yer. Kotyora Olarak Bilinir.

Resim 30: Kotyora’dan Çıkan Bir Kulp Parçası.

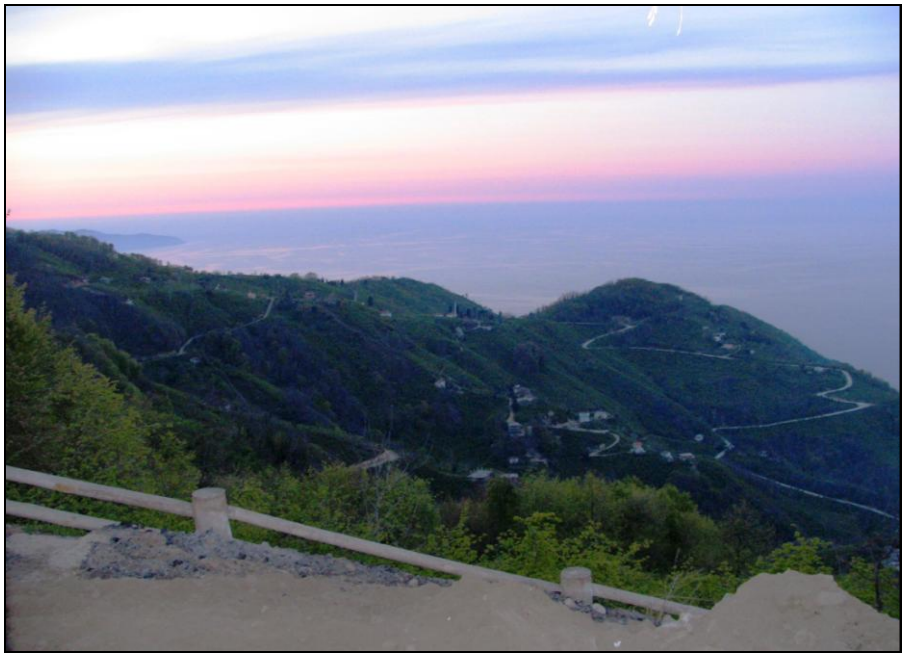
Resim 31: Kotyora’dan Çıkan Bir Kabın Dudak Kenarı

Resim 32: Kotyora’dan Çıkan Bir Kabın Dudak Kenarı.

Resim 33: Kotyora’dan Ele Geçirilen Seramik Parçası.

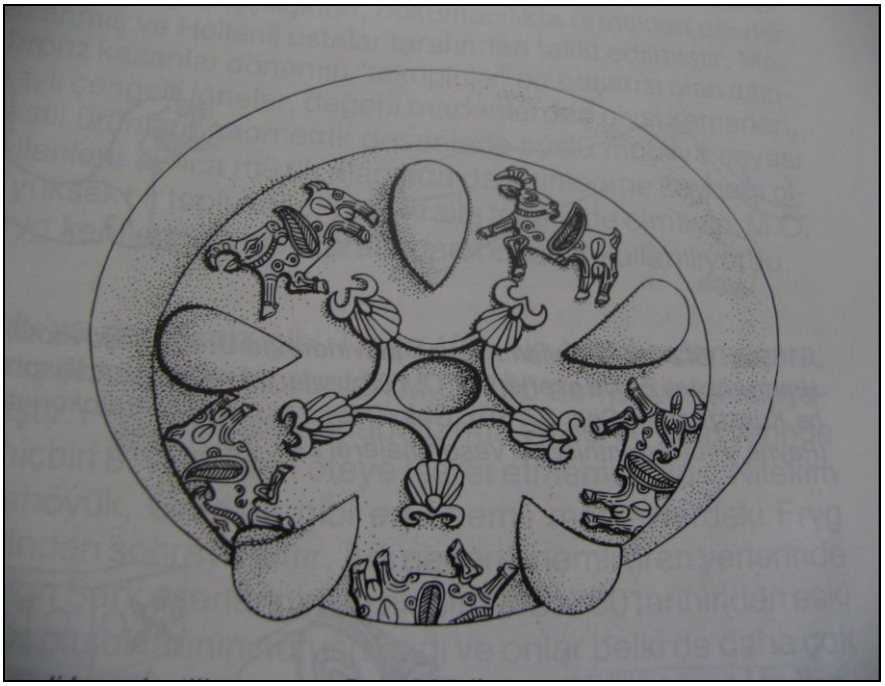
Resim 34: Boztepe'den Ordu'nun Batısına ve Karadeniz'e Bakış.

Resim 35: Boztepe'den Ordu'nun Doğusuna ve Karadeniz'e Bakış.

Resim 36: Ünye'de Bulunan Kimmer-Med Stilindeki Kâse. (Akurgal 2000, 567.)

Resim 37: Ünye'de Bulunan Kâsenin Çizimi. (Akurgal 2000, 189.)

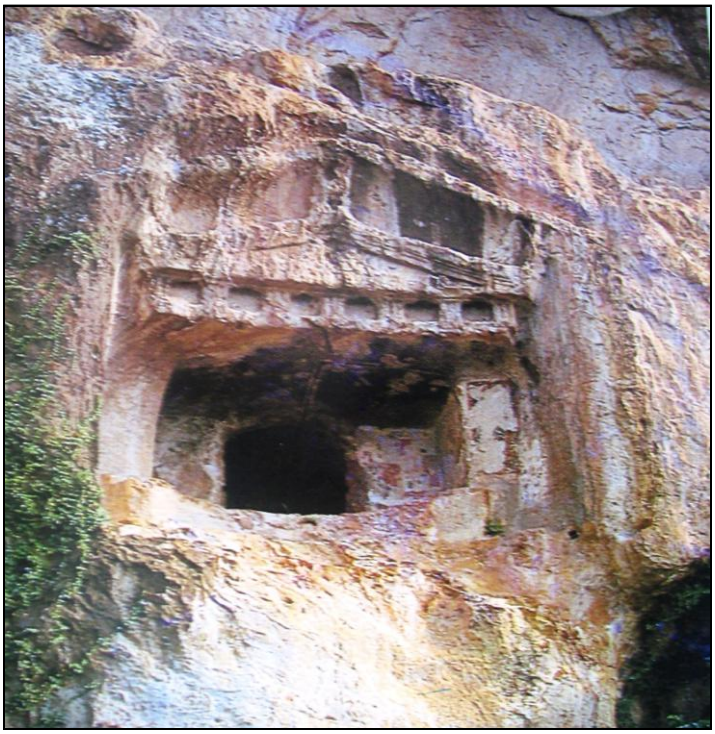
Resim 38: Yason Burnundaki Antik Balık Üretme Havuzları. (Günay 2005, 246)

Resim 39: Ünye Kıyıları Kotyora'yla Benzerlik Gösterir. (Günay 2005, 274)

Resim 40: Ünye Kalesi ve Üzerindeki Kaya Mezarı.(Günay 2005, 277)

Resim 41: Ünye Kalesinin Üzerindeki Kaya Mezarından Ayrıntı. (Umar 2000, 91.)

Resim 42: Cıngırt Kaya Yerleşmesine Çıkışı Sağlayan Taşlardan Yapılmış Basit Yol.

Resim 43: Cıngırt Kaya Yerleşmesindeki Kutsal Amaçla Yapılan Nişler.

Resim 44: Cıngırt'taki Kutsal Amaçla Yapılan Nişlerden Bir Ayrıntı.

Resim 45: Cıngırt'taki Kutsal Nişlerden Ayrıntı.

Resim 46: Cıngırt'taki Libasyon Amaçlı Kaya Çanakları.

Resim 47: Cıngırt'taki Libasyon Amaçlı Kaya Çanakları.

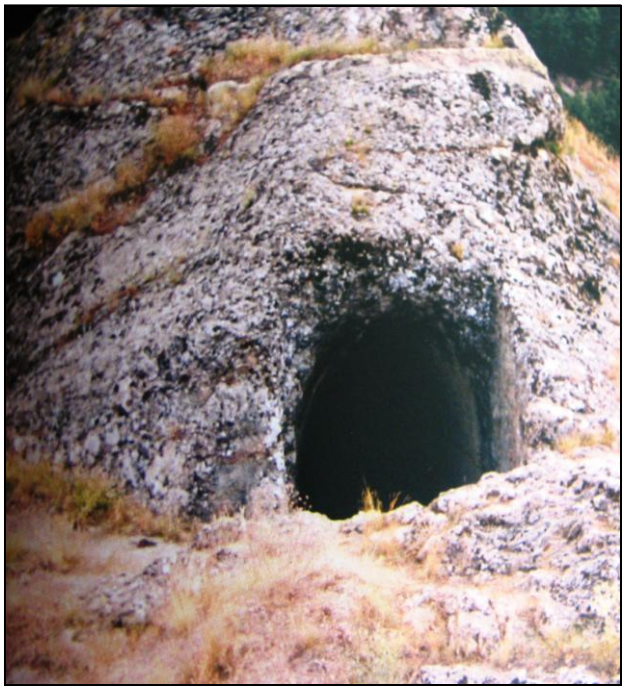
Resim 48: Cıngırt'taki Libasyon Amaçlı Kaya Çanaklarından Birinin Yandan Görünümü.

Resim 49: Aynı Kaya Çanağının Karşıdan Görünümü.

Resim 50: Cıngırt Basit Taş Lahit.

Resim 51: Mesudiye Arıkmusa Yerleşmesindeki Dehliz. (Günay 2005, 215)

Resim 52: Cıngırt'taki Ne Amaçla Yapıldığı Henüz Bilinmeyen Dehliz.

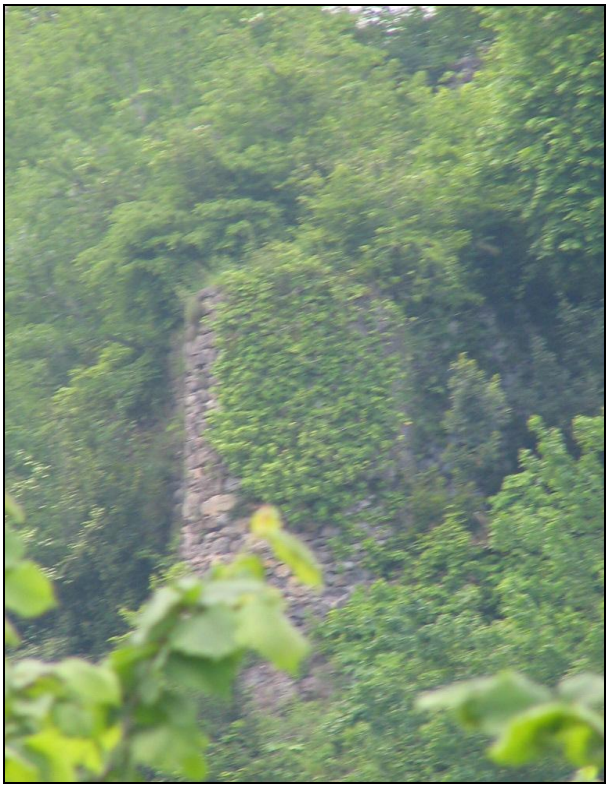
Resim 53: Cıngırt'taki Dehlize İnen Merdivenlerden Ayrıntı.

Resim 54: Cıngırt Kaya Yerleşmesinin Genel Görünümü. (Günay 2005, 120)

Resim 55: Haznedarlar (Bolaman) Konağı. (Günay 2005, 113)

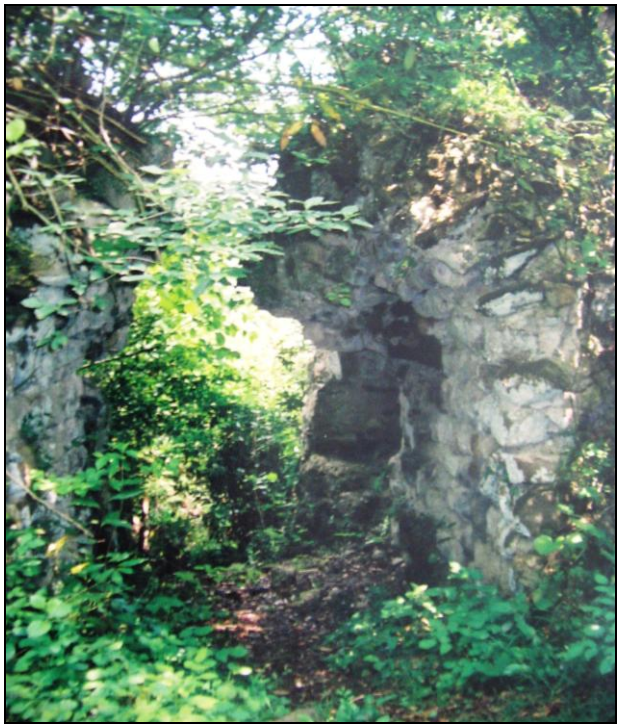

Resim 56: Fatsa Kalesi

.

Resim 57: Fatsa Kalesinin Bulunduğu Alanın Genel Görünümü.

Resim 58: Fatsa Kalesini Çevreleyen Surlardan Görünüm.

Resim 59: Fatsa Kalesini Çevreleyen Surlardan Ayrıntı.

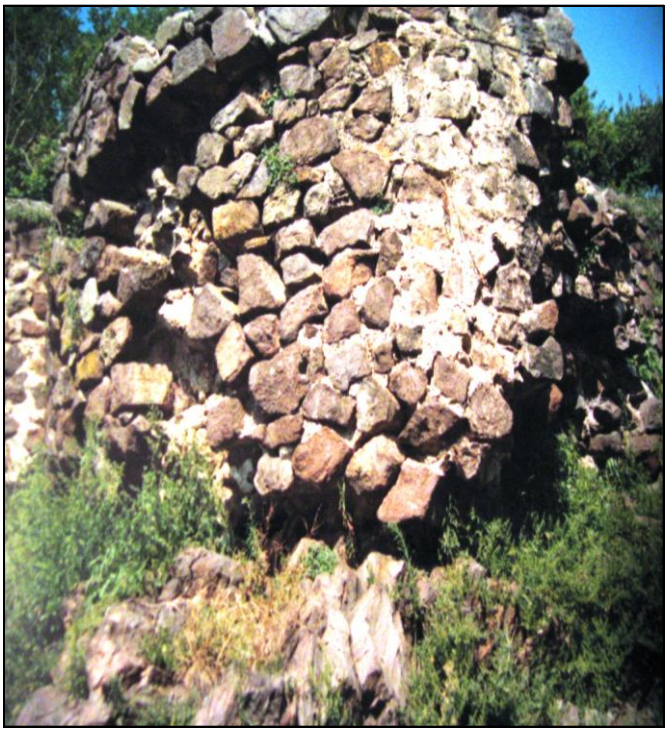
Resim 60: Yason Burnu Üzerindeki Panaya Kilisesi.

Resim 61: Panaya Kilisesinin Ön Cepheden Görünümü.

Resim 62: Hoynat (Hoyrat) Adasının Genel Görünümü.

Resim 63: Hoynat (Hoyrat) Adasındaki Surlar.

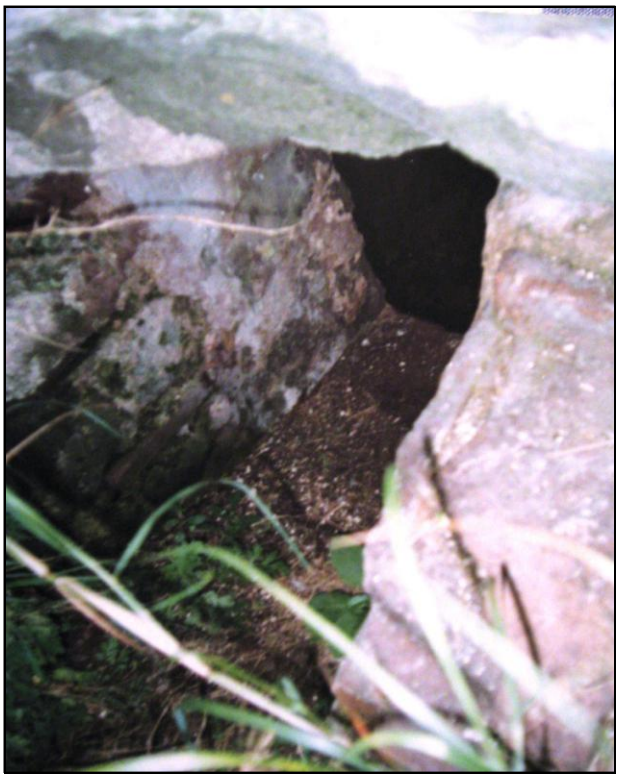
Resim 64: Hoynat (Hoyrat) Adasındaki Surlar.

Resim 65: Hoynat (Hoyrat) Adasındaki Surlardan Ayrıntı.

Resim 66: Hoynat (Hoyrat) Adası Üzerindeki Sarnıcın Ağız Kısmı.

Resim 67: Ada üzerindeki Sarnıçtan Bir Ayrıntı

Resim 68: Hoynat (Hoyrat) Adasından Karadeniz'in Doğusuna Bakış.

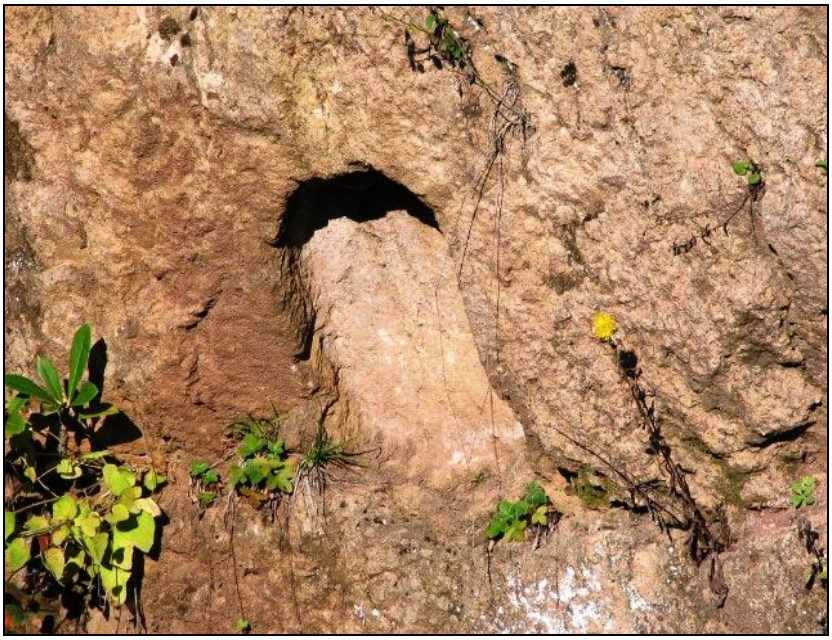
Resim 69: Adadaki Bir Doğal Mağara.

Resim 70: Kurul Kaya Yerleşmesindeki Dehliz.

Resim 71: Dehlizden Yakın Bir Görünüm.

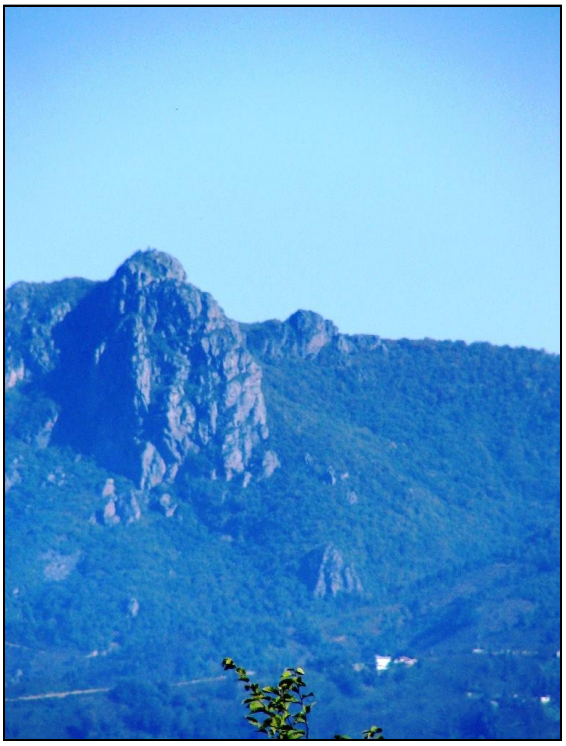
Resim 72: Dehliz Üzerindeki Nişlerden Ayrıntı.

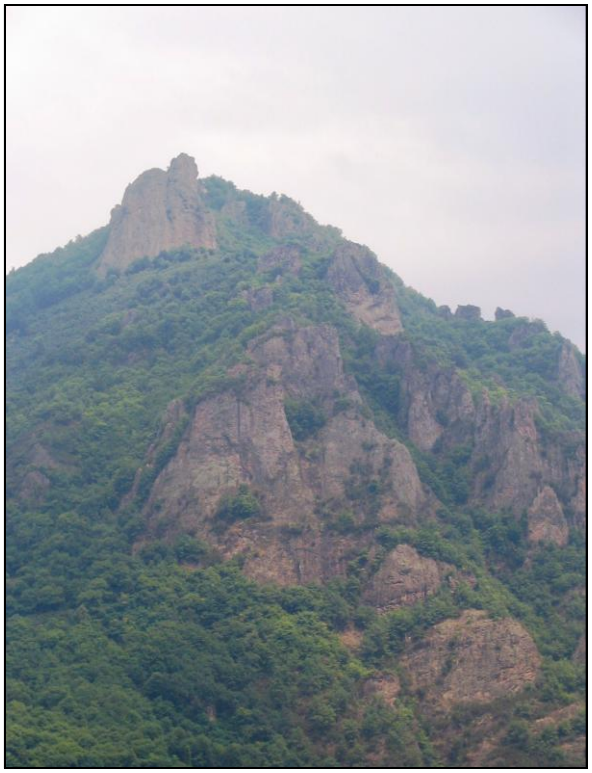
Resim 73: Kurul Kaya Yerleşmesindeki Sarnıç.

Resim 74: Kurul Kaya Yerleşmesi'nden Doğu Karadeniz (Paryadres) Dağları.

Resim 75: Kurul Kaya Yerleşmesinden Yoroz Kayalıkları.

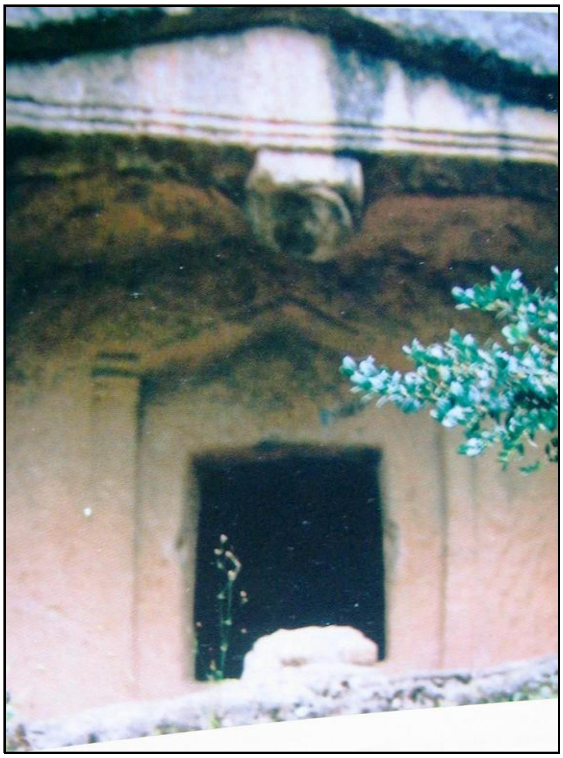
Resim 76: Kurul Kaya Yerleşmesine Cepheden Bakış.

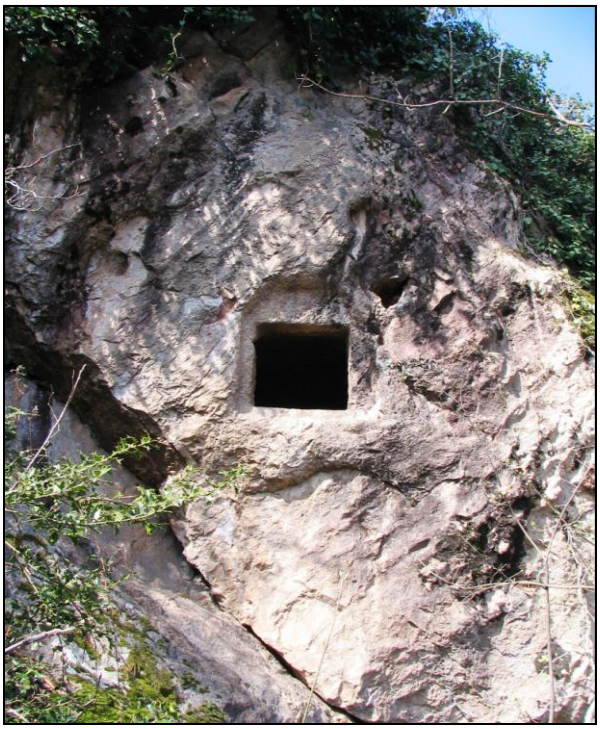
Resim 77: Kurul Kaya Yerleşmesinin Eteklerindeki Melet (Melanthios)Nehri.

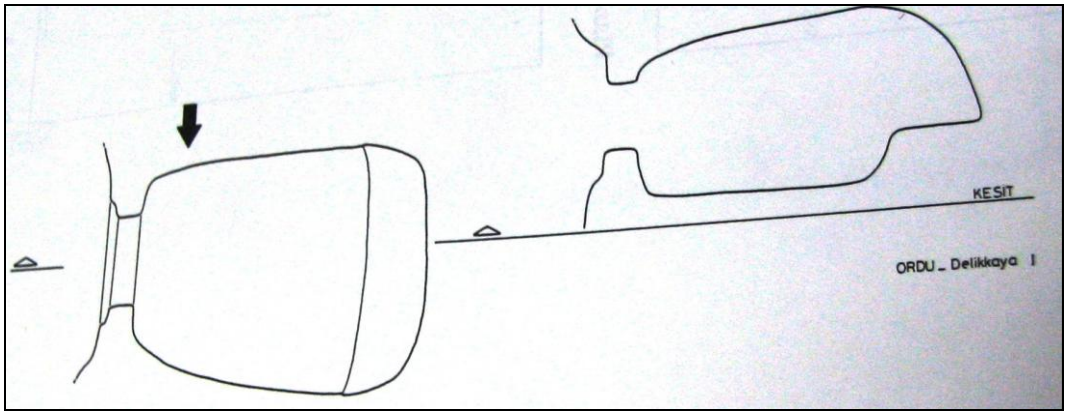
Resim 78: Melet Havzası. (Günay 2005, 27)

Resim 79: Gürgentepe Tikenlice Köyü Kaya Mezarı. (Günay 2005,149)

Resim 80: Delikkaya Yerleşmesindeki 1 No'lu Kaya Mezarı.

Resim 81: Delikkaya Yerleşmesindeki 1 No'lu Kaya Mezarının Planı ve Kesiti. (Çilingiroğlu 1986, 315)

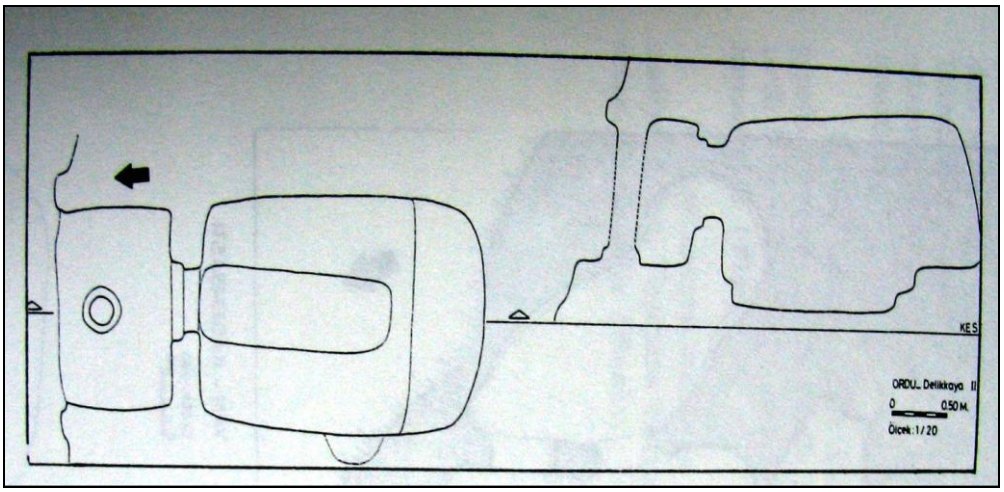
Resim 82: Delikkaya Yerleşmesindeki II No'lu Kaya Mezarı.

Resim 83: II No'lu Kaya Mezarından Ayrıntı.

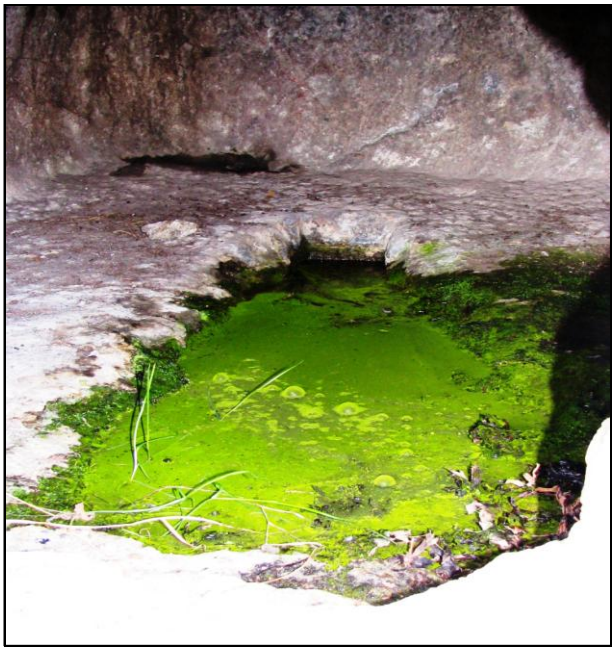
Resim 84: Delikkaya Yerleşmesindeki III No'lu Kaya Mezarı.

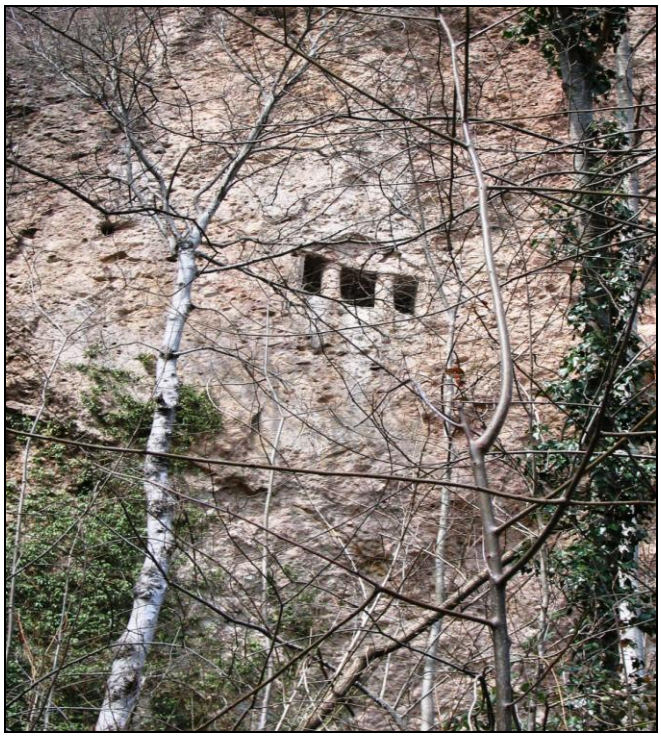
Resim 85: III No'lu Kaya Mezarının Planı ve Kesiti. (Çilingiroğlu 1986, 316)

Resim 86: III No'lu Kaya Mezarının Üzerinde Yer Alan Kutsal Kaya Çanağı.

Resim 87: III No'lu Kaya Mezarının İçinden Görünüm.

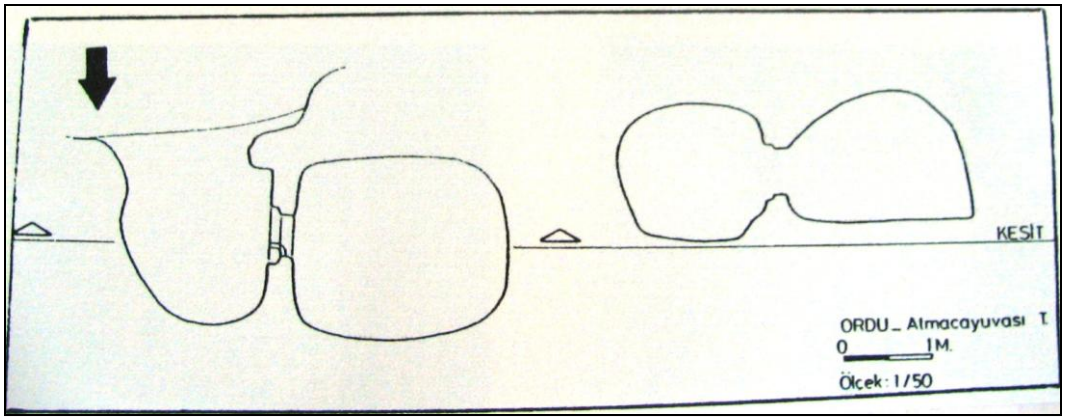
Resim 88: Delikkaya Yerleşmesindeki IV No'lu Kaya Mezarı.

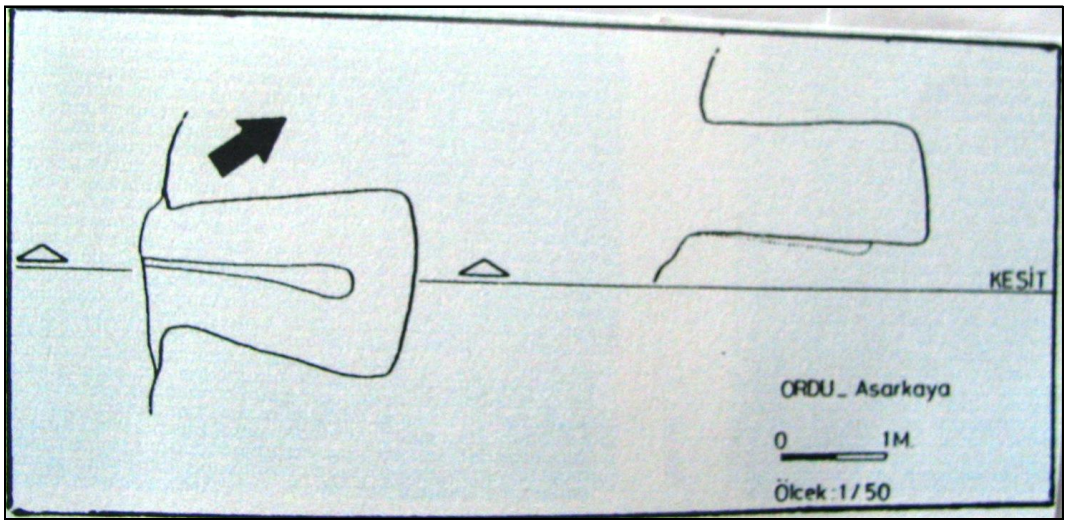
Resim 89: IV No'lu Kaya Mezarının Yakından Görünümü.

Resim 90: IV No’lu Kaya Mezarının Yakından Görünümü.

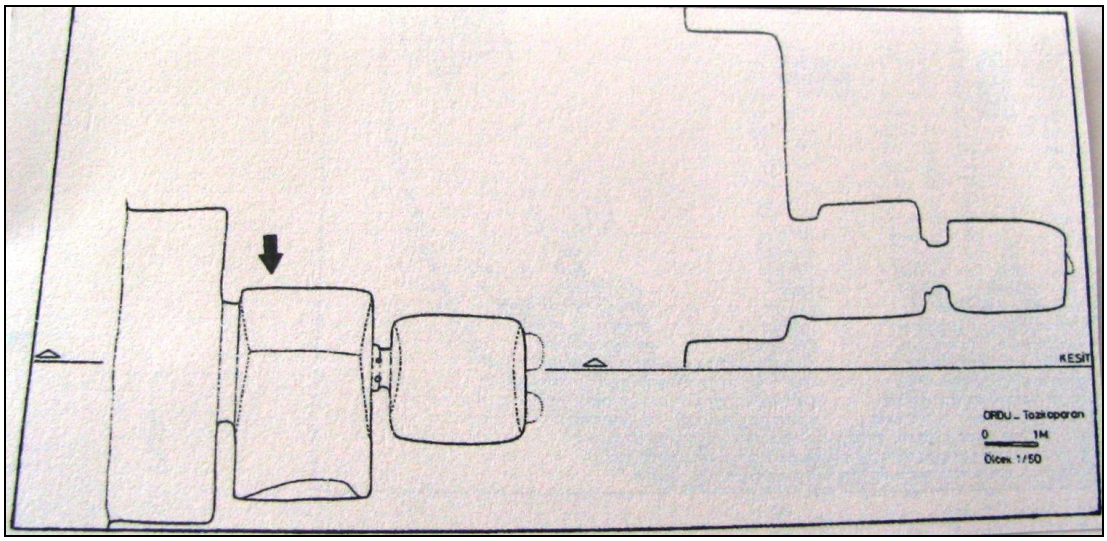
Resim 91: Atmacayuvası Kaya Mezarının Planı ve Kesiti. (Çilingiroğlu 1986, 317)

Resim 92: Asarkaya Kaya Mezarının Planı ve Kesiti. (Çilingiroğlu 1986, 317)

Resim 93: Ünye Tozkoparan Kaya Mezarı. (Günay 2005, 276)

Resim 94: Ünye Tozkoparan Kaya Mezarının Planı ve Kesiti. (Çilingiroğlu 1986, 316)

Resim 95: Giresun Adası (Aretias/ Khalkeritis) nın Genel Görünümü.

Resim 96: Giresun Adası'nda Fırın Olduğu Öne Sürülen Yapı

Resim 97: Adanın Gözetleme Kulelerinden Birinin Ayrıntısı.

Resim 98: Adanın Etrafını Çevreleyen Surlardan Bir Görünüm.

Resim 99: Sunak Olabileceğini Düşündüğümüz Yapı.

Resim 100: Adada Yer Alan Libasyon Amaçlı Olabileceğini Düşündüğümüz Kaplardan Biri.

Resim 101: Adada Yer Alan Libasyon Amaçlı Olabileceğini Düşündüğümüz Kaplarda Biri.

Resim 102: Giresun Adsından Çıkan Bir Seramik Parçası

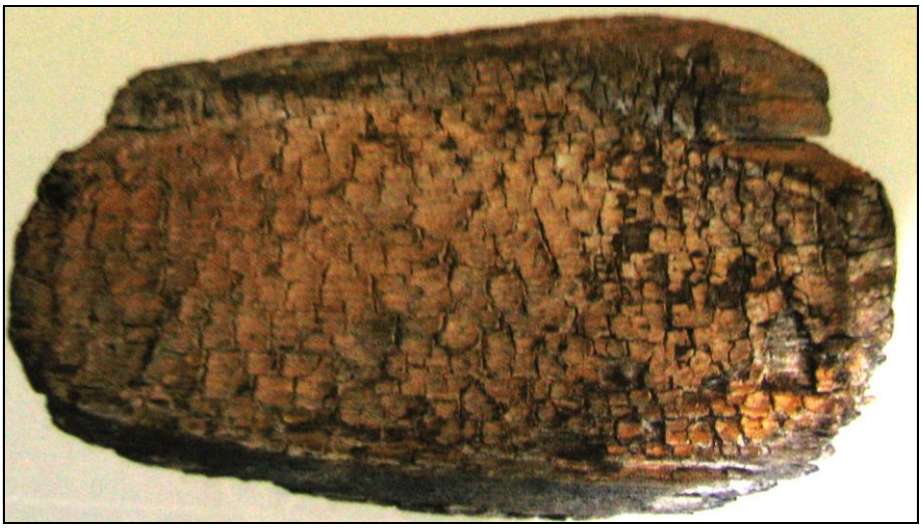
Resim 103: Giresun Adasından Çıkan Bir Seramik Parçası.

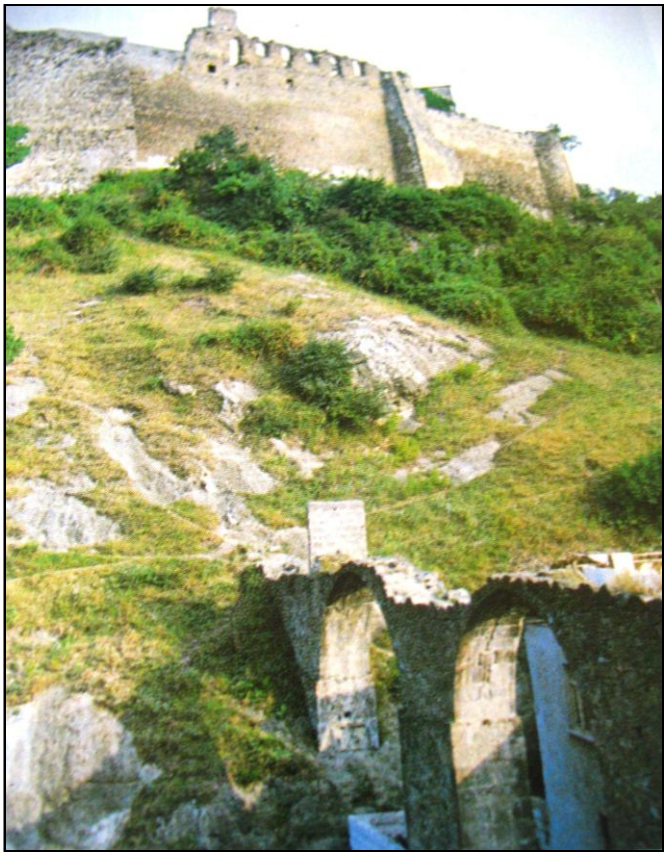
Resim 104: Tirebolu Kalesi. (Umar 2000, 111.)

Resim 105: Andoz Kalesi. (Umar 2000, 109)

Resim 106: Espiye'de Bulunmuş Cevher Teknesi. (Eroğlu 2006, 28.)

Resim 107: Trabzon Kalesi. (Albayrak 1989, 21.)

Resim 108: Trabzon Kalesi'nin Daha Yakından Görünümü. (Albayrak 1989, 21.)

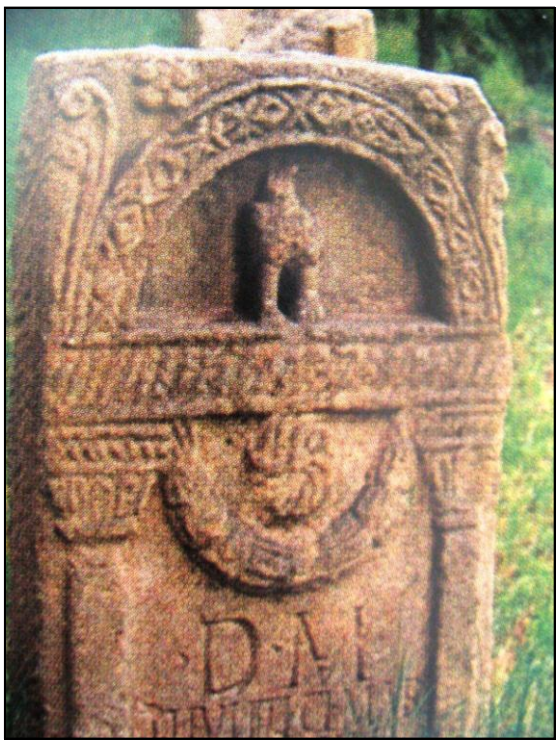
Resim 109: Thekes Dağı Olarak Bilinen Madur Dağı Üzerine Onbinler'in Denizi Görmek İçin Oluşturduğu Yığma Taşlar. (Bilgin 2002, 182.)

Resim 110: Satala Antik Kentindeki Justinianus (527/564) Dönemine Ait Sukemeri'nin Bugün Kalıntıları Ayaktadır. (Umar 2000, 65.)

Resim 111: Satala Antik Kenti'nde Bulunan Roma Dönemi Mezar Steli. (Umar 2000, 178.)

Resim 112: Satala Antik Kenti'nde Bulunan Roma Dönemi Mezar Steli. (Umar 2000, 177.)

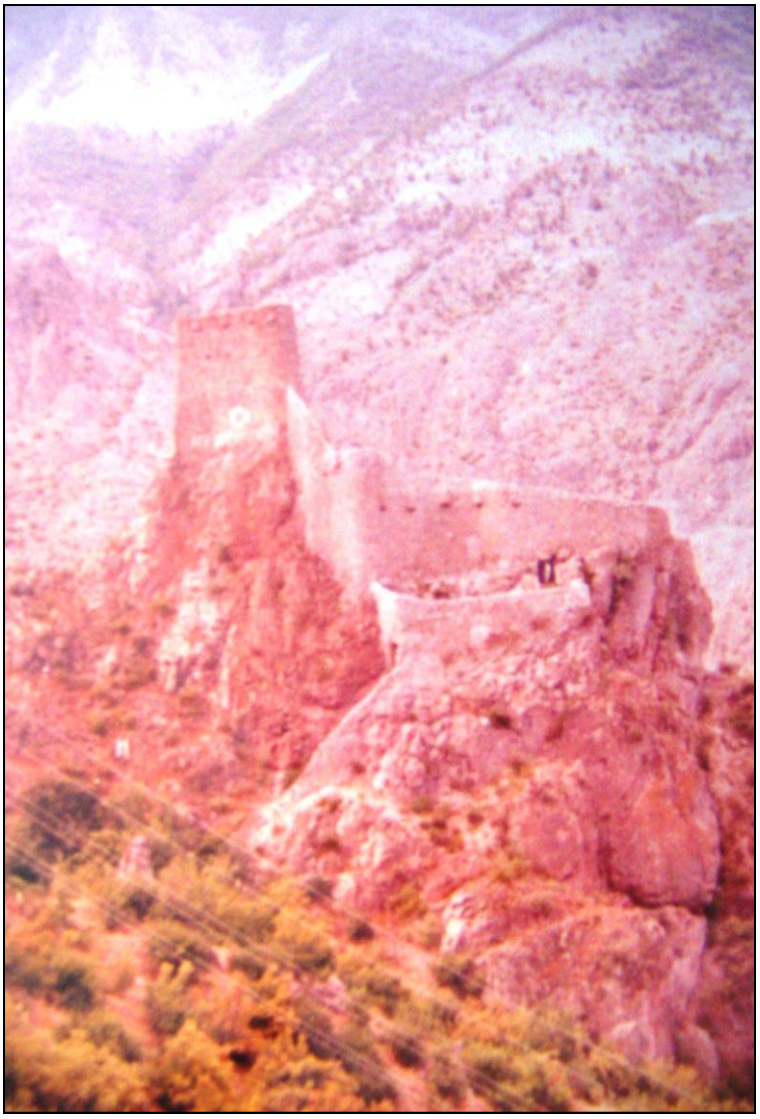
Resim 113: Antik Satala Kenti'nde Bulunan Roma Çağı Kemerli Yapısı. (Umar 2000, 175.)

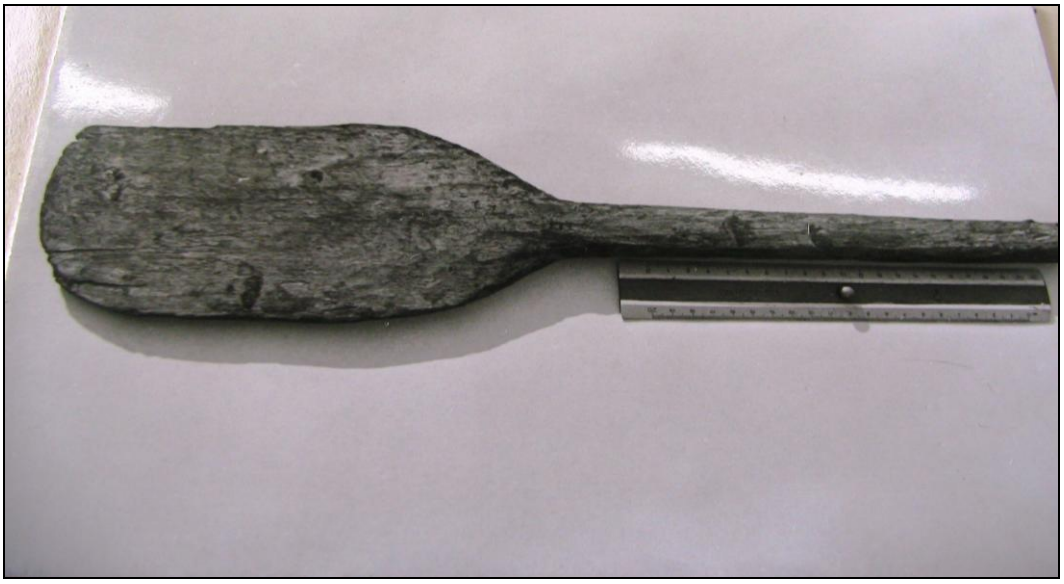
Resim 114: Fırtına (Prytanis) Deresi.

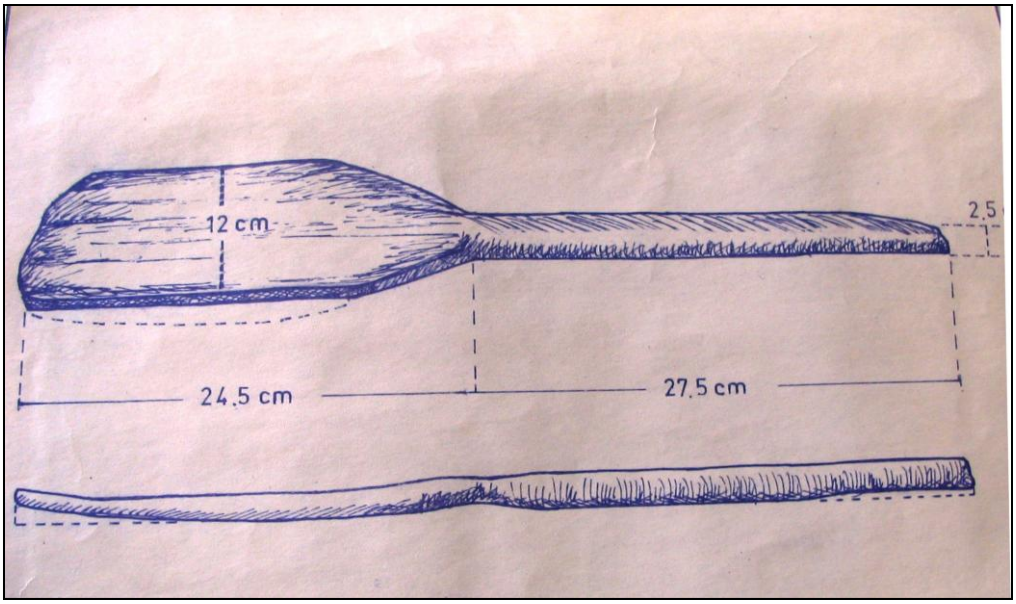
Resim 115: Rize Kalesi Üzerinden Doğu Karadeniz Dağları ve Karadeniz.

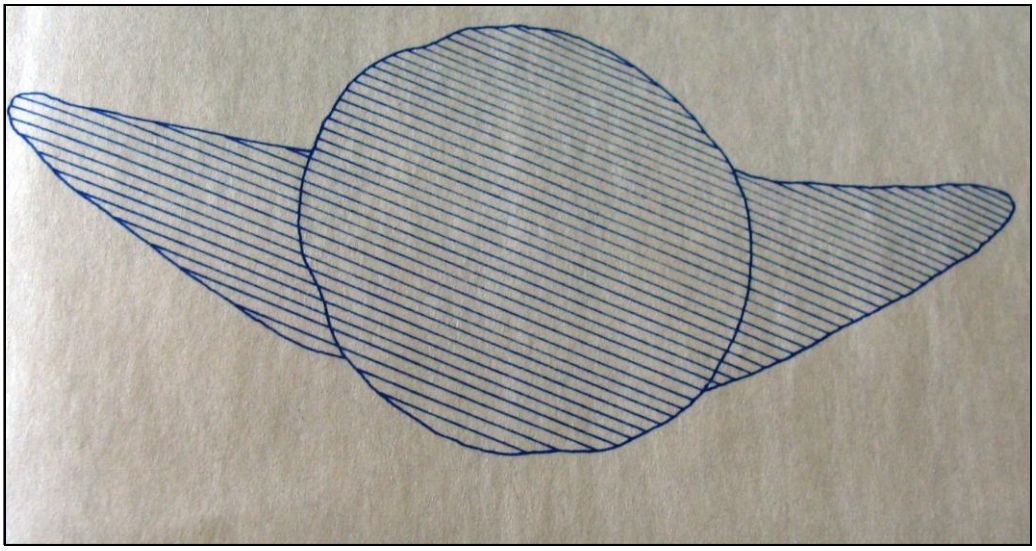
Resim 116: Artvin Kalesi.

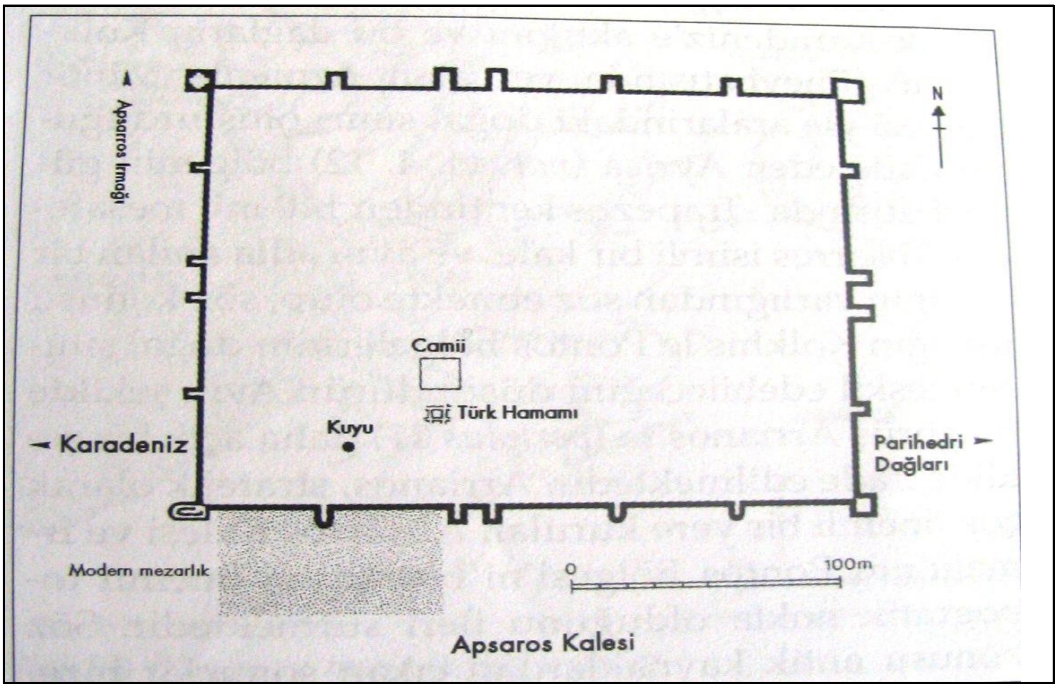
Resim 117: Artvin Murgul'daki Maden Yatağında Bulunan Madenci Küreği. (Kaptan 1978, s.18)

Resim 118: Madenci Küreğinin Çizimi. (Kaptan 1978, s.14)

Resim 119: Madenci Küreğinin Kesit Çizimi. (Kaptan 1978, s.16)

Resim 120: Apsaros Kalesi'nin Planı. (Arslan 2000, 28.)

Resim 121: Çoruh Nehri ve Karadeniz Dağları.

ÖZET

Karadeniz Bölgesi, çok eski çağlardan bu yana kesintisiz bir yerleşime sahne olmuştur. Coğrafyanın topoğrafik yapısı ve yazılı kaynakların yetersizliği bilim adamlarının bu bölgeye pek rağbet etmemesine neden olmuştur. Karadeniz adı dev dalgaları ve korkunç girdaplarından dolayı önce Pontus Aexeinos, zamanla gemi yapım teknolojisinin ilerlemesiyle de Pontus Euxeinos olarak adlandırılmıştır. Bölgede yaşayan yerel halklar çeşitli nedenlerle dışarıdan gelen halklarla etkileşim içine girmişlerdir. Samsun ve Artvin arasında yer alan kıyı kentlerine İ.Ö.10.yüzyıldan itibaren dışarıdan halklar gelip buralarda çeşitli amaçlarla koloni kentler kurmuşlardır. Bu halkları korkunç denizine rağmen bu sulara çeken en önemli şey tabiî ki Karadeniz'in sahip olduğu zengin maden rezervleridir. Argonautlar Seferi ve Altın Post Efsanesi de bu şekilde somutlaştırılmıştır. Antik çağda Pontus Euxeinos kıyısında kurulan bu kentler ekonomik, stratejik, jeopolitik, askeri ve siyasi anlamda çok önemli bir hale gelmiştir. Roma Çağında ise Mithridatlar Hanedanlığı hem döneme hem de bu bölgeye damgasını vurmuştur. İ.Ö.395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra bu coğrafya Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırlarına dâhil olmuştur. Bu dönemde eski önemlerini yitirmiş olmalarına rağmen sadece Trapezus'un Pontus Rum İmparatorluğu'nun başkenti olduğunu ve eski önemini koruduğunu biliyoruz. Karadeniz Bölgesi'nin ekonomik, jeopolitik ve stratejik önemi bölgeye hâkim devletlerce sonuna kadar kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Karadeniz, Khalybler, Amazonlar, Kotyora, Argonautlar

ABSTRACT

Black Sea Region is a geographical place which has been the scene of a settlement since ancient times. In this region, there was a local culture before Greek colonization. We learn from the ancient authors the pirates in Kilikya had been active before the Greek sailors in this huge wavy sea. Yet, Black Sea became active through the people coming from Greece and having colonies here. The Greek sailors sailed into Black Sea to get the gold sources of Colchis Region with Argonauts expedition and Gold Post leged. It is generally accepted that 7th. century B.C. was the date of these sailors sailed into Black Sea. In Hellenistic Period it was the Pontus State which affected the geography and the period. Pontus State is also called Mithridates, name of their kings. After the collapse of Pontus State, the Roman Empire became dominant in the region. After division of Roman Empire in 395 the region was included in the border of Eastern Rome, namely Byzans Empire. Black Sea Region had economical, geopolitical and strategic importance and these properties were used by the dominant states to the end of time.

KEYWORDS

Black Sea, Khalybes, Amazons, Kotyora, Argonauts.